

Édes Anyanyelvünk

2013. FEBRUÁR

XXXV. ÉVF. 1. SZÁM

Mit jelent számunkra
a magyar nyelv?
8 oldalas különszámmal

A TARTALOMBÓL:

Horváth László:
Intézetis

Bencédy József:
A nyelvi normáról

H. Varga Márta:
Kérlek, ne bántsatok!

Vasné Tóth Kornélia:
www.manyszi.hu

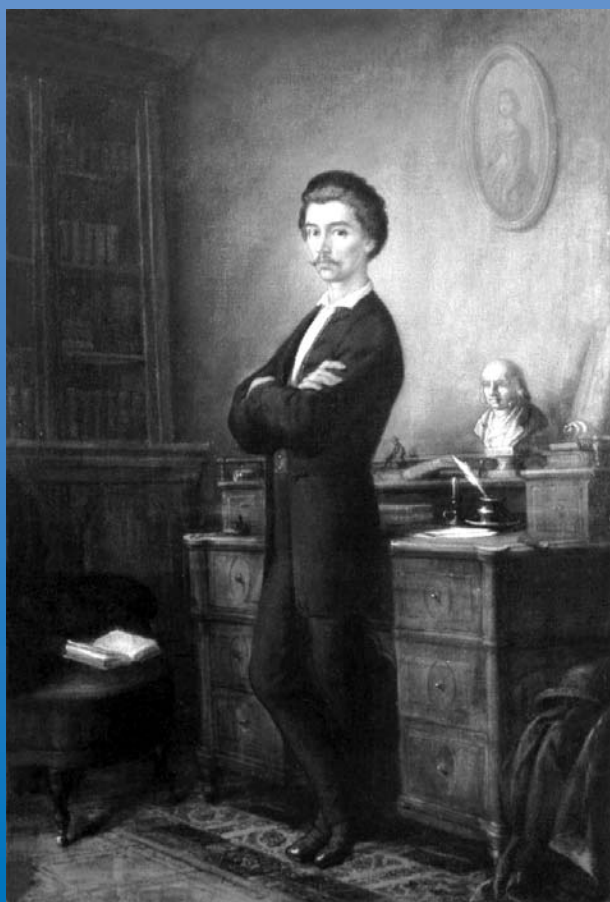
Dóra Zoltán:
Kelevény

Grétsy László:
Bencze Imre

Gróh Gáspár:
Megnyitó beszéd

Balázs Géza:
Cselédszótár és heccszótár

És: cikkek, hírek,
események, nyelvi játékok
24 + 8 oldalon

Orlai Petrics Soma:
Petőfi Pesten 1848-ban

Az Anyanyelvapolók Szövetsége (ASZ) 10. közgyűlésén, 2012. december 15-én a hagyományos beszámolók mellett sok biztató fölvetést is hallhatunk. Közismert az ifjúsági szervezet (ASZISZ) aktivitása, ám a közgyűléseken, elnökségi üléseken sokan hiányolják a „felnőttek” anyanyelvi programjait. 2011-ben részben ezért született meg az anyanyelvi juniálisnak nevezett, hangsúlyozottan családi program.

ASZ-évnvnyitó

Most arról is hallhatunk, hogy szükség lenne további szakosztályok alapítására. Ilyen lehetne a tudományos-ismeretterjesztő, a tanári szakosztály, de talán – a Magyar Nyelvtudományi Társaság törekvéseihez hasonlóan – érdemes lenne regionális szakosztályokat is alapítani. Hiszen kisebb-nagyobb központok már most is, spontán módon kialakultak, például Nyíregyházán, Debrecenben, Szegeden, Pécsen, Szombathelyen és Győrben.

A szakosztályok létrehozása azonban csak akkor lehetséges, ha az azt szorgalmazó emberek, közösségek összefognak, s vállalják az ezzel kapcsolatos társadalmi munkát.

A közgyűlés vitájában a legtöbben a médianyelvel kapcsolatban tettek észrevételeket. Ennek nyomán az ügyvezető elnök már közvetlenül a közgyűlés után megkereste az MTVA (Műsorszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap) elnökségét. Az elnökség támogatja a 2013. évi magyar nyelv hete „Médianyelv 2013” programját. A részletekről a www.anyanyelvapolo.hu, www.e-nyelv.hu honlapon és az ÉA áprilisi számában adunk tájékoztatást.

A szerk.

Orlai Petrics Soma (Orlai Petrich Soma) (Mezőberény, 1822. október 22. – Budapest, 1880. június 5.) festőművész, a történelmi festészet jeles alakja.

Középiskoláit Mezőberényben, Szarvason és Sopronban végezte, Pápán pedig jogi végzettséget szerzett. 1846-tól Bécsben, később Münchenben folytatott festészeti tanulmányokat. Szabadságharc élményeit litográfiáisorozatban rögzítette. Petőfinék, akiről több arcképet festett, rokona és jóbarátja volt. A költő Bolond Istók c. elbeszélő költeményéhez és a János vitézhez is készített illusztrációkat.

Számos portrét, életképet és történelmi kompozíciót alkotott. 1861-től az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat igazgató választmányi tagja.

TARTALOM

ASZ-évnvnyitó	2
Horváth László: <i>Intézetis</i>	3
Balog Lajos: Félrevezető nevek	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Páratlan párosok ..	5
Dóra Zoltán: <i>Kelevény</i>	6
Holczer József: <i>Melléknév</i>	6
Kemény Gábor: Új szavakat tanulok. <i>Saga, sagázik</i>	7
Bencédy József: A nyelvi normáról.	8
H. Varga Márta: Kérlek, ne bántsatok!	9
Minya Károly: Magyarérettségi az Újszínházban, avagy Hogyan írjuk a <i>Kukó-termék-gazdát</i> ? ...	10
B. G.: Egy jogot elvesztettünk... Beszélgetés Várady Tibor jogászprofesszorral .	11
Kovács József: Szótévesztés és semmitmondás ...	12
Láng Miklós: Anno.....	13
Dr. Makra Zsigmond: Hej slováci, slováci.	13
Oszkó Beatrix-Sipos Mária: <i>Uralonet</i> : magyar szavak egy etimológiai adatbázisban	14
Vasné Tóth Kornélia: www.manyszi.hu	15
Grétsy László: Bencze Imre	16
Bencze Imre válaszai Balázs Géza kérdéseire ...	16
Lőrincze Lajos-díj, 2012.	
Grétsy László: Dr. Fekete László, Maróti István: Kerekes Barnabás.	17
Gróh Gáspár: Megnyitó beszéd	18
Balázs Géza: Cselédszótár és heccszótár	19
Hírek – tudósítások	20
Új szavak, kifejezések (73.)	21
Pontozó	22
Szójátékos csattanó	23
Zábó Gyula: Kecskerímek	23
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek.	24
Különszám: Mit jelent számunkra a magyar nyelv?	I–VIII.

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó: Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai

a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvapolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza, Bencédy József (a szerkesztő-

bizottság elnöke), Grétsy László,

Heltainé Nagy Erzsébet, Juhász Judit,

Kemény Gábor, Maróti István

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

a Nemzeti Erőforrás
Minisztérium,

NEMZETI ERŐFORRÁS MINISZTERIUM

a Nemzeti Kulturális
Alap,

Nemzeti
Kulturális
Alap

a Consequit
Csoport,

CONSEQUIT
IDŐBEN A HOLNAPÉRT

a Magyar Fejlesztési Bank
segíti.

Magyar Fejlesztési Bank
Zártkörűen Működő Részvénytársaság

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Intézetis

Nehéz volna megmondani, mikor bukkant fel ez a furcsa felépítésű szó. Úgy emlékszem, hogy az 1990-es évek második felében találkozom vele először. Bevallom, egy ideig nyelvbotlásra, illetőleg sajtóhibára gyanakodtam, de az egyre szaporodó adatok hamar ráébresztettek tévedésemre. Az utóbbi években pedig már ezrével, sőt tízezérekkel jelentkeznek az újabb és újabb példák az interneten. Ráadásul nem csupán a világháló használatához kötődő divatjelenséggel van dolgunk: az *intézetis* gyakran hallható a mindennapi beszélt nyelvben, a rádióban és a tévében, sőt olvasható is az újságokban. Melléknévként és főnevelőül (az utóbbi esetben főleg többes számban: az *intézetisek*) egyaránt lépten-nyomon elének kerül.

Az értelmező szótáraknak nincs *intézetis* címszavuk, még a Magyar értelmező kéziszótár megújított változatának (2003) sincs. A szót nem tárgyalja a Nyelvművelő kézikönyv (1980), a Nyelvművelő kéziszótár régebbi (1996-os) és újabb (2005-ös) kiadása sem.

Ennek ellenére úgy gondoltam, hogy ez a meglepő képződmény régebbi lehet annál, mint amióta én ismerem, ezért szótörténeti nyomozásba kezdtem az MTA Nyelvtudományi Intézetében készülő Nagyszótár forrásainak segítségével. A nagyszótári cédulaanyagban egyetlen adatot sem találtam. A szótárkészítéshez összeállított, vegyes műfaji összetételű elektronikus szövegtárban (<http://www.nytud.hu/hhc/>) is csak két adatra bukkantam; mindkettő Csalog Zsoltnak a „Fel a kezekkel!” című, 1989-ben megjelent szociográfiai riportkötetéből való: „Háthogyha mégis belátja, hogy ha rendes életet akarunk élni, akkor meg kell neki változni! Ezt számtalanszor elmagyaráztam neki – de falra hányt borsó volt a szavam. Mer hiába volt ő *intézetis*, ha egyszer az életét arra tette fel, hogy csak a kocsmá, a kocsmá, a kocsmá! Mer azon túl őt semmi nem érdekelt”, „Hát, hosszú nóta ez – Úgy kezdődik, hogy – meséljem? – Úgy kezdődik, hogy *intézetis* gyerek voltam”. A szótáríráshoz kiegészítésül felhasznált CD-k közül a Magyar Hírlapén és a Magyar Rádió Krónikájának archívumáén akadnak példák.

A sajtónyelvi adatok többségében az *intézetis* szó mindenféle kiegészítés, kommentár nélkül jelenik meg, vagyis úgy, mint ha mindenki számára ismerős, általánosan elfogadott, köznyelvi vagy ahhoz közel álló elem volna. Megfigyelhetjük azonban azt is, hogy néha mégiscsak idézőjelben szerepel. Például: „A családi nevelés különösen fontos a kamaszkorban lévő *intézetisek* számára, akik nagy részének – többek között – alapvető szexuális ismeretei sincsenek” (Magyar Hírlap 1998. január 3.). Néhány újságíró tehát – legalábbis akkor, az 1990-es évek végén – fontosnak tartotta, hogy az idézőjellel távolságtartást jelezzon, hogy világossá tegye: ez a képzett alak nem a saját szókincséből való, hanem az írás szereplőiből, a riportalanyokból.

Miért nevezzem az *intézetis* szót furcsa felépítésű, meglepő képződménynek? Természetesen az -s képző miatt. Őszintén megvallva ezt a képzőt itt bosszantóan funkciótlannak tartom. Az *intézetis* ugyanis egyszerűen annyit jelent: 'intézeti'. Nem többet és nem mást. Az -i eleven, világos funkciójú képző; szó sincs arról, hogy elhomályosulóban volna, s ezért egy vele lényegében azonos szerepű képzőtársának csatlakozásával megerősítésre szorulna.

A Nyelvművelő kéziszótár újabb kiadása (a régebbihez nagyjából hasonlóan) többek között ezt írja az -s képző használatáról: „termékenységét különösen jól mutatja, hogy olyan szavakba, szókapcsolatokba is benyomul, amelyek azelőtt e nélkül is jól kifejeztek egy bizonyos fogalmat: *rádiós, televíziós*

műsor (korábban csak *rádióműsor, televízióműsor*, v. rövidben *tévéműsor*), *repülősök* (= *repülők*), *mentősök* (= *mentők*), sőt a sajtónyelvben – nyilván a *mentősök* analógiájára – fel-felbukkan az *egészségügyiek* (= *egészségügyiek*, ti. ilyen dolgozók) kifejezés is. [...] Ha [...] az -s képző parazitaként, pusztán az analógia kényszerítő ereje által tapadt hozzá valamely szóhoz, ne sietessük ennek az új alakulatnak az elterjedését, hanem váltogassuk, sőt helyettesítsük a korábbi, -s nélküli változattal.” – Egyetértek a szótárral abban, hogy a *rádióműsor* helyett felesleges a *rádiós műsor* szerkezet használata, de hozzáteszem, hogy a *rádiós* és a *televíziós* melléknév képzése legalább szabályos, míg az *intézetis*-ről ez sem mondható el. Nem tudom, hogy a katonák számára szakszerűen hangzik-e a *repülős*, de civilként (az *autós*, a *hajós* és társaik mintájára gondolva) nem talállok benne kivétnevet. Ami pedig a *mentős*-t illeti: attól fogva, hogy a *mentő* jelentéstepadással (*mentőautó* > *mentő*) felvette a 'mentőautó' jelentést, várható volt, hogy a mentőszolgálat tagjait előbb-utóbb a rájuk annyira jellemző jármű megnevezéséből képzett főnévvel is jelölik majd: *mentősök*.

Nem tudom, a *mentős* mintája elég erős lehetett-e az *egészségügyi* 'egészségügyi dolgozó' megalkotásához. Mindenesetre az utóbbinak az -s képzője ugyanannyira felesleges, mint az *intézetis*-é, hiszen az *egészségügyi*-hez képest nem ad többletet. – Arra gyanakszom, hogy az *egészségügyi* inkább szövegyülés eredménye lehet: *egészségügyes* × *egészségügyi* > *egészségügyi*. Ugyanígy keresztezhető egymással a *gyámügyes* és a *gyámügyi* is, és így született a Magyar Hírlap CD-jén több adattal is képviselt *gyámügyi*. Az utóbbi példát azért is említettem, mert a *gyámügy* fontos szerepet kaphat az *intézetis*ben felnövő életében.

Ezzel vissza is kanyarodtunk a főszereplőnkhez. Feltételezem, hogy az *intézetis* is szövegyülés terméke: *intézetes* × *intézeti* > *intézetis*. Igaz, az *intézetes* nincs meg sem az értelmező szótárakban, sem a nagyszótári cédulaanyagban, sem pedig a szótárkészítéshez összeállított elektronikus szövegtárban. Adatolható viszont a Magyar Rádió Krónikájának archívumából: „Legutóbb Győrújbaráton voltak [az Orczy úti iskola tanárai és diákjai], ahova például egy *Pethő Intézetes* gyereket is elvittek” (2001. augusztus 29., az *intézetes* szót itt egyébként kisbetűvel kellene kezdeni). Természetesen ez az egyetlen adat önmagában keveset számítana, de az interneten található sok-sok társával együtt már figyelmet érdemel.

Valószínűnek tartom, hogy az *intézetis* formát eredményező gyűlés maguknak az intézeti gyerekeknek, fiataloknak a nyelvhasználatában mehetett végbe, és ott válhatott alkalmiból állandó használatúvá, talán az 1980-as években. Később részint az intézetiakkal kapcsolatban állók révén, részint a sajtó, a rádió, a televízió, majd az internet közvetítésével széles rétegek számára ismertté, sőt sokak által használatossá vált. Olyannyira, hogy az uralkodó 'nevelőintézeti (növendék)' jelentésen kívül kutatóintézeti dolgozókra vonatkoztatva is halottam.

Ma már szélmalomharcba kezdene az, aki az *intézetis* formát megpróbálná kiszorítani a nevelőintézetiek nyelvhasználatából. Számukra ennek a szónak a hozzá tapadt kellemetlen vagy akár tragikus képzettársításokon túl valamiféle otthonosága, összetartó ereje is van. Abban viszont kételkedem, hogy a média jól teszi, ha rosszul értelmezett szolidaritástól vezérelve vagy bennfenteskedve népszerűsíti ezt a szabálytalan felépítésű képződményt az *intézeti* rovására.

Horváth László

TAGDÍJ, ÉA-előfizetés, 1% Tisztelt Olvasóink! Az Anyanyelvpolók Szövetségének egyéni és magyarországi tagjai a tagdíjfizetés követő második hónaptól a megjelenés napján a levélszekrényükbe kapják a 24 oldalas Édes Anyanyelvünket. A tagdíjat banki átutalással lehet befizetni a 11705008-20132015-ös számlaszámra. A tagdíj évi 2000 forint, tanulóknak, nyugdíjasoknak 1500 forint/év. Továbbá a lap valamennyi postahivatalban külön is előfizethető. A lap példányonként 250 forintba kerül.

Személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásával Szövetségünket segíthetik. Adószámunk: 19663155-1-43. A 2011. évi felajánlásokból 262 760 forintot utalt át Szövetségünknek a NAV. Köszönjük a támogatást és előfizetőink bizalmát!

Az ASZ elnöksége

Félrevezető nevek

Nagy a tömegkommunikációs eszközök felelőssége: közlendőjük sokakhoz eljut, s az általuk közölt információkat közönségük általában készpénznek veszi, még ha azok valójában dezinformációk is. Mert bizony gyakran félrevezető az olvasott, hallott közlés, amint azt az utóbbi évekből származó válogatásom is bizonyítja.

Közkeletű tulajdonnevek – közkeletű tévedések

A legveszélyesebb, amikor ismeretterjesztés ürügyén terjeszt a média tévhitet.

„Miként van Karácsony-szigetek, akként *Húsvét-szigetek* is létezik” – olvashattuk 2009 húsvétján, pedig dehogyan: csak Húsvét-sziget van, hiszen ez csak egy sziget.

De más példám is van arra, hogy már százszor eloszlatott közkeletű tévedés tér vissza újra és újra. (Újra és újra, hisz már 2008 húsvétján is ezt írta egy lap: „A *Húsvét-szigeteken* alapos munkát végeztek a misszionáriusok.”) Az RTL Klub kommentátora 2009-ben Siva *istennő* karjairól beszélt, miközben szó sincs róla, hogy ez az istenség nő lenne. A Duna Tv egyik műsorának (A leleplezett Michelangelo) ajánlójában pedig ez szerepel: „... a *sixtusi kápolna* csodás freskóinak megalkotója valójában egy eretnek csoporttal állt kapcsolatban.” A 2011-es év ebből a szempontból biztatón kezdődött: a január 10-i Petőfi Népeben ez a hír állt: „...XVI. Benedek pápa újszülötteket keresztelt meg vasárnap a Sixtus-kápolnában.” És ez a helyes, hiszen a névadó Sixtus nem földrajzi név, hanem személynév, méghozzá egy papé.

S még egy név, amely zavart szokott okozni : a Lőrinc. Ahogy minden húsvétkor előkerül a téves Húsvét-szigetek alak, minden dinnyeszezonban megírják augusztus 10-én az újságok: „A néphagyomány szerint Lőrinc-naptól a görögdinnye már elveszti jó ízét” (Petőfi Népe). Csakhogy e név viselői két, egymáshoz közeli napon is ünnepelhetnek. A Bács megyei napilap pár nappal későbbi, augusztus 14-i számában helyesbíti is önmagát: „Lőrinc szeptember 5-én »pisil« a dinnyébe”, azaz a hiedelem a második Lőrinc-napra vonatkozik. (De addigra hány vevőt tartott már vissza a vásárlástól a dezinformáció!)

Füben-fában botorság van

De nemcsak a tulajdonnevek, a köznevek is lehetnek zavarforrások. Nézzük először a növényeket!

Egy 2008. februári újságcikk ilyen címmel számol be a fák nyéséséről: „Dolgoznak a *lombfűrészek*”. Pedig a lombfűrész csak vékony deszkalapot, farost lemezt lehet vágni, nem ágat. Ahhoz ágfűrész kell.

2008-ban a Petőfi Népe a megyebeli települések bemutatására vállalkozott. Február 6-án például Kecel szőlőtermesztéséről ez áll a lapban: „A 19. század végén az országos *peronoszporajárvány* a homoki szőlőket megkímélte: ekkor indultak jelentős növekedésnek a keceli szőlőterületek.” Készséggel elhiszem, egy – csöppet sem jelentéktelen – részlettől eltekintve: az a gyászos emlékü járvány a *filoxéra* volt! Előbbi gombabetegség, ez utóbbi viszont rovarkárttevő (szőlőgyökértetű).

Május 5-én Kisszállás került sorra, s ezt írták a falu természeti értékeiről: „A Kápolnai-tó közelében fehér *tippans*, tarka sáfrány, tavaszi *kérics*, kései szegfű, árva-

lányhaj és homoki nőszirom is fellelhető.” Bámulatos a fajgazdagság, de a felsoroltak közt van két kakukktójas vagy – lévén növényekről szó – kakukkfű. A két elnevezés helyesen *típpan* és *hérics*.

Ne nézzenek madárnak!

A növények után jönnek az állatok, közülük is kezdjük a madarakkal: körülöttük is van némi zavar.

2008 februárjában egy tévévetélkedőben ez a kérdés szerepelt: „Melyik nem rigóféle: fülemüle, rozsdafarkú, fácán, ...?” A játékvezető „segít”: „Gondoljon a sárgarigóra: mit csinál az? Füttyül!” Viszont ezenkívül semmi köze a rigókhöz: a neve ellenére nem rigóféle. (Betehették volna kakukktójasnak a fácán helyett: jó beugrató lett volna.)

S ha már emlegettem a fülemülét, lássunk egy újabb ornitológiai baklövést a szép hangú madárral kapcsolatban, 2008. június 9-éről. Egy anyanyelvi rádióműsorban (Esti beszélgetés) a nyelvész nyelvújítási szavakról beszél: „A bájdalár az csalogány, a dalabáj zenér pedig a fülemüle.” A csalogány pedig fülemüle, tenném hozzá...

És akkor megint húsvét: 2010. április 4-én ezt a tudósítást láthattuk az m1 híradójában: „Idén is *Hollóházán* volt a legtöbb látogató húsvétkor.” A képernyőn azonban világörökségünket, a *hollókői* ófalut látjuk, a megszokott népviseletes locsolólegényekkel és meglocsolt lányokkal. (Na persze, a másik *Holló* előtagú település is híres, csak az a porcelánjáról.)

Húsvét után jöhet a karácsony. A Duett karácsony CD Téli álomséta (eredetileg Winter Wonderland) című számának magyar szövege így hangzik:

„Délre húz a fecske, cinke,
Mégis szól egy picinke...”

Nem csoda, hogy szól a cinke, hiszen nem húz délre, ugyanis nem költöző madár, ahogy azt, ha máshonnan nem, Móra Ferencről (A cinege cipője) tudhatjuk. (Az eredetiben egyébként *bluebird* szerepel, ami amerikai barázdabilegetőt jelent. Érthető, hogy ezt nem illesztette a dalba a szövegíró, de az már nem, hogy miért nem keresett egy vándormadarat.)

És most térjünk át a vadmadarokról a háziszárnyasokra! Nagy botrányt kavartak 2009-ben külföldi állatvédők, amikor magyar libatartókat jelentettek föl a tolltépés miatt. A médiában ezt a tevékenységet többször *tollfosztás*-nak emlegették akkoriban (sőt, azóta is hallottam így), s e szóhasználat hibás voltára biológia szakos kolléganóm hívta föl a figyelmemet. A tollfosztás más: a toll letétele a száráról – amely, ugye, ágy neműbe nem jó, hisz szúr. Ezt én is tudtam, de elaludt az éberségem. Pedig gyanút foghattam volna, hiszen a tollfosztást a közös népi éneklések, mesélgetések alkalmaként emlegetik a néprajzosok (a fonó és a kukoricafosztás [„tengerihántás”] mellett) – s a libák kopasztása nem ilyen békés, idilli tevékenység.

Egy másik problémás baromfival találkozhatunk a Csodacsibe című filmben. A címszereplő kiscsibének ugyanis a *Kotlik Csöpi* nevet adták, pedig egy növendék tyúk – mert a csibe, ugye, ez – még nem kotlik: nem hiába nevezik a kotlóst tyúkanyónak is.

Ide kapcsolódik egy 2010-ben közölt vicc is: „Egy autós laposra vasal egy kakast az országúton. Felveszi az állatot, és beviszi a közeli házba: Asszonyom, nagyon sajnálom, de elgázoltam a kakasát. Mindent megteszek, hogy pótoljam a veszteséget. – Rendben van, menjen hátra az udvarba, a *csirkék* már nagyon türelmetlenek.” Én itt is inkább *tyúkokat* írtam volna, hisz a csirke – hasonlóan a csibéhez – még nem „ivarérett” példány. (Lehet, hogy a hiba forrása az angol nyelv, ahol a *chicken* tyúk jelentésben is használatos.)

Balog Lajos

MIÉRT ÉRDEKES?

Páratlan párosok

Állomás, megálló

A nyelvekben megőrződnek olyan régiségek, amelyeket megszokásból használunk, többnyire föl sem figyelünk rájuk, néha azonban félreértéseket okozhatnak. A vasútállomásokon mindannyian halljuk: „A vonat minden állomáson és megállóhelyen megáll.” Holott az állomás és a megállóhely közötti különbség már elmosódott. A menetrendben csak „állomások mutatója” szerepel. Köztük vannak a megállóhelyek is. No meg a pályaudvarok, feltételes megállóhelyek stb.

Bérből, fizetésből

Különösen szakszervezeti vezetők kedvelik ezt a megfogalmazást: „bérből és fizetésből élők...” Pedig ma már elég nehéz különbséget tenni e kettő között. Történetileg az állami alkalmazottaknak járt a bér, a munkásoknak a fizetés. Ha pedig megpróbáljuk a különbségtevést, akkor mi a helyzet a különféle támogatásból, járadék-ból, ösztöndíjból stb. élőkkel...

Ingyen, bérmentve

A mindennapi élet kedvelt kifejezése: „Ingyen és bérmentve...” Használjuk így is: „En ingyen és bérmentve adok neked tanácsot”. Eredete a postai szolgáltatással kapcsolatos. Postai szempontból lehet különbséget támasztani az ingyenesség és a bérmentesség között, de nekem, a címzettnek csak az lényeg, hogy a levél ingyen jött. Vagy bérmentve.

Földszint és emelet

Most egy újabb jelenség következik, amely a pesti bérházak titkaiba be nem avatottaknak és főleg a fájós lábúaknak okoz gondot. A régi bérházaknak is volt pincéje, földszintje, emelete, esetleg padlása (tetőtere). De ha csak ezek lettek volna! Mert hogy Magyarországon – és talán még néhány szomszédos országban – kicsit elbonyolította a történelem a lakóházak szintjeinek megnevezését. Egy biztos: legalul van a pince. A szótár szerint: az épületnek a föld alatt lévő helyisége. De utána helyet kaphat, sőt a pince helyén is lehet egy másik szint, az alagsor, vagy más szóval a szuterén: a földszint alatti helyiségek szintje. Ezután következhet azután maga a földszint: az épületnek a föld színével nagyjából egy vonalban lévő szintje, tehát az a szint, ahol – többnyire – megközelítjük a lakóházat. Sok országban ez a földszint az első szint, másutt nulladik szint, nálunk többnyire földszint (rövidítve: fszt.). Azt gondolnánk, hogy a földszintől fölfelé indulhat az emelkedő számozás. De ez többnyire nincs így. Találkozhatunk magasföldszinttel: többszintes épületben rendszerint az alagsor fölé épült, a földszint szokványos magasságát meghaladó szint (rövidítve: mfszt.). De ezután már biztos az emelet következik! Dehogy. A magasföldszint után sok helyen a félmelet jön, amely egyébként semmiben sem tekinthető félnek (sőt nagyon sokszor az utcai szint magasabb volta

miatt a félmelet két egyéb emeletnek is megfelel). Mi a félmelet a szótár szerint: A földszint és az első emelet közötti szint. A meghatározás világos, de mitől fél a félmelet? Szerencsétlen esetben már négy szintet megtettünk, azaz beléptünk az alagsorba, majd a fölfölszintre, majd következett egy magasföldszint, majd egy félmelet – és még mindig nem értünk fel az első emeletre (ami más országokban a földszint!).

Lift esetén további bonyodalmak adódnak. A liftek nyomógombjai még több variációt ismernek, s ebben mintha nem sikerült volna egységesítést elérni a világban (és Pesten). Igyekszünk a második emeletre, de az nem a második, hanem a negyedik vagy az ötödik gomb. Vissza szeretnénk menni a földszintre, de a kijárat vajon a földszinten, a magasföldszinten, esetleg az alagsorban van? Hányszor jutottam már magam is liftekkel földalatti garázsba, karbantartó műhelybe, pincébe, raktárba! (Így járt az anekdota szerint Pannonhalmán II. János Pál pápa is, aki a főpáti rezidencia helyett véletlenül egy szerelőműhelyben kötött ki.)

De miért is alakult ki ez a rettenetesen bonyolult rendszer, amely ráadásul nem is következetes? Nem tudom. Egyszer azt hallottam, hogy a régi adózással függött össze. Az emeletes házakat az emeletek száma szerint adóztatták, s így a leleményes építésszek alagsorral, magasföldszinttel és félmelettel váltották ki az emeleteket. Így van, vagy nem így, nem tudom. De érdekes nyelvi tükre a történelemnek.

Vakablak, vakszoba

Carl Gustav Jung írja le azt a különleges (vele is megtörtént) álmot, amelyben az ember ismert környezetében, lakásában ismeretlen szobákra lel. A pszichológiai magyarázatot most mellőzöm, de nyelvi példákat hozok az ismeretlen helyiségekre. Családi házban nevelkedtem, így számomra a másféle lakástípus és annak külső-belső környezetének a megnevezése sokáig titok maradt, sőt néha ma is elbizonytalanodom egy-egy szó halatán. Amikor gyermekként vendégségbe vittek, s rokonaim mondták, hogy a hallban vegyem le a kabátomat, nem tudtam, mi a hall. A hall nekem hal volt. Később ebben a formában is találkoztam vele: vakszoba. A vakablak megvolt, a vakszoba nem. Keresztanyámék lakásához érve pedig nem tudtam, hogy mi a gang. Gondot jelentett a szalon is. Kisgyerekként biztos eltévedtem volna, ha a cselédszobába vagy az illemhelyre küldtek volna. Mivel földszintes házban laktunk, az erkélyt más lakások példáján tanultam meg, de a balkon, lodzsa, terras, kilépő különbsége sokáig gondot okozott. Sok időbe telt, míg megértettem, hogy mit jelent a galéria vagy a gardrób a lakásban. A galériázható lakásról furcsa elképzelésem volt. Amikor viszont egyszer én mondtam valakinek, hogy az étel a spájzban van, csodálkozott, hogy az meg mi. Hát az élés! Es az mi? Hát éléskamra! Így ismerjük meg egymás ismeretlen helyiségeit! Ha nem Kőbányán születek, talán értetlenül állnék a kégli, a kérés, a pecó előtt. Ha nem tanultam volna néprajzot, nem tudnám, hogy mi a pitvar, a tisztaszoba, a tessékszoba (palóc), a másház (Erdély). Mások másként vannak ezzel.

Balázs Géza

Kelevény

Az én gyermekkoromban jóval nagyobb volt a gyermekhalandóság a mainál. Gyakran haltak meg, szinte minden előzmény nélkül, az alig néhány napos csecsemők. Az Eger melletti Felnémeten a felnőttek azt mondták, hogy (a gyereket) elvitte vagy megfojtotta a *kelevény*. A szó jelentését azonban nem fejtették ki részletesen. Valószínűleg azért, mert nem is tudták azt pontosan. Csizsár Árpád A halál oka: kelevény című tanulmányából (megtalálható az interneten) kiderül, hogy nem egyszerűen népi szóhasználatról van szó, hanem 1829–1830-tól kezdve, amikor az anyakönyvi rovatok között szerepel a halál oka is, hivatalos bejegyzésként nagyon sokszor fordul elő a *kelevény*. A szerző arról is ír, hogy „a kelevény meghatározása erősen zavaros, elmosódott.” A betegségek említését illetően irodalmi példákat is felhoz, Kármántól és Gvadányitól idéz. Szól továbbá a gyógyítás módjairól, a babonás népszokásokról. Különböző néprajzi tanulmányokra hivatkozik, és idéz néhány adatközlőt is. Gergelyugornyán például az egyik adatközlő szerint „A kelevénynek semmi köze nincs a keléshez”. „A kelevényt a halál nemének tartották” – szögezi le egy másik, ugyancsak Gergelyugornyáról. A betegséghez általában valamilyen babonás hit társult. Csizsár Árpád úgy véli, hogy „Orvosi szempontból a bélhuruttól kezdve az epilepsziáig nagyon sok minden belefér a kelevény elnevezésbe.” Nyíregyházáról adatolva a *kelevény* szóalak fordul elő, így: „A másikat (tudniillik a másik gyermeket – D. Z.) a kelevény ölte meg.”

Az Új magyar tájszótárban is megtaláljuk különböző alakváltozatokban ezt a szót, melynek négy jelentését olvashatjuk. Íme: 1. csoportosan jelentkező nagyobb kelés. 2. ált. gyermeket megtámadó, gyorsan kifejlődő súlyos betegség. 3. epilepszia. 4. szélgörcs.

A Zaicz Gábor szerkesztette Etimológiai szótár szerint a szó 1489 körülről adatolható, a 'kelés'-sel azonos jelentésű, és „a *kel* 'felemelkedik, keletkezik; nő' ige -vény névszóképzővel ellátott alakja.” Az értelmező kéziszótárban két jelentéssel szerepel. 1. *vál* „Nagyobb (csoportos) gennyes kelés”. 2. *irod* „Egészségtelen (társadalmi) jelenség.”

Amint fentebb láttuk, a *kelevény* nem kizárólagosan a keléssel van összefüggésben, noha a vele való etimológiai rokonság kétségtelen. Felvetődhet a kérdés, hogy hogyan vihették át ezt a szót más, egymástól teljesen eltérő betegségek megnevezésére. Csizsár András tanulmányából kiderül, hogy a *kelevény*ben meghalt gyermekek mindegyike megkékült. Ez azonban nem ad kulcsot a szó jelentésének végső forrásához.

Feltételezésem szerint a *kelevény* esetleg a bölcsőhalálra is vonatkozhatott. Mivel az Új magyar tájszótár második jelentése olyan betegségekre utal, amely közelebről nem határozható meg, ez a feltételezésem talán nem alaptalan. Ennek kiderítése azonban az orvostudomány területére tartozik. Nyelvi szempontból azonban érdemes lenne felkutatni a *kelevény* 'kelés' jelentésének bővülését.

Dóra Zoltán

MELLÉKNÉV

Furcsának tűnhet, de szükségünk lesz egy rövidke kitérőre. A háromkerekűről a kétkerekűre áttérve, csakhamar néven neveztem kis járművem. Egyszer valaki fennhangon ezt olvasta, talán épp a Szabad Nép hírei közt: „A mozdony első *kerékpárja* kisiklott.” Joggal kérdezte hát a csodálkozó kisgyerek: „Jé, a vonatnak is van, nemcsak nekem?” Szerencsémre a kedves emlékü szomszédunk, Feri bácsi a MÁV-nál dolgozott. Ő magyarázta meg, hogy ez egy vasúti kifejezés: a mozdonyok egy tengelyen levő két kerekét jelenti. Később aztán örömmel láttam az értelmező szótárban, hogy a kerékpár több jelentésű szó, és persze mindkét említett jelentését megtaláltam a szócikkben.

A minap rákényszerültem, hogy utánanézzek egy szakzónknak, amelyet már a kisiskolás is ismer. Mellőztem a könyvpiac kínálta jobbnál jobb tankönyveket; ezúttal rögtön a Magyar értelmező kéziszótárhoz fordultam. A kilenc éve forgalomban levő második kiadás csupán ennyit ír az általam keresett összetett szóról: „*melléknév* Helyzetből, állapotból stb. adódó tulajdonságot valakire, valamire vonatkoztatva kifejező szó(faj) (pl. *szép, jó, igaz*).” Láthatjuk: e szónak, legalábbis e szótár szerint, mindeddig egyetlen jelentése létezik.

Elárulom, erre a szóbúvárkodásra akkor szántam rá magamat, amikor a „Világhíres zeneszerzők” sorozat Joseph Haydn-kötetének a végére értem. Szinte kapkodtam a fejemet, annyira rám zúdult a *melléknév* szónak sorjázó emlegetése. Látni fogjuk, nem akármilyen közegben, azaz szövegösszefüggésben. És ami a lényeg: meghökkentően eltérő szójelentésben. Bizony, ez a jelentés nem éppen azonos az imént hozott egyetlen, merőben nyelvtani jelentéssel. Jöjjenek hát a *melléknéves* példák!

„A párizsi koncertsorozaton csendült fel először a 82. C-dúr »Lours« szimfónia, amely a Lours, azaz A medve *melléknévet* a zárótétel elején hallható brummogó basszusok miatt kapta a párizsiaktól. Hasonlóan ragadt a 83. g-moll szimfóniára a La poule, azaz A tyúk *melléknév* az első tétel »kotkodásoló« témája miatt. A 85. B-dúr szimfónia a La reine (A királyné) *melléknévet* azért kapta, mert Haydn a második tétel főtémájához Marie Antoinette kedvenc dalát ... használta fel. ... Az 1789-ben komponált 92. G-dúr »Oxford« szimfónia *melléknévét* 1791-ben kapta, ugyanis ezt a művet játszották Haydn díszdoktorrá avatási ceremóniáján, az Oxfordi Egyetemen.”

E szövegrész közvetlen közelében figyelemre méltó egy végeredményben ugyanilyen tartalmú mondat. Figyeljük meg, mi szerepel a *melléknév* helyett! „A második londoni szimfónia magyarul az Üstdob, angolul azonban a Meglepetés *nevet* viseli.” Néhány sorral lentebb pedig: „A darab Németországban az Üstdobütés szimfónia *néven* vált ismertté, Bécsben pedig Ágyúlövés szimfóniaként emlegetik.”

Talán ennyi idézésből is megvilágosodott már az, hogy ez a *melléknév* nem az a *melléknév*. Kétségkívül van mindenütt olyan jellege egy-egy mű névadásának, hogy valóban föltehetem a szokványos kérdést: „Melyik szimfónia?” Vagy: „Milyen szimfónia?” És ha már mondatban van jelen mindez, akkor akár még a jelzót is emlegethetnénk mint reális mondatrészt. Igen ám, de meglehetősen árulkodó volt a legutolsó idézetekben a *név* használata: egyenértékűen a *melléknévvel*. Többről és részben másról van szó tehát, mint a grammatika melléknévének esetében! Példáink valamennyije arról tanúskodott, hogy a néven nevezett *melléknév* a másik helyébe tehető. A szakma is, a koncertek közönsége is tudja: e névváltás, a más megnevezés ellenére is egy és ugyanazon opuszról beszélünk.

Hozzáteesszük: egyáltalán nem új jelenségről van szó! A *melléknév*nek itt vázolt, a nyelvtanítól eltérő jelentése régóta él nyelvünkben. Hadd hozok bizonyítékképp egyetlen mondatot a mintegy 60 éve megjelent Békés Gellért–Dalos Patrik-féle katolikus Újszövetségi Szentírásból! A János evangélium 20. fejezetének 24. versében ez áll: „Tamás, *melléknévén* Didimus, egy a tizenkettő közül nem volt velük, mikor eljött Jézus.” (Szaktekintély értelmezője, Farkasfalvy Dénes teológus fontos megjegyzése: A Didimus itt név, nem névmagyarázat. Másképp hívta az apostolt a görög, megint másképp az arám.) Gál Ferenc és Kosztolányi István új fordításának még a javított kiadásában is (tíz éven belüliek ezek!) ugyanezt a szót találjuk: *melléknévén*.

Summázásképp ennyit: a Haydn-kötet két idegenből fordították, de a *melléknév* szó semmiképp sem fordítási hiba. Az már inkább hiba, de legalábbis kiáltó hiányosság, hogy a főntebb látott értelmeben mindeddig nem vettek róla tudomást szótáraink. Mielőbb meg kellene kapnia a *melléknév*nek a 2. jelentését. A szótárkészítőkre vár, hogy bemutassák: a *melléknév* a másképp-megnevezhetőséget, a vele egyazon címűséget is jelenti. Ha pedig nem műcímről, hanem emberről, személyről beszélünk, akkor az ismert latin szót hívjuk segítségül: alias-jelleg. Ez is annyit tesz: 'másként, másik néven'.

Holczér József

Új szavakat tanulok

Saga, sagázik

A *saga* (ejtsd: szaga v. szága), mint ismeretes, legendás hősökről, illetve történeti eseményekről szóló (kora) középkori skandináv népi monda, prózai elbeszélés. Az Idegen szavak szótárának meghatározása szerint a *saga* a. m. (annyi mint) prózai elbeszélés, az izlandi ősköltészetben a történeti, mondai tárgyú elbeszélések neve.

Az utóbbi időben egyre-másra találkozom a világhálón ilyen címekkel: *A védők napjának indult, de a Sánchez-saga vége mindent vitt* (Alexis Sánchez chilei futballista hosszas alkudozása után az FC Barcelona játékosává lett); *A zu Guttenberg-saga: végtelen történet?* (a német védelmi miniszter – plágiumbotránya miatt – lemondott doktori címéről, az ellenzék azt követeli, hogy miniszteri tisztségéről is mondjon le); *A Szent István Gimnázium Saga* (az esztergomi gimnázium körül zajló politikai harc krónikája).

Külön címtípusnak, kritikusanabban szólva címadási közhelynek tekinthető az a változat, amelyben a tulajdonnév + *saga* szerkezethez a *folytatódik* állítmány csatlakozik: *Az Emese saga folytatódik* (egy rosszul sikerült reklámfilmről); *A Fabregas-saga folytatódik* (a Barcelona szeretné megszerezni Cesc Fabregas labdarúgót az Arsenaltól); *A Winklevoss-saga folytatódik* (a Winklevoss fivére a bírósági keresetét nyújtotta be Mark Zuckerberg és a Facebook ellen, ötletlopással vádolva a közösségi portált); *Az Old Spice saga folytatódik* (egy reklámkampányról).

A *saga* főnév ilyen értelemben, ha ritkábban is, felbukkan a nyomtatott sajtóban is: „A múlt héten megpendített Fradi–Újpest lejtmenet [értsd: a két nagy hagyományú egyesület hanyatlása, futballcsapatának folyamatos rossz szereplése] afféle folytatólagos *sagához* kezd hasonlítani” (Csurka Gergely: Nemzeti Sport, 2011. szept. 6., 16). Ebben a mondatban a *saga* szót a publicista ’tévéfilmsorozat, szappanopera’ jelentésben alkalmazza. A Fradi meg az Újpest hányattatásai, a történetükben időről időre bekövetkező szokványos fordulatok a „folyatólagos *sagák*” műfaját juttatják eszébe.

A közös mozzanat, amelynek alapján a *saga* szónak ez az átvitt értelme kialakult, alighanem a hosszúság, terjedősség. A futballsztrók átigazolásának vagy a közéleti botrányoknak hosszúra nyúló, a médiában folytatásonként tálalt története valami olyasmit nyújt napjaink olvasójának, mint a középkori embereknek a királyokról és hősökről szóló, szinte a végtelenbe nyúló elbeszélés.

A *saga* szót ebben az értelemben valószínűleg John Galsworthy angol regényíró alkalmazta első ízben a múlt század elején. Az angol felső középosztály világát bemutató négykötetes regényciklusának első két kötete ezt az összefoglaló címet kapta: *A Forsyte-saga* (1906–1921). A szóhasználat már ekkor is rejtett magában némi ironiát, hiszen a múlt századforduló angol kereskedői, vállalkozói stb., akármilyen elszántsággal, kíméletlenséggel harcoltak is egymással, csupán gyarló utánérzései a mondabeli hősöknek, királyoknak. Ez az ironizáló tendencia az újabb sajtónyelvben tovább erősödött: a tulajdonnév + *saga* (*folytatódik*) szerkezetű címek alatt tárgyalt kisszerű események és szereplők valóságos karikatúrái az egykori *sagák* cselekményének és hőseinek. (Kérdés persze, hogy ezt az ironiát napjaink internetes újságírói érzik-e még, vagy csupán címsablonként, üres rutinból alkalmazzák a *saga* szót.)

Egy rövid bekezdés erejéig hadd térjek ki ezeknek a címeknek a helyesírására. Mint láthattuk, a *saga* hol kötőjellel, hol anélkül kapcsolódik az előtte álló tulajdonnévhez (személy- vagy intézménynévhez). Ezt nem tekintem helyesírási rendezetlenségnek, gondatlanságnak. A kötöttségnek az lehet az oka, hogy a név és a *saga* főnév között fennálló kapcsolat felfogható jelöletlen birtokviszonynak vagy vonzatszerű határozói viszonnak (pl. ’Fabregas *sagája*’ vagy ’Fabregasról szóló *saga*’), ilyenkor kötőjelet teszünk közéjük. De felfogható úgy is, mint egy olyan szó, amelynek főnévi jelzője van, s a kettő együtt alkotja a címet (pl. *A Szent István Gimnázium Saga*). Ez utóbbiban a *saga* nagy kezdőbetűje egyaránt tulajdonítható az előtte levő intézménynév analógiájának, az ironia szándékának vagy angol helyesírási hatásnak.

A világhálón található adat arra is, hogy az átvitt értelmű *saga* szónak már létrejött igei származéka is, a *sagázik*. Ennek jelentése a nepszotar.com szerint „hosszan hadovál, hetet-havat összehord”. Itt is szerepet játszik tehát a hosszadalmasság mint a képzetársítás alapja. Megemlíti a portál a hasonló jelentésű *ragázik* igt is: „hosszasan, összefüggéstelenül beszél, hadovál, handabandázik”. Ez a *raga*, azaz „rögtönzött, hosszú számokat előadó indiai népzene” szóból ered.

A *sagázik* és a *ragázik* csupán a szlengben fordulnak elő, s ott sem különösebben gyakran, mert szövegbe ágyazódó példáikra egyelőre nem sikerült rábukkannom. Csupán a *ragázik* igeire ad a portál egy (gyaníthatóan költött) példát:

– Mikor adod vissza a fűnyírómat?

– Hát, izé, tudod az úgy volt, hogy a harmadunokabátyám mostohafiának húga...

– Ne *ragázz*, hanem a kérdésekre felelj!

(Ezek szerint a *ragázik*nak ’mellébeszél’ jelentése is van.)

A *saga* szónak ez az átvitt értelmű alkalmazása és az abból származtatható *sagázik* ige valószínűleg nem lesz maradandó jelensége nyelvünknek. Nem tartom tehát „szótárérett”-nek őket (Pusztai Ferenc nevezte így a szótározásra érdemes szavakat a Petőfi Irodalmi Múzeum szótári konferenciáján tartott előadásában). De az ilyesmi-ben ajánlatos igen óvatosan állást foglalni. A 2000-es évek elején, a Magyar értelmező kéziszótár új kiadásának szerkesztésekor nem javasoltam felvételre a *hungarikum* (akkor még: *hungaricum*) címszót, s javaslatomat a főszerkesztő (aki egyébként nem más volt, mint az előbb említett Pusztai tanár úr), sajnos, el is fogadta. Azóta a *hungarikum* a korszak divatszava, slágerszava lett. Jó lesz tehát vigyázni a *saga* főnévvel, pontosabban ennek újabb értelmével is.

De nem szeretnék tovább *sagázni* (sem pedig *ragázni*) erről a témáról. Maradjunk abban, hogy az itt leírtak egy sajtónyelvi, elsősorban címadási divatnak a termékei. Sorokról a nyelvhasználók fognak dönten, nem pedig a nyelvészek.

Kemény Gábor

A nyelvi normáról*

A versenyre készülve, gyakorlás közben bizonyára fölmerültek a tanulóknak, tanáraiknak bizonyos nyelvhasználati kérdések: kell-e határozott névelő a személynevek előtt? kell-e hangsúly bizonyos mondatrészek előtt? kövessük-e helyi kiejtésünket egyes magánhangzók képzésében? Mindezek a nyelvi normát érintik.

A nyelvhasználat kérdésköre Kazinczy Ferencet is foglalkoztatta (ő még az *úzust* emlegette), s a *funkcióval* összhangban vizsgálta. Ez jellemezte azóta is íróink, nyelvtudósaink fellegességét, jellemzi ma is.

Mindenekelőtt nézzük a *köznyelv és a nyelvjárássok viszonyát*. A nyelv változásával az egységes (egységesülő) köznyelv egyre jobban terjed; ebben jelentős szerepe van az iskolának, a rádióknak, a televízióknak, a nyelvjárássok pedig visszazorulóban vannak. Nyelvjárássokkal tipikus nyelvjárási vidékeken is egyre ritkábban találkozunk, még leginkább hangalaki változatokkal, tájszókkal, úgynevezett regionalizmusokkal. Nyelvjárási jelenségekkel – kifejezett kéréseink ellenére – nem találkozunk, se a rádiókban, televíziókban, se a kiejtési versenyeken. Néha-néha előfordul egy-egy tájszó, mint *szeder, köszméte, eltér* (elfér jelentésben), többször a zárt *ē* hang, még többször a rövid *i–u–ü* hang a hosszú helyén (tanító, színház, fű). A zárt *ē* visszazorulása – úgy tűnik – megállíthatatlan, elmaradását nem tekintjük hibának. (Nagy örömmel hallottuk

„A képi, illetve a fogalmakban való gondolkodás izgalmas kérdés”

határozott meglétét a kézdivásárhelyi tanítóképző főiskolások beszédében.) Más a helyzet az *i–u–ü*-vel: a hosszú és a rövid változat megkülönböztetését jelentésmegkülönböztető szerepük miatt hivatásos beszélők esetében (színészek, hivatásos rádióbemondók beszédében) megkívánjuk (pl. *ívó – ívó*).

Külön téma a *diglosszia*, a kettősnyelvűség, az a jelenség, hogy vidéken, nyelvjárási területen született ember beszédében anyanyelveként használt nyelvjárása mellett fokozatosan a köznyelvet is használja. Ilyenkor az egyik változatot nyilvános beszédhelyzetekben, írásos megnyilatkozásokban, a másikat pedig mindennapi kommunikációs szerepkörökben, helyzetekben, a spontán beszédben használják. (Ez a nyelvjárássok további visszazorulását okozhatja.)

A határainkon kívül élő magyar kisebbségek esetében ez a jelenség egyre gyakoribb, a helyzet egyre nehezebb. Itt a hatóságok az államnyelven tanító iskolák nagyobb értékére hivatkozva ezek választását emelik ki. Péntek János, a kolozsvári egyetem tanára azt írja egyik tanulmányában, hogy „az elmúlt egy-másfél évtized azt a hamis tudatot táplálta, az anyanyelvűség akadályja lehet az érvényesülésnek. Már a közömbösség is rendkívül veszélyes, hátha még valaki tehernek, akadálynak érzi anyanyelvét. Ezzel a mentalitással végképp le kell számolni.” Két-három évvel ezelőtt – írja egy másik cikkében – egy háromszéki faluban az oda kihelyezett zenetanárnő, aki tanítványaival nem tudott érintkezni, e szavakkal kérte magyar kollégáját a tolmács szerepére: *Mondd el nekik az ő patagóniai nyelvükön...*” Szlovákiában pl. 1995-ben a nemzetiségi gyerekek érvényesülési lehetőségeinek növelésére a nemzetiségi iskolákban a természettudományi tárgyak, továbbá a földrajz, a történelem, az állampolgári ismeretek szlovák nyelven való oktatását akarták bevezetni a minisztériumi illetékesek. Pedig az elmélyült, tartós ismeretek tanulásának fő feltétele – mint kutatók itthon és külföldön megállapították – az anyanyelven történő tanítás és tanulás.

* Elhangzott az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny országos döntőjének díjkiosztó ünnepségén Sátoraljajhelyen, 2012. október 14-én.

Még két nyelvhasználati kérdéskört kell említenem. Az egyik a *szleng*. Nem túl régen, 40–50 évvel ezelőtt még jassz-nyelvnek, argónak emlegették. Számos szava mára szinte köznyelvvé vált: *az a helyzet, hogy...; ez a tény szinte kicsapta a biztosítékot; ez az elhatározás arról szól; elhúzták, elvágták, kirúgták, lapátra tették; nem semmi, nem jött össze*. A nyelvi rétegek közti vándorlásra utal az a tény is, hogy az értelmező kéziszótár második, átdolgozott kiadásában bizalmas minősítéssel láttak el számos szót, melyet a szótár első kiadása még argónak minősített: *elhúzza a csíkot, állítsd magad takaréokra, elkapta a gépszíj, rákapcsol, ráver a munkára, falaz valakinek*.

A másik, viszonylag újabb jelenség egyes tudományterületeken a szaknyelvnek a köznyelvtől való emelkedése. E területeken bőven találkozunk olyan nyelvi eszközökkel (*névszós stílus, elvont szavak és fogalmazás, idegen szók, idegen és magyar szavak keveredése, terjedelmes mondatok*), melyek korábban is megfigyelhetők voltak, de nem ilyen mennyiségben.

Mi a gondunk ezzel az utóbbi jelenséggel, a névszós megoldásokkal, tömörítő szerkezetekkel? – A mi nyelvünk inkább az igés megoldást szereti s ezzel együtt a képi eszközöket. Ezek a jobb agyfélteke eszözei. Ami a helyükbe tolakszik, az elvont fogalmi, névszós megoldás, az a bal agyféltekére tartozik. „Az írott ábécével, a betűkből összerakott fogalmakkal, tárgyakkal már nem képekből, hanem csak a bal agyféltekénkben gondolkodunk. Ez az áttevődés a bal féltekére egyben jelentős veszteséget jelentett. Ennek következményeként az esetek jelentős részében már nem megfogható fogalmakban, tárgyakkal gondolkodnak az euroatlanti népek” – állapítja meg a neves agykutató, Hámori József, a pécsi orvostudományi egyetem professzora (Az anyanyelv szerepe a magyarság jövőjében – az agykutató szemével. Magyar Orvosi Nyelv, 2010, 1. 18–19). Utal kiváló matematikusainkra, természettudománnyal foglalkozó tudósaink nyilatkozataira. „A magyar nyelv sajátos vonása – idézi az egyiket – a konkrét hasonlatokra, *képekre építő kifejezésmód*. A konkrétumot nem annyira főneveink, hanem igéink adják meg, a magyar nyelv hihetetlenül gazdag az igék módosulásában is. ... Erre utalt a nemrég elhunyt nagy tudós, Teller Ede is, amikor azt fejtegette egyik írásában, hogy a magyar költészet, kiemelkedően Ady Endre költészete hogyan termékenyítette meg fizikai kutatómunkáját.”

A képi, illetve a fogalmakban való gondolkodás nagyon bonyolult, izgalmas kérdés. Most nincs rá mód, hogy elmerüljünk a részleteiben. Azt kellett szóvá tennem, hogy lássuk, a kétségtelen Nyugat-imádat, a névszós és a tömörítés megoldás nem csupán nyelvi, nyelvtudományi téma, nem egyszerűen a megértést nehezíti, hanem az agykutatással foglalkozó, a magyarság, a magyar nyelv jövőjéért aggódó egyéb tudósainkat is foglalkoztatja.

Mind a szleng, mind az emelkedő fogalmazás összefügg a magatartással. Hiába méltatlankodunk az effajta nyelvhasználat túlzásai miatt, aligha érünk el eredményt, ha ezek a magatartásformák tovább terjednek, netán általánossá válnak. Változik a társadalom és benne mi magunk. Óvakodunk az elharmarkodott véleményektől, sőt ítéletektől, de a társadalmat, a műveltséget féltve szövetségeket keresünk a társadalom különféle rétegeiben, így ezen versenyek résztvevőiben, a tanárkartársakban, a tanulóknak, és törekszünk a nyelvi ismeretek terjesztésére, mert – Kazinczyval egyetértve – a nyelv és a norma változását elfogadva, a nyelv ismeretéről nem tudunk és nem is akarunk lemondani.

Köszönjük Sátoraljajhely város polgármesterének, Szamosvölgyi Péternek és munkatársainak a munkáját, áldozatvállalását, a Kossuth Lajos Gimnázium igazgatójának, Tiszolci Józsefnek és tanárainak, a versenyző diákoknak és felkészítő tanáraiknak, a kézdivásárhelyi Bod Péter Tanítóképző tanulóinak, tanárainak e verseny nagy élményét, és mindnyájukat kérjük, vállalják e nagyszerű munkát a jövőben is.

Bencédy József

Kérlek, ne bántsatok!

Egy népszerű tehetségkutató verseny egyik finalistájának szájából hangzott el ez a kérés, amelyet az egyik bulvárlap szalagcímben tett közzé. A mondat kapcsán elsősorban nyelvi, nyelvhelyességi kérdéseim támadtak, melyeket szeretnék az olvasóval megosztani. Két kérdéssel foglalkozom: egyfelől a *-lak, -lek* rag funkcióit igyekszem taglalni, másfelől arra próbálok választ találni, kötelező-e a *-lak, -lek* ragos igealak után a tárgy kitétele.

Mondandómat látszólag messziről indítom, amikor azzal kezdem, hogy agglutináló nyelvekben ideális esetben érvényesül az „egy morféma = egy jelentés” elve, vagyis egy morfológiai kategóriához általában csak egyetlen funkció társul, és a morfémák közötti határ általában világos, áttetsző, így a toldalékok formailag jól azonosíthatók, pl.:

	Egyes szám	Többes szám
Nominativus	<i>ház</i>	<i>ház-ak</i>
Accusativus	<i>ház-at</i>	<i>ház-ak-at</i>
Dativus	<i>ház-nak</i>	<i>ház-ak-nak</i>
Inessivus	<i>ház-ban</i>	<i>ház-ak-ban</i>

Ezzel szemben a flektáló nyelvek toldalékai úgynevezett kumulatív (halmozott) morfémák, amelyek több jelentéssel rendelkeznek. Pl. a latinban:

	Egyes szám	Többes szám
Nominativus	<i>terr-a</i>	<i>terr-ae</i>
Accusativus	<i>terr-am</i>	<i>terr-as</i>
Dativus	<i>terr-ae</i>	<i>terr-is</i>
Inessivus	<i>terr-a</i>	<i>terr-is</i>

Az „ideális” agglutináció leginkább a névszói esztragozásban figyelhető meg, az igeragokban ugyanis gyakran többféle jelentésmozzanat összegződik, a magyarban például a cselekvő száma, személye és (tárgyas igék esetén) a tárgyhatározottság, pl. *kér-sz* ’egyes szám második személyű cselekvő + határozatlan tárgy’; *kér-ed* ’egyes szám második személyű cselekvő + határozott tárgy’.

A magyar igeragozás mai rendszerében azonban nemcsak kétféle, hanem egyes szám első személyben (a múlt idő kivételével) – a tárgy határozottságától és irányultságától függően – három igealak van:

	Második személyű tárgy	Harmadik személyű határozatlan tárgy	Harmadik személyű határozott tárgy
Kijelentő mód	<i>kér-lek</i>	<i>kér-ek</i>	<i>kér-em</i>
Feltételes mód	<i>kér-né-lek</i>	<i>kér-né-k</i>	<i>kér-né-m</i>
Felszólító mód	<i>kér-j-elek</i>	<i>kér-j-ek</i>	<i>kér-j-em</i>

A magyarban az igei végződések között igencsak különlegesnek számít a bennfoglaló személyragnak nevezett *-lak, -lek* végződés, amely azt fejezi ki, hogy az egyes szám első személyű alany (*én*) cselekvése a tegezve szólított (második személyű) partnerre vagy partnerekre irányul (*téged / titeket, benneteket*), pl. *lát-lak, szeret-lek*. Ezek a példák jól mutatják a magyar nyelv tömörségét, legalábbis az indoeurópai nyelvekhez viszonyítva, amelyekben ugyanezt a jelentést három, de legalább két szóval lehet csak kifejezésre juttatni, pl. angol *I see you, I love you; olasz ti vedo, ti amo*.

A *-lak, -lek* személyragos igealak az egyes számú *téged* személyes névmási tárgyat implicite tartalmazza, tehát a *téged* névmást – hacsak nem kap hangsúlyt – általában nem tesszük ki a mondatban, pl. *Hétkor várlak [= téged], Arra kérlek [= téged], Szeretlek [= téged]* (vö. a hangsúlyos *Én téged szeretlek* mondat). A *titeket, benneteket* többes számú személyes névmási tárgy kitétele sem kötelező ugyan, de – nekem úgy tűnik – sokkal ritkábban marad el semleges mondatokból is, mint az egyes számú *téged*, pl. *Hétkor várlak benneteket, Arra kérlek benneteket, Szeretlek titeket*. A *szeretlek* alakot ki nem tett alany és tárgy esetén úgy értjük: ’én szeretlek téged’, nem pedig úgy, hogy ’én szeretlek titeket’.

A kiinduló mondatban (*Kérlek, ne bántsatok!*) csak az alárendelt tagmondatban szereplő igealak (*bántsatok*) igazít el arra nézve, hogy a *-lek* személyragos igealaknak (*kérlek*) többes számú tárgya van. Ilyen esetben – úgy vélem – a többes számú tárgy kitétele mindenképpen kívánatos és hasznos lenne (redundancia árán is), mert megkönnyítené a mondat szerkezet áttekinthetőségét, elősegítené a közlemény könnyebb és gyorsabb felfogását: *Kérlek titeket, ne bántsatok!*

H. Varga Márta

2013. évi irodalmi naptár

Az Anyanyelvpolitika Szövetsége és a Petőfi Irodalmi Múzeum évfordulós irodalmi naptárt jelentetett meg a 2013. évre. Íróink, költőink, így például Petőfi Sándor, Juhász Gyula, Páskándi Géza, Weöres Sándor, Gárdonyi Géza, Babits Mihály mellett mások is vallanak az anyanyelv szépségéről, kifejező erejéről. A falinaptár megvásárolható a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvesboltjában (Budapest, V., Károlyi Mihály u. 16.) vagy megrendelhető az Anyanyelvpolitika Szövetségétől ugyanezen a címen.

Magyarérettségi az Újszínházban, avagy Hogyan írjuk a Kukó-termék-gazdát?

Az egyik lapban olvastam, hogy a 2012/13-as szezon elejére Újszínházzá változott a régi Új Színház. A jelző egybeírása a jelzett szóval nyilván az új korszak kezdetét kívánja kifejezni. A továbbiakban nem kívánok foglalkozni ennek hátterével, hiszen ez nem a nyelvész feladata, annak fellevezésére azonban mindenképpen jó, hogy helyesírásunkban az egybe- és különírás okozza a legtöbb gondot. Így például hiába a konkrét és az átvitt jelentés, a *hasra ütés* különírandó mindkét értelemben. A *friss diplomás* alapvetően azt a felsőoktatási intézményben végzett, tehát diplomás egyént jelenti, aki nemrég végzett, s ritkán, de természetesen jelentheti azt is, aki jól kialudta magát, esetleg megivott egy kávé, s ennek köszönheti frissességét. Mindkét értelemben különírandó.

„férfihasznált-ruha vagy használt férfiruha”

2002 nyarán *érettségi-dolgozatok* (erre a szóra még visszatérek) újrjavítását végeztem, azt kellett ellenőriznem, hogy milyen típusú helyesírási hibák maradtak kijavítatlanul az írásművekben. (Természetesen nem tanárelőőröző, divatos szóval „érettségi-kommandó” tagja voltam.) A legtöbb javítatlan helyesírási hiba a központozás terén maradt, ezenkívül nagy gondot okozott a kollégák számára a számnév + képzett mellénevek helyesírása: *kétritmusos*, *soknemzetiségű*, *többkötetes* stb., az igenévi előtagú összetételek, illetve szószervezetek írása: *kezdő sor*, *kifejezőeszközök* stb., a jelöletlen birtokos jelzős összetételek helyesírása: *búzaeladásból*, *búzapakolásnál*, valamint a *szabad vers* és a *jó hír* jelzős szószervezet.

Az egybe- és különírásakor nagyon fontos figyelembe venni a szófajváltást, így például a már említett *érettségi* kifejezés esetében. Ez már nem tekinthető melléknévnek az esetek többségében, hiába az *-i* képző, mivel főnevesült a szó, így a két főnév kapcsolata elsősorban jelentésszerűítő összetételt eredményez, például a már említett *érettségi-dolgozat* vagy az *érettségi-feladatsor* esetében. Az iskolai kifejezéseknél maradványok a következő, részben nem szótározott kifejezések: *angol érettségi* (angol nyelvi érettségi), de *angol érettségi* (Angliában megszerzett érettségi); *angoldolgozat* (angol nyelvi dolgozat), de *angol dolgozat* (angol nyelvű dolgozat); *angolverseny* (angol nyelvi verseny), de *angol verseny* (Angliában megrendezett verseny). És így tovább: *német érettségi*, *német érettségi*; *németdolgozat*, *német dolgozat*; *németverseny*, *német verseny*; stb. Természetesen ezeknek a sorába tartozik a *magyarérettségi*, de *magyar érettségi*; *magyardolgozat*, de *magyar dolgozat*; *magyarverseny*, de *magyar verseny*. Nyilvánvaló, hogy a párok egybeírt tagjai jóval gyakoribbak, azonban az egybe-, illetve különírással jelzett jelentéskülönbség itt is, mint más esetben, érvényes.

Nézzük tovább! Egybeírandóak a következők: *matematikanár*, *matematikaóra*, *matematikakönyv*, *matematika-munkafüzet*, *matematikaverseny*, *matematikadolgozat*, *matematikaérettségi*, *matematikaterem*, *matematika-szakőr*. És minden tantárgy esetében ez a helyes írásmód.

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodának is fogós kérdéseket tesznek fel időnként e problémakörben. Íme egy:

„Hogy a helyes: Danone termék gazda vagy Danone-termék-gazda? (A Danone termékekkel foglalkozó csapat vezetőjének munkaköri megnevezésére.)”

Ennek a szónak a helyes írásmódja egyszerre több szabály figyelembevételét követeli. A *Danone* mint márkanév különírandó, például *Danone termék*, bár ez összefoglaló elnevezés, nem pedig konkrét, mint a *Danone joghurt*, s ebben az esetben már elgondolkodtató e szabály alkalmazása. Azonban mindenképpen szükséges az egybeírás, illetve a néma hangzó miatt a kötőjeles írás, ugyanis a mozgósabály miatt a *gazda* a *Danone* és a *termék* kifejezésre egyaránt vonatkozik, tehát így helyes: *Danone-termék-gazda*. Ha különírnánk, *Danone termékgazda*, akkor természetesen Danone márkájú termékgazdával volna dolgunk, de ilyen nincs. Tehát a mozgósabály miatt kell a második kötőjel (*-gazda*), az első pedig a néma hangzó miatt (*Danone-*). Azonban a kérdés-felelet itt még nem ért véget.

„Köszönöm a termékgazdás választát, azonban szeretném egy kissé árnyalni a kérdést. A tulajdonnevek és köznevek jelöletlen összetételnek minősülő kapcsolatait kötőjelezzük. A szabályzat példáiból: *Béres-cseppek*, *Petőfi-kultusz* (168.). De: mint megtudtam Önöktől, a magyar helyesírás szabályainak 10. kiadása még nem szabályozta a márkanévek helyesírását. A 11., 1984-es kiadás viszont már két szabálypontban foglalkozik a gyártmányok, termékek, készítmények márkanévként használt elnevezésével. A 194. szabálypont szerint nem használunk kötőjelet akkor, ha a márkanév után a típust, dolgot jelölő szót is közöljük. Például: *Rama margarin*, *Vénusz étolaj*. Ha tehát például a *Kukó* márkanév (és az esetben az), akkor például a *liszt* szót különírjuk tőle: *Kukó liszt*. Jelöletlen összetétel akkor lenne, ha egy *Kukó* nevű ember lisztjéről beszélnénk, ekkor kötőjeleznünk kellene: *Kovácsék tejfölje* finom, de a *Kukó-tejföl* a legjobb minőségű. Ha a fentieket vesszük figyelembe, akkor hogyan helyes: *Kukó termék gazda*, vagy *Kukó-termékgazda*, vagy *Kukótermék-gazda*, vagy...? (A *Kukó* márkájú termékekkel foglalkozó csapat vezetőjének munkaköri megnevezésére vagyok kíváncsi.)”

Kétségtelen, hogy ez már némileg megváltoztatja a helyzetet. A *Kukó* esetében a szó végén nincs néma hangzó, tehát csak a mozgósabály érvényesül, és a fentiek alapján az egybe-, illetve kötőjeles írás: *Kukótermékgazda*.

Egy másik kérdés ugyancsak a mozgósabály alkalmazására vonatkozott:

„Helyes-e a következő: *gyermek-*, *női-*, *férfihasznált-ruha-üzlet*.”

A helyes írásmódhoz abból kell kiindulnunk, hogy a *férfiruha*, a *női ruha* és a *gyermekruha* használt. Tehát nem *férfihasznált-ruha*, hanem *használt férfiruha*, valamint *használt gyermekruha* és *használt női ruha*. Ha ezek kapnak egy közös utótagot, akkor a mozgósabály szerint a következőképpen írandók: *használtférfiruha-üzlet*, *használnőiruha-üzlet*, *használtgyermekruha-üzlet*. De a *használt-ruha-üzlet* célszerűbb, mivel ez az elnevezés minden ruhafajtát magában foglal.

Zárásul egy kis adalék a napi sajtóból: Dan Quayle arizonai politikus az idősebb George Bush alelnöke volt 1989 és 1993 között. Sok hibát elkövetett, de minden hibáját akkor, amikor részt vett meghívott vendégként egy általános iskolai helyesírásversenyen, ahol egy 12 éves fiú dolgozatában kijavította a helyes *potato* szót, és egy *e-t* írt a végére. A fiú, William Figueroa híres lett az eset után, Quayle-t pedig nem választották újra 1993-ban. Persze nem (csak) ezért.

Minya Károly

Egy jogot elvesztettünk...

Beszélgetés Várady Tibor jogászprofesszorral

– Olyan településen nőttél föl, ahol egyszerre sok nyelvet tanultál meg. Hogyan segített ez a későbbiekben?

A nyelvtudást mindig istenáldásként fogtam fel. Nagybecskerek háromnyelvű város volt: magyar, szerb és német. E három nyelv ismerete nem tehetségen vagy szorgalmon múltott – ezt kaptuk a környezetektől. A németek – és a német nyelv – a gyermekkorom alatt tűnt el Nagybecskerekéről. Ezért az én némettudásom nem éri el a szüleimét vagy nagyszüleimét. A francia külön szerencséseként jött. Városunkban lakott egy svájci származású francia néni, aki az apámnak ügyfele volt, és ellenszolgáltatásként franciaórákat adott nekem. Ezek a nyelvórák inkább játékosak voltak; a nyelvtan tudatosításához túl fiatal voltam. Aztán amikor 15 éves lettem, az apám azt mondta, hogy bár az ő korában a német és a francia volt a legfontosabb nyelv, az én koromban, úgy látszik, az angol lesz az. Ettől kezdve jártam angolórákra.

– Jugoszlávia utolsó igazságügyminisztere voltál, hogyan is volt?

Különös epizód volt az életemben. Politikával akkor kezdtem foglalkozni, amikor Jugoszláviában megszűnt az egypártrendszer. Egy markánsan értelmiségi párt színeiben kerültem be a szerb parlamentbe 1990-ben. A választásokat Milosevics nyerte. A 250 képviselői mandátumból pártomnak egy jutott. A VMDK képviselői csoportjához csatlakoztam. Aztán 1992 júliusában történik valami, aminek a magyarázata ma is inkább a találgatás szintjén van. Valamilyen egyezség jött létre Milosevics és a nyugati hatalmak között, mely szerint Milosevics még megtartja a hatalmat Szerbiában, de megengedi egy átmeneti kormány létrehozását jugoszláv szinten (ez akkor Szerbiát és Montenegrót jelentette). Ezután előrehozott választások következének minden szinten, melyeken Milosevics nem indul, és tényleges hatalommá válhatna az átmeneti szövetségi kormány. Ez az egyezség részben meg is valósult. Milan Panic amerikai üzletember alakíthatott szövetségi kormányt. Ő kért fel, hogy legyek a kormányában igazságügyminiszter. Egyébként – és itt visszakanyarodnék a nyelvi kérdésekhez – amikor először találkoztam Paniccsal, szerbül kezdtem beszélni, de ő azonnal félbeszakított, és kért, hogy váltsunk át angolra. Kiderült, hogy nagyon gyengén beszél szerbül. Angolul jól tudott, de nem anyanyelvi szinten. A hatalmunk látszathatalom volt. Az igazi hatalom Milosevics kezében maradt. Ha Paniccsal valami fontosabb témáról beszélünk, ki kellett menni a folyosóra, mert az irodában lehallgattak. (Persze lehet, hogy a folyosón is ez volt a helyzet.) Aztán valóban jöttek előrehozott választások, de Milosevics nem lépett vissza. Panic jól szerepelt, rá szavazott sok szerb, és gyakorlatilag osztatlanul a vajdasági magyarság. Ha a koszovói albánok elmennek szavazni (akik nyilván nem Milosevicsre szavaztak volna), minden valószínűség szerint Panic nyer, és talán elkerülhetjük a rákövetkező évek borzalmaikat. Nem ez történt. 1992. december 20-án Milosevics nyert. Győzelem és tényleges hatalom helyett fe-

Névjegy:

Várady Tibor. Nagybecskereken született. Ott végezte az általános iskolát és gimnáziumot. Jogi tanulmányait a Belgrádi Egyetemen és a Harvardon fejezte be. Több országban volt egyetemi tanár. Most a Közép-európai Egyetemen tanít, és az atlantai Emory Egyetem emeritus professzora. Kb. 300 publikációja van 5 nyelven. Szépirodalmi publikációi is vannak, szerkesztőbizottsági tagja is két évig felelős szerkesztője volt az újdéki Új Symposionnak.

Az interjú teljes terjedelmében olvasható az E-nyelv Magazinban. A szerk.

nyezetékek következtek. Panic már másnap visszatért Kaliforniába. Én a karácsonyt még otthon töltöttem, de aztán, öt hónap miniszterség után, a családommal együtt Pestre jöttem, innen pedig január elején a Cornellre utaztam tanítani.

– Foglalkoztál a nyelvi jogok kérdésével.

Két területen foglalkoztam nyelvi jogokkal. Az egyik a nemzetközi bíraskodás és választottbíraskodás, erről könyvet is írtam (angolul). Izgalmas kérdések merülnek fel a fordítással és annak tökéletlenségeivel kapcsolatban. Egy viszonylag új problémát az angol nyelv terjedése hoz. Ha teszem fel, angol nyelvű szerződést köt egy magyar és egy dán vállalat, akkor az angol az eredeti, de az angol mögött ott lüktet a két másik anyanyelv, melyek félreérthető tükörfordításokat és más hibákat eredményezhetnek. Ha létezne egy írott eredeti, akkor az irányíthatná az értelmezést. Ha nem létezik, akkor igen nehéz kérdés, hogy az értelmezés során mennyire lehet a rejtett eredetire, azaz a nem használt anyanyelvre támaszkodni. Életem során roppant fontosnak tartottam és tartom a kisebbségi nyelvi jogokat is. Az EU-n belül több olyan jogszabály van, mely tisztességes szinten kezeli a nyelvi jogokat, de ezekben sok a túl általános megfogalmazás. Leginkább a szerbiai helyzetet ismerem. Szerbia még nem tagja az EU-nak, de oda igyekszik. Ma sokkal jobb periódusban vagyunk, mint Milosevics idején, vagy a harmincas években. Hivatalos használatban vannak a magyar helységnevek, de ezeknek a kiírása gyakran akadályokba ütközik. Kérhetünk magyar nyelvű személyi igazolványt, de ennek a kiadása sokkal bonyolultabb, mint ha a többség nyelvén adnak ki személyit. Minden tapasztalatom azt mutatja, hogy a kisebbségi nyelv használata további lépéseket követel. De ezeket meg lehet tenni.

– Szépiróként kevesen ismernek, pedig *Az egérszürke szoba titka* című regényed (1976) egy nagyon érdekes nyelvi regény az értekezletek semmitmondó világáról.

Jugoszláviában az öngazgatás rendszere és eszméje minden mértéket meghaladóan sok gyűlést, értekezletet eredményezett. Ezekben pedig a közhelyvilág és képletek uralkodtak. Mivel zömmel új és friss képletek voltak, könnyebb volt észrevenni őket. Látható volt az is, hogy hogyan alkalmazkodik a nyelv a frázisvilághoz. Ez a jelenség nem csak a titói Jugoszlávia, és nem csak a szocializmus sajátja.

– Most jogásznovellákat írsz.

Apám is, nagyapám is jogászok voltak, vagy húszezer iratcsomó maradt az irattárban. Ezekből válogatok, ezeket nézegetem... Látom például a nyelváltásokat. Először 1919-ben, a szerb váltja fel a magyart. Bírósági beadványok szerbül kezdenek íródni. Nagybecskereken az emberek tudnak szerbül, de sokan nem ismerik a szerb helyesírást. Így magyar betűkkel íródnak a szerb szavak. Aztán 1941-ben a német lesz a hivatalos nyelv, és a nagybecskereki városházára ki van írva, hogy „Ez a föld mindig német volt, és német marad”. Nem egészen így alakultak a dolgok. Majd ismét a szerb a hivatalos nyelv, sokadszor változik a város neve. A magyar nyelvbe beszűrődnek az új rendszerben alakult szerb elnevezések. A két világháború között „névelemzés” dönti el, hogy kinek van magyar neve – és ki járhat magyar iskolába. Majd a II. világháború után az a kérdés, hogy ki a német (és kinek a vagyona kerül emiatt elkobzásra) – itt is a nevek a vitatott támpontok.

– Hogyan ítéled meg a magyar nyelv mai helyzetét, hogy látod jövőjét?

Inkább szurkoló, mint szakértő vagyok. Az Európai Unió alakulása és a globalizáció kapcsán érdemes lenne figyelmet szentelni a kisebbségi stratégiáknak. Magyarországon nem kisebbségi nyelv a magyar nyelv, de amint változik az országhatárok jelentősége, amint módosul az országok tényleges szuverenitása, olyan helyzetek is kialakulnak, melyekben segíthetnek a kisebbségi helyzetben és közegellenállással szemben csiholt érvek. A másik megjegyzésem az, hogy az évszázadokon át tartó sikeres fennmaradási küzdelmek során egy jogot mégis elvesztettünk. Azt hiszem, arra nincsen többé jogunk, hogy lebecsüljük magunkat.

B. G.

Szótévesztés és semmitmondás

Sokszor írtunk már lapunkban a helytelen szóhasználatról. Legtöbbször megemlítettük, hogy mi a helytelen, megadtuk a helyes alakot, ezzel elintéztünk véltük a dolgot (a balta nem fejsze, a kantár nem gyeplő stb.).

Hallhatunk és olvashatunk olyan mondatokat, amelyek elsőre jónak látszanak, de ha egy kicsit jobban figyelünk, rájövünk a nyelvi furcsaságra. Az egyik válogatott mérkőzés előtt azt mondta a kapus, hogy *a kellelénél több a sérült*. Úgy gondoljuk, hogy sérültből egy is sok. *A kellelénél több* (vagy *kevesebb*) akkor használható, ha van egy elfogadott mérték, mennyiség, ahhoz képest több vagy kevesebb, amiről beszélünk: a kellelénél több só van a levesben (vagy kevesebb), mert a só mennyiségét egy szakácsnak megfelelően kell adagolnia. Rossz dolgokkal kapcsolatban *a kellelénél több* vagy *kevesebb* kifejezés nyelvi tévedés. Gondoljunk ilyen mondatokra: az árvízben *a kellelénél több ház* omlott össze. Egy is sajnálatos. Ha meg *a kellelénél kevesebbet* tennék ebbe a mondatba, az beteges, rosszindulatú lelkiséget

Nagy Béla most lenne 200 éves?

fejezne ki, hiszen az olyan ember több összeomlott házat szeretne látni.

2012. november 21-én a Kossuth rádió 23 óra előtti műsorában a gyógynövények szakértője ezt mondta: „a galagonyán kívül nem tudok *felelőtlenül* mást javasolni a szívre”. Pedig milyen könnyű felelőtlenül cselekedni! Azt akarta mondani, hogy *felelősséggel* nem mer mást javasolni, vagy azt, hogy *felelőtlenység volna* mást ajánlani. A különbség nagyon nagy.

Már szó volt lapunkban és másutt is arról, hogy különböző évfordulók alkalmából nagyon könnyedén tesz oda a megemlékezők, hogy X. Y. most lenne ennyi és ennyi éves. Józanul elfogadható a 70–80 éves határ. De azt mondani, hogy Nagy Béla most lenne 200 éves, a másik városalapító 300 éves, nemcsak nyelvi, de fizikailag is elfogadhatatlan. Főleg akkor, ha a korabeli forrás azt írta valakiről, hogy nagyon gyenge egészségi állapotban volt már 60 évesen. Hogy nézhetne ki szegény 200 éves korában!?

Ismét elkövezték a hírszerkesztők a már régebben bírált hibát november 16-án, amikor a TV2 az esti hírek között azt mondta, hogy „ketten *álrendőröknek adták ki magukat*, úgy kövezték el a csalást”. Ha nekem valaki azt

mondja, hogy ő *álrendőr*, azonnal telefonálok a *rendőrségre* (nem pedig az *álrendőrségre!*). Igazi rendőrnek adták ki magukat, mint ahogy igazi fogorvosnak mondta magát az, aki egy másik hírben szerepelt csalóként.

Műszaki képtelenséget fejeznek ki azok a mondatok, amelyeket minden évben hallhatunk az elégedetlen gazdák felvonulásakor: *munkagépek* vonultak az utakra. Munkagép az *eke*, a *borona*, a *fűkasza*, a *vetőgép* stb. Ezek akkor vonulnak, ha *erőgépek* (traktor, vontató) húzzák őket. Van olyan munkagép, amelyik erőgéppel együtt van: a *kombájn*.

A hírekben sokszor *nehéztatlétának* nevezték a diszkoszvetőket és a kalapácsvetőket. Nehéztatlétika a *birkózás*, a *súlyemelés*, az *ökölvívás*. Egy 120 kilós súlylökő is könnyűatléta, egy 45 kilós ifi birkózó is nehéztatléta!

Nagyon „vicces” mondat hangzott el augusztus 2-án a Kossuth rádióban: „Akik eddig belefulladtak, ezután is bele fognak fulladni”. A Dráva veszélyes szakaszáról beszélt egy ottani lakos, utalva a fegyelmezetlen fürdőzőkre. Kétszer nem lépünk ugyanabba a folyóba, kétszer nem is fulladhatunk meg. Szintén 2012 nyarán volt a „diónagyságú jégverés” is.

A II. világháborúval kapcsolatos dokumentumfilmekben találkozunk azzal a furcsa szókapcsolattal, amelyet akkor használnak, amikor a gabonamezők felégetését mutatják: a *szovjet farmerek* mindent elpusztítottak a németek bevonulása előtt. *Farmerek* a teljes kolhozosítás idején? *Kolhozparaszt, földműves, falusi lakosság* jobban hihető volna. *Argentín bojár* sincs, se amerikai *muзык*.

Szintén a téves szóválasztás ad furcsa értelmezést az egyik gyógyszerreklámnak: *Viszlát, gyomorfájás!* Az ilyen viszontlátásból nem kérnek a gyógyszerfogyasztók.

A téves szóválasztások mellé felsorakoztathatjuk a teljesen felesleges, semmitmondó szavakat is. Szinte minden megszólaló egy-két perces nyilatkozatában többször mondja, hogy *igazából, igazándiból*. Volt két sportoló, aki minden mondatába beletette a semmitmondó *úgymond* szót. (Ezt valamelyik nap huszonkét-szer hallottam, pedig csak a sporthíreket és az egyik mezőgazdasági műsort figyeltem.)

Az utóbbi egy-két év megszülte a legújabb mindent helyettesítő, „fregoli” szavunkat: a *történetet*. Ez egy *kapufás történet, jóváírásos történet, nem tudok mit mondani a történettel kapcsolatban* stb. A sportközvetítésektől a szakértői véleményekig mindennap hallhatjuk. Jó volna elhagyni...

Kovács József

Kazinczy-gála

Az Anyanyelvápolók Szövetsége, a Kazinczy Alapítvány és a Petőfi Irodalmi Múzeum a korábbi hagyományok szellemében idén is megrendezi az eddig is sikeres Kazinczy-gálát.

Az idei eseményen az egykori Kazinczy-érmes versenyzők, a ma már neves színművészek, előadóművészek lépnek fel

2013. február 23-án, szombaton 16 órai kezdettel a Petőfi Irodalmi Múzeumban, hogy megfogalmazhassák a jelenlétüknek, mit is jelent számukra az anyanyelv ismerete és szépsége.

A szervezők bíznak abban, hogy ez a találkozó is a magyar nyelv méltó ünnepe lesz.

ANNO...

Annó dacumál, gimnazista koromban nemigen kedveltem a latin nyelvet. De úgy 50 évvel ezelőtt, amikor foglalkozni kezdtem anyanyelvünkkel, óhatatlanul fölkelte a figyelmemet ez az ún. „holt” nyelv. (Azért az idézőjel, mert az egyházi nyelvben ma is él.)

Érdeklődéssel tanulmányoztam nyelvünk fejlődését, szókincsünk bővülését, ami már a Kárpátok ölébe költözésünk előtt is folyt. De azután is egyre áramlottak be az idegen szavak, amelyek aztán vagy megmaradtak (általában valamilyen magyarosított formában), vagy elháltak. Jött ránk török megszállás, amely idő alatt ugyan nem volt török nyelvoktatás, mégis ragadtak itt szavaikból (mint már korábban is). Aztán a latin nyelv uralkodott el, ha nem is irodalmi tisztaságában, de széles körben, igen sok nyomot hagyva maga után. Következett a Habsburg Birodalom, amelynek keretében már próbálták ránk erőltetni a németet, hiszen például a k.u.k. (kaiserlich und königlich – császári és királyi) hadseregben ez volt a kötelező nyelv. De a középiskolára nem is nagyon kellett erőltetni a németet; aki érvényesülni akart, megtanulta. A felsőbb körök pedig nem is tudtak volna boldogulni a bécsi Burgban német nyelvtudás nélkül. Volt nálunk szovjet megszállás is, erőltetett – de elég sikertelen – nyelvoktatással, azért ők is tettek valamit a nyelvünkhöz. Közben – szintén a II. világháború után – nyomulni kezdett az angol nyelv. Amint a technika fejlődött, egyre több szó került hozzánk belőle. Ha nyomban nem kapta meg a megfelelő magyart, akkor eredeti állapotában (pl. *e-mail*), legfeljebb magyaros átiratban (ritkán: *ímél, emil*) meg is maradt.

De most visszatérek a latinhoz. A téma azért jutott az eszembe, mert egy olyan szóalakot hallottam, amire fölkaptam a fejemet, ti. mintegy 75 évvel ezelőtt hallottam ezt s a hozzá hasonlóan képzett (olykor csak tréfásan használt) más szavakat. Ezt mondta valaki: „Az elmélete nagyon jónak tűnt, de

praktice nem vált be.” Az ilyenformán képzett szavak régen kimentek a divatból, bár ma is érthető: *praktice* = a gyakorlatban. Amit akkoriban hallottam még, a *teoretice* (elméletileg) szó maradt meg bennem. Ezt a régi szóalakot hallva kezdtem el keresgélni hasonló szavak után, de már inkább csak tréfás formáit sikerült előtalálnom, mint *filozofice, neurologice, politice, pragmatice, pedagogice, matematice, biologice, stílisztice, levélce, alkalmice, grammaticae, gyakorlatice, elméletice, lényegice, anyagice*. (Az utóbbi szavakat Holczer József tanár úrtól kaptam. Itt is megköszönöm.)

Amint láttuk, a latin *-icus* végződésű melléknevekből *-ice* formában képezik a határozószót; íme, egy szólásban: *palam et publice* (nyilvánosan, mindenki füle hallatára, ill. szeme láttára). A példából azt is láthattuk, hogy az *-ice* végződés főleg a latinból átvett szavainkhoz járult, míg a magyar szavakhoz inkább csak tréfásan.

Aztán, *persze* (no, persze ez is latin eredetű szó: *per se intellegitur* = magától értetődik) a naponta használt *szervusz, szerbusz* köszönés (köszöntés) is latin eredetű. Miből is származik? Természetesen a latin *servus humillimus*, azaz *alázatos szolgája* köszöntéséből, amely a XX. század első felében valós köszönési forma volt. (Rövidítve: *alá szolgája*...)

Találtam még érdekességet ehhez a témához. Tudjuk: *Aurora* a hajnal istennője a római mitológiában. Nálunk utónév lett belőle, amit Földi János (Csokonai barátja) Hajnalkára magyarosított. Ennek azután lett egy rövidített változata: Hajnal. (Megjegyzem, hogy a *hajnalka* – virágnévként – már 1793-ban is létezett. A Hajnal és a Hajnalka egyaránt elfogadott utónév.)

Hozzáfűzöm, hogy a latin nyelvtanát akkor kezdtem el igazán megérteni, amikor nekiláttam az eszperantó nyelv tanulásának. Ebből – nem lévén nyelvész, csak a magam részére – azt a következtetést vontam le, hogy célszerű lenne első nyelvként az eszperantó oktatását bevezetni.

Hogy nyelvészeink mit szólnak hozzá – nem tudom...

Láng Miklós

Hej slováci, slováci

Régebben, amikor még nehézségekkel járt messzebbre utazni, gyakran megfordultam Pozsonyban. Ilyenkor mindig betértem a cukrászdába, csokoládés banánt enni, rendszeresen elmentem a papírüzletbe, ahol kiváló minőségű (és olcsó) keményfedelű füzeteket vásároltam. „*A slovák? Nagyon ronda nyelv!*” – hallottam százszor itthon. Számomra nem az. Egy beszélgetés során, amikor kitűnt, hogy nemcsak a várost szeretem, de a lakói is rokonszenvesek számomra, a társaság egyik tagja felcsattant: „*En ugyan nem szeretem a slovákokat!*” Elszomorított a dolog, de nem tartottam volna illendőnek vendégemet letorkolni, majd úgy éreztem: ezt a kitélt fölösleges minősítenem (önmagát minősíti). Hogyan értékeljem viszont azt a fogalmazást, hogy „*a tótoknál jártam?*”

„*A tót megnevezés sérti szomszédainkat, ezért csak slovákat szabad mondani*” – hallottam már sokszor. Nézzük, mi a valóság?

A *tót* kifejezés a középkorban, vagy talán a honfoglalás előtt honosodott meg nyelvünkben. A latin *teuton*, az ófelnémet *thiut* szavakkal is összefügg, de a mai németben is él a *Taut* mint vezetéknev. Eredetleg ’szláv’ értelemben használtuk, később leszűkült a jelentése a szlovénekre. A középkorban Szlavónia neve *Tótország* volt. Egy időben a horvátot és a rutént is neveztük *tótnak*. E szerint tehát csak később nyerte el újkori, északon élő szomszédainkra vonatkozó nevét.

Családneveink sorában a leggyakoribbak között találjuk a *Tóthot* (Más alakjai: *Tooth, Tholt, Thot, Thott*.) Szólamondásainkban többször is előfordul a *tót* mint népnév. Mennyire sértőek ezek?

Aprózza, mint tót a káposztát. Arra utal, hogy a szegény tótnak még a kevéske káposztáját is be kell osztania. (Alig hiszem, hogy ezt valaki is a szlovákok becsmérlésének vélné.)

Engedd be a tótot, kiver a házadból. Ez kétségkívül arra utal, hogy a tótot, legalábbis olykor, erőszakos, tolakodó természetűnek tartották.

Tótágast áll. Kezen- vagy fejenállás az értelme. A magyar az ágast úgy szúrja a földbe, hogy a villájára rudat tehet keresztbe, ami megtartja a tűz fölött a bográcsot. A „bolond tót” még ezt sem tudja: fordítva szúrja le az ágast.

Kétségtelen, e két utóbbi mondásnak van némi bántó éle. De ha meggondoljuk, hogy a *cigányútra megy, csehül áll, zsidó (fiú)* (egy lap fordítva került a kártyacsomagba) mondások is széles körben ismertek és használatosak voltak, akkor megállapíthatjuk, hogy a felsorolt szólások, ha bántóak is, nem nagyobb mértékben, mint a többi, nem-magyarokra alkalmazott szólás.

Szlovákiában igazán nem illenek azt mondani, hogy „*tótágast áll*”. Használjuk-e itthon? Ezt mindenki maga eldöntheti. Egy biztos: egyik vagy másik szólás lehet ugyan sértő, de maga a *tót* név nem.

És a magyarok szemlélete? Nyilván sokféle, de talán idézzük Arany Jánost. Tanítványa, Tisza Domokos írt egy költeményt, ennek tárgya egy mulatságos külsejű, égimeszelő tót fiú volt. Arany elmagyarázta tanítványának, hogy sohasem szabad valakinek a külsején gúnyolódni.

Egy hazai tervezésű atomreaktorral baleset történt Szlovákiában. Beszámoltam az esetről egy írásban, *Tótágast állt Szlovákiában a reaktor* címmel. Kaptam utána bírálatot a túloldalról. Rossz néven vették, hogy az általuk titkolni kívánt esetet felfedtem. A *tótágast áll* kifejezésre azonban nem reagáltak.

Dr. Makra Zsigmond

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Uralonet: magyar szavak egy etimológiai adatbázisban

Minden beszélőt foglalkoztat időnként az, hogy egy-egy szó milyen eredetű. Ha ilyen információkra vagyunk kíváncsiak, és nem állnak rendelkezésre a szükséges szótárak, ma már természetes, hogy az interneten is körülnézünk. Amint arról a folyóirat előző számában értesülhettek az olvasók, a Nyelvtudományi Intézetben készül az elsősorban online publikációnak szánt Új magyar etimológiai szótár, amely a magyar szókészlet különbözőféle eredetű elemeiről ad számot. Az alább bemutatandó internetes adatbázisból nyelvünk legrégebbi, alapnyelvi eredetű szavairól tájékozódhatunk. Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy mely szavaink vezethetők vissza több ezer évről, az uráli (U), finnugor (FU) vagy ugor (Ug.) korig, akkor az Uralonet nevet viselő felülethez fordulhatunk (<http://www.uralonet.nytud.hu/uwww/index.html>). Az adatbázis törzsanyagát az 1980-as években megjelent, német nyelvű uráli etimológiai szótár (Uralisches etymologisches Wörterbuch) adta (ennek szerkesztője és szerzői szintén az intézet munkatársai voltak). Az intézet Finnugor és Nyelvtörténeti Osztályán a Finnugor kutatócsoport tagjai vállalták, hogy az évtizedekkel ezelőtt kezdődött munkálatokat befejezve az anyagot az interneten is elérhetővé teszik. Az adatbázissal alakítás ötlete Csúcs Sándortól származik; 2009-ig ő volt a munkálatok vezetője. Noha az adatbázis eredeti célja szerint a nyelvészeti kutatásokat kívánja szolgálni, a felület megtervezésekor figyelembe vettük a nagyközönség szempontjait is. Az alábbiakban azokat a keresési lehetőségeket emeljük ki, amelyek a nem nyelvész érdeklődők számára hasznosak lehetnek.

Az eredeti szótár azon kevés szótörténeti munkák közé tartozik, amelyek nemcsak az egymással rokon szavakat sorolják fel, hanem ezek alapján vállalkoznak az egykori szóalak és jelentés kikövetkeztetésére is. Ilyen például a magyar (m.) víz, a finn *vesi*, a mordvin *ved'* (ejtsd kb. *vegy*) és más rokonnyelvi megfelelőik ismeretében rekonstruált U **wete* alapalak, melynek 'víz' jelentése megegyezik a folytatókéival. Ezek az úgynevezett rekonstrukciók adják egy szócikk címszavát, s a további részek is megfelelnek a hagyományos szótári felépítésnek. A címszót a leánynyelvi (finn, észt, számi stb.) adatok és jelentések követik. Ezután olvashatók a szöveges kiegészítések, például arról, hogy milyen képzők járultak a későbbiekben az egyes nyelvekben a tövekhez, milyen jelentésváltozások történtek, hangutánzó jellegű-e az etimológia... A szócikket a szakirodalmi hivatkozások zárják. E fő részekhez igazodva a kérdőfelület is négy, egymástól jól elkülönülő egységből áll.

Honnan tudhatja a felhasználó, hogy mely magyar szavakat találja meg az adatbázisban? A második, „Keresés az egyes (leány)nyelvi adatok között” feliratú részt kiválasztva jutunk ahhoz a részhez, ahol a rokon nyelvek között a magyar is fel van sorolva. Itt a szótártól eltérően nemcsak a külső nép-, illetve nyelvnevek olvashatók, hanem több esetben a belső elnevezés is. Ennek oka, hogy ma már a tudományos munkákban is egyre jobban terjed ezeknek a nyelveknek a beszélőik által használt elnevezése, mivel a külső nevet az érintettek gyakran pejoratívnak értékelik. Ha az aláhúzott magyar nyelvnevre kattintunk, azokra a böngészhető oldalakra jutunk, amelyek felsorolják az adatbázisban található valamennyi magyar alakot. Itt a színeknek is jelentése van: feketével a köznyelvi adatok jelennek meg. A régen más alakban vagy más jelentéssel ismert alakok pirossal szerepelnek, pl. a *fajdok* 'fajd' jelentésben. Az alakjuk vagy jelentésük alapján nyelvjárásinak minősülő formákat pedig kék szín különbözteti meg a többitől, pl. *bogya*, *bugya*, *bolyó* (vö. köznyelvi *bogyó*). Ezek a szavak önmagukban is ugrópontok, bármelyikre kattintva elolvashatjuk a hozzá tar-

tozó teljes szócikket. Hasonló oldalak tartoznak minden egyéb nyelvhez is.

Mit tudhat meg az érdeklődő egy szócikkből?

A rekonstruált alapalak azt mutatja meg, hogy megközelítőleg hogyan hangozhatott a magyar szó előzménye. Ez nagyon hasonló is lehet a mai magyar szóhoz, mint pl. az U **mene-*, amely a *megy*, *menni* szavunk előzménye, de ez a ritkább eset. Más elemek, például fonémák ugyanis nagyobb változásokon is keresztülmehetnek. Meglepő lehet például, hogy a *hab* szó az uráli **kumpa* folytatása, de további böngészéssel még számos U **k-* ~ m. *h-*, illetve U *-mp-* ~ m. *-b* hangmegfelelést találunk. Ugyancsak a szócikk elején szerepel, hogy milyen jelentést lehet az ismert adatok birtokában feltételezni az U, FU vagy Ug. korra. Ezekből tudhatjuk meg például, hogy *ara* szavunk, amelyet 'menyasszony' jelentésben ismerünk, a többi rokonnyelvi adat alapján egy hajdani 'anyaági rokon, az anya (fiatalabb) fiútestvére' jelentésű szóból vezethető le.

*URALONET

A szócikkből a továbbiakban kiderül, hány nyelvből ismertek a magyar szó megfelelői. Egy uráli etimológia esetében igen hosszú lehet a lista, pl. a *hol* (nyelvjárási *hun* stb.) névmás tövének megfelelőit felsorozó szócikkben: finn, karjalai, észt, számi (lapp), mordvin, mari (cseremisz), udmurt (votják), komi (zürjén), hanti (osztják), manysi (vogul), nyenyec (jurák), enyec, nganaszan (tavgi), szölkup, kamassz, kojbal, ill. mator. Az adatbázisban 25 uráli nyelv közel 200 nyelvjárása található, a leggazdagabb etimológiák 19 nyelvből származó adatok alapján születtek (ezek az 'öt', a 'hall, ?fül' és a 'kettő' jelentésűek). Az is gyakori, hogy a sok rokon nyelvből már csak néhányban van folytatása az U, ill. FU szónak, így pl. a m. *kés* szó megfelelőit csak a mari (ufai nyelvj.: *küzö*), a hanti (obdorszki nyelvj. *kesi*) és manysi (szoszvai nyelvj.: *kasaj*) nyelvből ismerjük. Az ugor etimológiákat pedig legfeljebb három nyelv alkothatja (m., hanti, manysi), de előfordul, hogy a magyar szón kívül ma vagy csak hanti, vagy csak manysi adat él, pl. a m. *fedel* szónak csak a manysiból ismerjük a megfelelőjét: pl. felső-lozvai nyj.: *päntel*.

A szócikk következő egysége, a magyarító rész egyelőre csak a szótár eredeti nyelvén, németül olvasható, de amint e munkálathoz rendelkezésre állnak a megfelelő források, magyar nyelven is elérhetővé tesszük.

Fogalomkörök az adatbázisban

A nyelvrokonságról szóló szövegekben gyakran látunk rövid listát arról, hogy milyen szavak árukkodnak az U vagy FU kor életmódjáról. Az Uralonetben minden kikövetkeztetett jelentést besoroltunk összesen 18 nagy jelentéscsoportba, amelyek mindegyike tovább tagolódik kisebbekre. Így együtt láthatjuk az összes olyan etimológiát, amelyek pl. a 2. Szerves világon belül a 2.1. Növény, 2.2. Állat, 2.3. Vadászat, 2.4. Férfi, 2.5. Nő, 2.6. Test fogalomkörökbe tartoznak, és az utóbbi további tíz alcsoportra bomlik (a találatok között természetesen olyan etimológiák is lehetnek, amelyeknek nincs magyar tagja). Ha a 17. Vallás kategóriába tekintünk bele, akkor a m. *áld*, *áldoz*, *?orvos*, *?hagymáz*, *lélek*, *?ördög*, *táltos*, *?imád-* szavakhoz juthatunk (a kérdőjelek itt is és az adatbázisban is arra utalnak, hogy a szó nem biztos tagja az etimológiának).

Az oldalon való eligazodást a Sűgő segíti, melyhez a nyitólap mellett a felület több helyén is megtalálható ? ikonra kattintva is eljuthatunk.

Az oldal készítői és gondozói nemcsak az érdeklődő nagyközönségre számítanak, hanem külön hangsúlyt helyeznek arra, hogy az adatbázisban található anyag az oktatás számára is használható legyen. Ezt szolgálják majd a felületen hamarosan megjelenő, tanároknak és diákoknak készített segédletek.

Oszkó Beatrix – Sipos Mária

A szerzők az intézet Finnugor és Nyelvtörténeti Osztálya Finnugor kutatócsoportjának tud. munkatársai (a szerk.).

Kérdések és válaszok

? **Városnéző busz** vagy **városnéző-busz**? **Városnéző útvonal** vagy **városnéző-útvonal**? **Ha a sétálóutca, a vakolókanál vagy a tűzoltóautó egy szó, akkor a fenti két szó is? Ha nem, akkor miért nem?**

! A magyar helyesírás szabályainak 112. pontja alapján a **városnéző busz** alakot javasoljuk, mert a minőségjelző két tagból áll, és a hagyomány sem indokolja az egybeírást (ellentétben a **tűzoltóautó** szóval). A **városnéző útvonal** szerkezetben pedig a jelzett szó is összetett, ezért erre még inkább érvényes a fenti állítás.

? **Mit jelent: forrásozik? Itt olvastam: <http://mno.hu/interju/jezus-felesege-kivar-az-egesz-vilag-1110231>**

! A **forrásozik** igét nem tartalmazza az általam ismert szótárak, de a szövegkörnyezetből kikövetkeztethető jelentése ez: '(valamiből mint forrásból) ered'. Az internetes találatok alapján úgy tűnik, elsősorban az egyházi nyelvhasználatban él ez a ritka ige.

? **Hogy írjuk helyesen a valós időben történő monitorozást: élő monitorozás vagy élőmonitorozás? A valós idejű képek élőképek vagy élő képek?**

! Az Osiris-féle Helyesírásban megtalálható **élő közvetítés** szókapcsolat mintájára a kérdezett kifejezések esetében is a különírást javaslom: **élő monitorozás, élő kép**. Megjegyzendő viszont, hogy létezik **élőkép** összetétel is, de ennek jelentése a Magyar értelmező kéziszótár (2003) szerint: 'színpadi előadásban több szereplőből beállított, valamint jelképesen ábrázoló mozdulatlan, nem beszélő csoport'.

? **Azt tudom, hogyan helyes, de nem tudom, miért különbözik a *kijebb* és a *beljebb* helyesírása? Van rá a hagyományon kívül ok?**

! A **kijebb** és a **beljebb** írásmódja közti különbség az alábbiakkal magyarázható: A **kijebb** esetében a fokjel a *ki-* tőhöz kapcsolódik, és a kiejtésnek megfelelően írunk hosszú *j*-t a magánhangzók között (ez úgynevezett hiátustöltő *j*). A **beljebb** szóban viszont a fokjel a *bel-* tőhöz járul (l. még *belső, belügy* stb.), és itt a szóelemzés elvét alkalmazva csak egy *j*-t írunk a tulajdonképpeni fokjelet megelőző elő- vagy kötőhangzó elé. A fentiek érvényesek a **lejjebb**, illetve a **feljebb** alakokra is.

? **Hogy írjuk helyesen a *fitness-európa* bajnokot?**

! A kérdezett alak helyes írásmódja az Osiris-féle Helyesírásban (OH.) olvasható (2004: 734) **futball-Európa-bajnokság** mintájára: **fitness-Európa-bajnok**. A **fitness** szót ebben a formában tartalmazza szintén az OH.

? **Hogyan írjuk helyesen a helyi közösségek neveit? (Például: *Palics Helyi Közösség* vagy *Palics helyi közösség*)?**

! A kérdezett alakulat írásmódja attól függ, hogy ez a megnevezés cégszerű intézménynév-e. Ha például egy egyesület bejegyzett neve a **Palics Helyi Közösség**, akkor indokolt a nagy kezdőbetű, egyéb esetben viszont a kisbetűs formát (**Palics helyi közösség** vagy **palicsi helyi közösség**) javaslom (l. A magyar helyesírás szabályai, 188. pont).

? **Hogyan írjuk helyesen az elsősegélynyújtási, aláírásgyűjtési szavakat?**

! Mivel a kérdezett szavak három tagból álló összetételek, és meghaladják a hat szótagot (az *-i* képző beleszámít a szótagszámba), ezért az úgynevezett szótagszámlálási szabály (A magyar helyesírás szabályai, 138. pont) alapján a fő összetételi határon kötőjelezzük őket: **elsősegély-nyújtási, aláírásgyűjtési**.

? **A következő szavak, szerkezetek helyesírására lennék kíváncsi: *nyolcosztályos, hatosztályos, nyolc évfolyamos, hat évfolyamos képzés*.**

! A magyar helyesírás szabályainak 119. pontja alapján egy egyszerű tőszámnévnek és egy *-i, -ú, -ű, -jú, -jű, -s, -nyi* képzős egyszerű melléknévnek a kapcsolatát egybeírjuk: **hatosztályos, nyolcosztályos** stb.

Ha azonban akár a számnév, akár a melléknév (vagy mindkettő) összetett szó, a kapcsolatot különírjuk: **hat évfolyamos, nyolc évfolyamos** (ugyanígy: **tizenkét éves, tizenkét évfolyamos**) stb.

Átnézzük. Kijavítjuk.
Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda
www.e-nyelv.hu
iroda@e-nyelv.hu
+36-30-318-9666

? **Egy helyesírási kérdésben szeretnék állásfoglalást kérni. Az *intézeti titkárságvezető* szókapcsolatról (vagy szóösszetételről?) lenne szó, melyet többek véleménye szerint így kell helyesen írni, azonban mások véleménye az, hogy a kívánatos írásmód az *intézetititkárság-vezető*. Kérem szíves segítségét a helyes írásmód eldöntésében, ill. annak magyarázatában, miért egyik vagy másik írásmód a helytálló.**

! Az **intézeti titkárság** szerkezet szókapcsolat, ezért különírandó. Ha egy ilyen alakulat egészéhez járul egy újabb utótag, akkor az úgynevezett második mozgószabály (A magyar helyesírás szabályai, 139/b. pont) alapján a következőképpen járunk el: az eredeti szókapcsolatot egybeírjuk, az új utótagot pedig ehhez kötőjellel fűzzük hozzá: **intézetititkárság-vezető**.

Ez az alakulat azonban meglehetősen nehézkesen olvasható. Az Osiris-féle helyesírási tanácsadó (2008: 119) ezért az olyan esetekben, amelyekben a mozgószabályos és a különírt szerkezetek között alig érzékelhető jelentéskülönbség, mind a mozgószabályos, mind az annak végrehajtása nélkül kapott alakot elfogadhatónak tartja: **érettségikövetelmény-rendszer** vagy **érettségi követelményrendszer, köztársaságielnök-választás** vagy **köztársasági elnökválasztás** stb. Ezek alapján az **intézeti titkárságvezető** forma is elfogadható, sőt mivel gördülékenyebb, inkább ezt javaslom.

? **Szófaji kérdésem az alábbi: a *valahogy, bármikor, valahol* stb. szavakat én magam még határozószónak tanultam, s a Magyar értelmező kéziszótár 2., átdolgozott kiadásában is ezt találom, viszont gyermekem gimnáziumi nyelvtankönyve névmásként (határozószói névmásként) sorolja be az ehhez hasonló szóalakokat. Melyik felosztás kanonizált jelenleg, vagy lehetséges, hogy mindkettő elfogadott, és pusztán szemlélet kérdése, hogy melyiket tekintjük elfogadhatóbbnak?**

! A Magyar grammatika (Keszler Borbála szerk. 2000: 155) ezt írja a kérdésről: „A korábbi szófaji rendszerezésekben a határozószókon belül tárgyalták a **névmási határozószókat**, azokat, amelyek (részben) névmási tövel rendelkeznek és/vagy indirekt denotatív jelentésük van. Mivel a névmási eredetű és tartalmú határozószók elhatárolása a **valódi** határozószóktól következetesen nem oldható meg, több szerző kereszteződének tartja ezt a szófaji csoportot, vagyis azt állítja, hogy több szófajba is besorolható úgy, hogy a két lexikai szófajjásig a konkrét szóelőfordulásban is teljes mértékben képviseltetik: névmási határozószónak nevezi az idetartozó elemeket a határozószókról szólva, és határozószói névmásoknak tartja őket a névmások helyettesítő rendszerében.”

A Magyar grammatika tehát ezeket a szavakat (pl. **itt, ott, így, úgy, valahol, bárhogy, akármikor, semennyire**) határozószói névmásnak tartja, de más felfogás is elképzelhető. Az adott tankönyv a jelek szerint az előbbi követi, míg például az értelmező kéziszótár a hagyományos szófaji rendszerezést.

? **Igaz-e, miszerint a *doktoranda* a *doktorandusz* női párja?**

! Ez a megkülönböztetés valóban létezik (a Google is számos találatot ad ki a **doktoranda** szóra), sőt **teológus/teológus** szó párról is van adatunk. A szótárak azonban csak a **doktorandusz** formát közlik (vö. Tolcsvai Nagy Gábor: Idegen szavak szótára. Osiris, 2007., illetve Tótfalusi István: Idegen szó-tár. Tinta, 2004.). A megkülönböztetés oka valószínűleg latin nyelvi minta, illetve az eltérő nemű PhD-hallgatók ily módon való megnevezése.

Összeállította: Vasné Tóth Kornélia

Bencze Imre

(1932. március 25. –
2012. november 22.)

November 23-án, egy szürke pénteki délelőttön számítógépem előtt ülök, egy folyóiratnak írok éppen cikket anyanyelvünk szépségeiről és érdekességeiről, amikor megcsörren a mellettem levő telefon. Már nyúlok is a kagylóhoz, s mondom: „Halló, tessék!” Válaszul ezt hallom: „Itt Bencze Imre.” Nem akarok hinni a fülemnek, részben azért, mert egyre romlik a hallásom, részben pedig mert Imre nem telefonon, hanem e-mailen szokta elküldeni új nyelvi ötleteit, leleményeit, ezért örömmel, de meglepődve válaszolok: „Imre, Te vagy? De örülök, hogy telefonon is jelentkezél!”. Mire a válasz: „Ifjabb Bencze Imre”.

Hirtelen elcsúsztam a világ. „Ifjabb? Csak nem történt valami Imrével?” – nyögöm bele a telefonba, abban reménykedve, hogy az apa helyett a fiú hívása nem rosszat jelent, inkább azt, hogy Imre játom – találkozásaink, levelezéseink során az ő javaslatára mindig a 'jó barát' jelentésű, tájnyelvi ját szóval illettük, neveztük egymást – ezúttal nem csupán egy szellemes új nyelvi játékot eszelt ki, hanem valami olyan érdekes dolgot, amihez fia közvetítő szerepe is szükséges. Az ifjabb Bencze Imre szikár szavai azonban úgy koppannak, mint az anyaföldben itt-ott megbúvó kisebb kődarabok, amikor a sírgödör mélyén nyugvó koporsóra hullanak. Úgy emlékszem, ezt mondja: „Édesapám tegnap hajnalban meghalt.”

Meghalt? Elhunyt? Itt hagyott minket? Éppen ő, aki 81. évében is egészségesen, sportosan élt, rendszeresen uszott és futott, láthatólag remek kondícióban volt? Azután megtudom: halálát hihetetlen balszerencse okozta. Éppen kedvenc uszódája medencéjéből jött ki, amikor megcsúszott, elesett a lépcsőn, mégpedig olyan szerencsétlenül, hogy testén nyílt seb keletkezett; az elfertőződött, s alig pár nap alatt ez okozta halálát.

Népköltészté vált...

Bencze Imre válaszai Balázs Géza kérdéseire

Bencze Imre a nyelvi pályázatok állandó szereplője és sokszor nyertese. Leghíresebb verse, az Édes, ékes anyanyelvünk 1982 óta népköltészté vált, számos változatban terjed – többnyire Bencze Imre neve nélkül. Van például zárt e-s változata is. Kíváncsi lettem a vers történetére. 2007-ben a Tetten ért szavak című rádióműsor kérdéseire így válaszolt.

– Az Édes, ékes anyanyelvünk című opuszt még a 70-es évek végén írtam egy hasonló tárgyú angol verszetet nyomán. Ezt a nagylányom beküldte az 1982-es humorfesztiválra, ahol az írószövetség díját nyertem el. A szerkesztők által megkurtított változatot Sinkovits Imre mondta el 1982 februárjában. A teljes, hiteles szöveg az Édes Anyanyelvünk 1999. évi áprilisi számában jelent meg.

– Mit szólsz ahhoz, hogy versed sok változatban terjed?

– A késői közlésből adódnak az eltérések. A világhálón az Édes, ékes anyanyelvünk hívószavakra kattintva több száz bejegyzés olvasható – Stockholmtól Sydney-ig. A legmeglepőbb: Ungvári Tamás is fölvetette a honlapjára. Nemrég egy Marci nevezetű kisfiú mondta el a Youtube-on. Azóta a mű több kiadványban is megjelent. Így a kolozsvári Helikonban, az újvidéki Jó Pajtás című gyermeklapban, a Váci Hírlapban. Elhangzott a kanadai rádió magyar adásában. A többszöri átmásolások miatt a szöveg romlott. A legbájtóbb, hogy az általam jó szójáteknek vélt „Csók, ha adják, százával jó, ez benne a jó” sor jó-jó

Tudom – s magamnak is gyakran elmondom –, hogy aki 80. életévét is többé-kevésbé testi-lelki épségben megérte, az már eleve csak hálás lehet ezért a sorsnak, most mégis úgy érzem, neki éppen most nem lett volna szabad meghalnia. Hogy miért nem? Elmondom. Imrének, azon kívül, hogy szép családja volt – remek felesége, két szerető gyermeke, négy unokája –, a földrajztudomány kandidátusaként, öt idegen nyelv birtokában szép kutatói pályát futott be részben az MTA Földrajzkutató Intézetében, részben országos, illetve nemzetközi szervezetek (NEFB, KGST, OKTH) tisztségviselőjeként, volt egy nagy hobbi is: a nyelvi játékokhoz való erős vonzódás. Bátran ki mondom: ahogy a 19. századnak a neves jogász, Sebastyén Gábor volt a legnagyobb nyelvi játékosa, úgy a 20. században ezt a megtisztelő címet kétségtelenül ő érdemelte ki. A nyelvi játékok majd mindegyikében otthon volt, néhány területen vitathatatlanul a legjobb. 1970-ben ismertem meg, amikor Vargha Balázs irodalomtörténész kollégámmal a TIT égisze alatt megalapítottuk a Nyelvi Játékok Klubját. Azóta ismertem, s azóta csodáltam utánozhatatlan limerikjeit, palindromcsodáit, elképesztően szellemes dupla-, sőt triplacsavaros versikéit. Tudta, hogy meg akarom írni nyelvi játékaink nagykönyvét, s hogy már évek óta dolgozom is rajta. Azt is tudta – hisz megmondtam neki –, hogy a könyvben számos esetben hivatkozom rá, s őszinte kíváncsisággal várta a könyv megjelenését.

Nos, a kegyetlen sors ezt nem adta meg neki, s nekem sem adta meg azt az örömet, amellyel átnyújthattam volna neki a kötetet. A könyv Mikulás napján, december 6-án jelent meg, s a Tinta Könyvkiadó által rendezett bemutatószövegkor – mérhetetlen szomorúsággal – azt közölhettem a jelenlevőkkel, hogy az a kiváló nyelvi játékos, akiről már az előszóban is részletesen szólok, nem érthette meg ezt az általam, mit tagadjam, nagyon várt napot; éppen két héttel korábban váratlanul itt hagyott bennünket.

Itt hagyott, de emléke minden bizonnyal sokáig megmarad. Nekem az jelentene igazi megnyugvást, ha ehhez az én könyvem velem, illetve játékleleményeivel foglalkozó lapjai is hozzájárulnának.

Grétsy László

párosáról lekopott az ékezet, és lapos jó-jó lett belőle. Néhol viszont szerencsére javult is a szöveg. Egy helyütt az eredeti szöveg így hangzott: „Nemileg vagy némileg, gyakori a gikszer, / Kedves egészségedre köszönt a svéd iksz-szer”. Itt az önkéntes szerzőtárs az iksz-szer szót mixerre módosította, ezáltal a szöveg erőteljesebb lett.

– Van-e még hasonló versed?

– Hasonló verselmenyem még egy akad, ezt Bessenyei Ferenc mondta el 1982 júniusában a humorfesztivál döntőjében. Ezt többen – így Vargha Balázs irodalomtörténész is – az előbbinél jobbnak ítélte. Sajnos a szöveg erősen kötődik a 80-as évek sablonjaihoz, így sokat veszített aktualitásából. A verselmeny eddig csupán a zárt körben (!) terjesztett Börtönújságban jelent meg nyomtatásban.

– Elismerések?

– Nem tudom megállni, hogy ne kérkedjek sikeremmel (homo dicsekvikus). Az 1982-es humorfesztivál óta sok elismerést kaptam. A Klebelsberg Művelődési Központ amatőr humorista pályázatán (2007) díjazták egy művemem. Az Anyanyelvápolók Szövetsége nyelvi pályázataim pedig sokszor voltam dobogós helyen.

Névjegy:

Bencze Imre: 1932-ben Mohácson született, 2012-ben halt meg. A földrajztudomány kandidátusa volt, öt nyelven beszélt. A Magyar Rádió humorfesztiválján győztes Édes, ékes anyanyelvünk című paródiájáról szinte mindenki ismeri. 2010-ben született Az Anyád nyelve című remekművű poémája, amely két-két sorban, „mozaik-technikával” idézi fel legjelesebb íróink, költőink nevét.

LŐRINCZE-DÍJ, 2012.

Dr. Fekete László

Az ismert nyelvész és főiskolai oktató, dr. Fekete László 1937. május 6-án született Ivándán (Romániában). A település korábbi neve Ivánd. 1960-ban már meg is szerezte tanári diplomáját, s magyar-ének szakos általános iskolai tanárként kezdte munkáját, mégpedig Bácsbokodon. Szenvedélyes, megszállott pedagógus volt. Szaktárgyain kívül orosz, kémiát, történelmet, testnevelést is tanított, s mivel tanítványaiba beleoltotta fanatizmusát is, a fiúkkal hétszer, a lányokkal ötször eljuttat az országos úttörő röplabdadöntőre is. Ezzel párhuzamosan a felnőttekkel többször nyertek megyei spartakiadot, sőt 1970-ben megnyerték az országos döntőt is. Az ott töltött évek alatt összesen több mint 40 NB II-es, NB I-es, serdülő válogatott, ifjúsági válogatott, illetve két magyar nemzeti válogatott lett bácsbokodi tanítványaiból. 1978-ban Bajára került a Bajai Eötvös József Főiskola Gyakorló Iskolájába, s szaktárgyai tanítása mellett ott is vállalnia kellett a sportoktatást. 1983 őszétől egészen nyugdíjazásáig az Eötvös József Főiskola adjunktusa, majd docense volt. A főiskolán magyar nyelvészetet, beszédművelést, retorikát tanított, de a sporttól itt sem tudott elszakadni: két éve a főiskolai női röplabdacsapat edzői tisztségét is elvállalta.

Mindeközben folyamatosan tovább is képezte magát: 1961–62: államigazgatási iskola; 1965: Testnevelési Főiskola, röplabda oktatói; 1967–69: ELTE középiskolai magyartanári szak; 1970–73: magánének szak, illetve rendszeres éneklés a Liszt Ferenc kórusban.

Néhány adalék tudományos tevékenységéről! 1971–80: felkészülés disszertációja megvédéséhez (felkészítője Benkő Loránd akadémikus); 1980–81: bölcsészettudományi doktori szigorlatok; a szükséges nyelvvizsga megszerzése. 1980-tól egész napjainkig a magyar kiejtés kutatása a legfőbb munkaterülete. Erről tanuskodik Magyar kiejtési szótár című műve (Gondolat, Budapest, 1992), Kiejtési szótár című könyve (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995), valamint Beszédművelési gyakorlatok és irányításuk című munkája (Móra Ferenc Kiadó). Egyéb tárgyú kisebb munkái is bőven vannak, főleg cikkek, könyvismertetések a Magyartanításban, a Magyar Nyelvőrben, az Édes Anyanyelvünkben és másutt is. Én történetesen a Tinta Könyvkiadó által Balázs Géza, A. Jászó Anna és Koltói Ádám szerkesztésében megjelentetett „Éltető anyanyelvünk – Írások Grétsy László 70. születésnapjára” című, számomra igen kedves kötetben bukkantam egy olyan cikkére, amely megdobogtatta a nyelvi játékokhoz gyerekkorom óta vonzó szívemet. A címe ez: „Anyanyelvünk játéka, avagy palindrom szavak két tételben” (i. m. 168–72). Talán mondanom sem kell, hogy e cikk ott szerepel a közelmúltban napvilágot látott, nyelvi játékokkal foglalkozó könyvemnek szakirodalm-jegyzékében.

Mindehhez hozzátehetem, hogy jelöltünk közéleti tevékenysége is figyelemre méltó. Tagja az Anyanyelvpolók Szövetsége elnökségének. Bács-Kiskunban kétszer is ő szervezte meg a magyar nyelv hetének országos nyitóünnepét. Emlékszem: az 1994-i rendezvénysorozat négy nap alatt tizennyolc előadást tartottam a megyében, úgy, hogy mindenhoá v vitt el kedves Wartburgján. Tevékeny tagja a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, ezenkívül gyakori látogatója a Szarvas Gábor Társaság összejöveteleinek.

Fekete László kollégánk az elmúlt évtizedekben több értékes elismerést, dicséretet is kapott mindig gondosan, lelkiismeretesen végzett munkájáért. Meggyőződésem, hogy a Lőrincze-díj is méltán kerül be az ő vitrinjébe.

Grétsy László

Kerekes Barnabás

Kedves Tanár Úr, Kedves Barátom!

Levelet írok Neked, mert azt gondolom, hogy amit most papírra vetek, az csak kettőnkre tartozik. Ha mégis mások is megismerik e levél tartalmát, nem fogom azt hinni, hogy levél-titok megsértése történt.

Amikor e laudáció megírására készültem, megpróbáltam közös emlékeinket felidézni. Mikor is találkoztunk először, és mi volt az a szellemi érintettség, amely talán életünk végéig tartó összetartozásra és együttműködésre szólított? Mindketten nevelői pályára születtünk. Te Sáropatakon a Rákóczi Gimnáziumban, majd Nyíregyházán, a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán ismerted fel, hogy miért is fontos számodra a nyelvművelés, a nyelvápolás, magam pedig a főiskolai és egyetemi tanulmányaim során bizonyosodtam meg arról, hogy a népművelés és a közművelődés hasonlóképp azt a közösségépítő szolgálatot jelentik, amely a pedagógiai célok megvalósítását szolgálja.

A Radnai Béla Közgazdasági Szakközépiskolában találkoztunk először az 1980-as években. Nagyon jól emlékszem arra, hogy az első pillanatban mindketten felmértük, eszközeink mások, de céljaink azonosak.

Ha diákéveimet felidézem, boldog vagyok, hogy voltak olyan tanárim, akik méltó példaképei voltak a pedagógiai pályának. Ebbe e sorba méltán beletartozol Te is, aki immár 15 esztendeje vagy a Baár-Madas Református Gimnázium tanára. Napközben elérhetetlen vagy, mert minden percedet tanítványaidnak szenteled. Számodra egy munkanap nem 24 óráig tart.

Csakis így lehetséges, hogy jut időd az ifjúsági szervezet képviselőivel éjszakába nyúlóan beszélgetni, a Kazinczy Szép magyar beszéd és az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny döntőjére tanítványaidat felkészíteni, az anyanyelvi táborok megszervezésében meghatározó szerepet vállalni, a Nyelvőrző televíziós és a Beszélni nehéz, majd a Szórol szóra rádiós műsorokat vezetni a Kossuth, illetve később a Katolikus Rádióban.

A Beszélni nehéz mozgalom képviselői sokat mesélhetnek arról, hogy a Péchy Blanka és Deme László által ránk hagyott szellemi örökség őrzése, védelme és további gyarapítása érdekében milyen felbecsülhetetlen munka fűződik személyedhez. Ehhez olyan hittel, pedagógiai felkészültséggel megáldott személyiségre van szükség, amilyen Te vagy, aki a tanári katedrara születél.

Tudod, Barna, hogy szinte nincs olyan találkozásunk, amikor elválásunk pillanatában nem mondtam volna Neked, hogy vigyázz magadra, mert nekem mint társadnak és, mondhatom, barátodnak szükségem van rád.

A Lőrincze-díj átadása előtti pillanatban Lőrincze Lajos tanár úr – bizonyos vagyok benne – jóságosan mosolyogva egyetért ezzel a mai elismeréssel. És ne felejtse el azt sem, hogy diákjaid számai még szeretnének veled több évtizedig együtt küzdeni és dolgozni.

Isten éltesse, Kerekes Tanár Úr!

Maróti István

Az Édes anyanyelvünk verseny megnyitója

Sátoraljaújhely,
2012. október 12. (Részletek)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Anyanyelvünk használatának versenyéről beszélünk, de az itt lévő fiatalok arcát, vidámságát látva semmit sem veszünk észre a verseny feszültségéből. Alighanem azért, mert olyan verseny ez, amelynek csak nyertesei, és nem győztesei vagy vesztesei lesznek. Nyert mindenki, aki benevezett, aki elindult, még az is, aki nem jutott el a döntőig. Nyertes, mert olyasmivel foglalkozott, ami nélkül élete szegényebb volna.

Normális körülmények között a világ legtermészetesebb dolga, ha valaki anyanyelvén beszél, ír, olvas. Olyan természetes, mint ahogy lélegzetet veszünk. De lélegzésből senki sem rendez versenyt – az anyanyelv használatából igen. Érdemes eltűnődni ennek az okán. Mint a leghétköznapibb dolgok, ez is rendkívül bonyolult összefüggések és okok eredője. Emiatt lesz aztán személyiségünk egyik legjellemzőbb kifejezője nyelvhasználatunk. Talán nem túlzás azt mondanunk, hogy éppen olyan jellemző, mint az ujjlenyomatunk.

De ahogy az ember nem készen születik, ahogyan képességei, készségei, tudása, egyénisége egy életen át alakul, érik, úgy nyelvhasználatunk is folyamatosan formálódik, fejlődik. A kettő összefügg: joggal mondhatjuk tehát, hogy a nyelvi készségek nem fejleszthetők a személyiség, a személyiség pedig nem fejleszthető a nyelvi készségek fejlesztése nélkül. Ezért kapott évezredek óta az anyanyelvi képzés minden iskolarendszerben kiemelt szerepet. Így lett nálunk is a magyar nyelv és irodalom fontos iskolai tantárgy. Ugyanúgy, mint a matematika, a kémia, a biológia és a többi, melyek óráira készülve a diákok tanulnak, és aztán nem kevés izgalommal várják, hogy milyen osztályzatot kapnak. Hiszen a tantervi követelmények teljesítése mérhető, összevethető. De anyanyelvünkhöz való viszonyunk mégsem olyan természetű, mint amilyen az egyes tudományokból tananyagként elsajátított ismeretekhez köt minket.

Aligha van köztünk, akinek tanárai ne mondták volna több-kevesebb elégedetlenséggel hangjukban, hogy nem az iskolának, hanem az életnek tanulsz. Talán ők sem hitték ezt teljes meggyőződéssel, de a diákok végképp nem sokat törődtek ezzel a figyelmeztetéssel, amiből annyi biztosan igaz, hogy nincs fölösleges ismeret. Az viszont biztos, hogy a magyar nyelv és irodalom néven ismeretes tantárgyat tekintve a megálapítás messzemenően igaz.

Miért? Azért, mert anyanyelvünket folyamatosan használjuk, sokszor még álmunkban is. Magyarul beszélgetünk egymással, ezen a nyelven közöljük vágyainkat, ezen a nyelven jut tudomásunkra környezetünk megannyi óhaja, híre. Mondhatjuk úgy is: az ember kommunikáló lény, és életében döntő szerepet kap a nyelv használata. Ha ez a csodálatos eszköz, amely gondolkodásunk alapjaként egész intellektusunkat is meghatározza, nem megfelelő szinten, minőségben áll rendelkezésünkre, akkor kommunikálni és gondolkodni is csak fogyatékosan tudunk. Azon a szinten tudunk gondolkodni, amilyen szinten ismerjük megszólalásunk nyelvét. De az anyanyelv ennél is több: a nyelven túli, nem tudatosodott tartalmak, érzelmek, emlékképek kötődnek hozzá. Kifejezései olyan képzetársításokat hívhatnak elő, amelyek egész gondolkodásunkat megtermékenyítik. Ezért különlegesen fontos, hogy anyanyelvünket, ezt a csodálatos adományt, legszemélyesebb tulajdonunkat ne csak használjuk, ne csak megőrizzük, hanem napról napra megújítva fejlesszük is.

Bármennyire is lényünkre szabottan a miénk, anyanyelvünk nem magántulajdonunk. Kazinczy szerint „a nyelv nem az anyém, nem a tied, hanem az édes mienk”. Vagyis a nyelv,

bármennyire is az egyes emberek által válik valósággá, egészében egy közösség teremtménye, mely maga is közösséget teremt.

Sokfelé jártam már a Kárpát-medence magyar városaiban. Ott, ahol az utcákon csak magyarul beszéltek, ott is, ahol többféle nyelven szólnak, és ott, ahol csak félve, suttogva hangozhatott a magyar szó.

Sátoraljaújhelyen mindig valami különös, nemes emelkedettséget érezhetünk akkor, amikor a magyar nyelvre gondolunk. Erre figyelmeztet minket a fűtca bronz Kazinczyja, jelenlétével is hirdelve: az anyanyelvápolásnak Újhely már két évszázada a fővárosa.

Aki Kazinczy nevét meghallja, hangosan vagy csak magában azonnal rávágja: nyelvújítás. Okkal, hiszen ő volt annak a mozgalomnak a lelke, amely újáteremtette, máig hatóan használhatóvá tette a maga idején lenézett, parasztinak, alsóbbrendűnek tekintett magyar nyelvet.

Kazinczynak olykor ma is felróják, hogy az általa és társai, mozgalma által megújított, modernizált nyelv sokat elvesztett a régi magyarság ősi ízeiből, színeiből, árnyalataiból. Van ebben igazság – de vajon mi lett volna nyelvünkéből, ha nem így történe? Lenne-e még egyáltalán élő – és minden fenyegetettség, minden ellenhatás dacára is virágzó – magyar nyelv Kazinczy és szellemi fegyvertársai nyelvi forradalma nélkül?

Nem vagyok benne biztos.

Meglehet, hogy Magyarországon ma valami furcsa német vagy szláv nyelvjárást használnánk, esetleg valamilyen újlatin nyelven beszélne, melynek némely eleméről csak a nyelvészek tudnák, hogy megőrzött valamit az egykori őslakók archaikus nyelvéből. Nem így történt. És reméljük, hogy a jövőben sem egy rontott angol nyelven beszélnek utódaink, hanem egy megújulni képes, de múltjából építkező, magyarul magyar nyelvet használnak majd.

A nyelvújítás előtti és utáni magyar nyelv összehasonlítása többnyire igaztalan, de fölhívhatja a figyelmet egy fontos jelenségre. Többnyire ugyanis az történik, hogy legkiválóbb régi nyelvhasználóink szövegeit vetik össze a kései köznyelvel. Ahogyan Károli Gáspár, Bornemisza Péter, Balassi vagy Pázmány szólt magyarul, az messze felülmúlta az újabb korok köznap nyelvhasználatát. De a nyelvújításban újraformált magyarsággal élő Mikszáth, Ady, Kosztolányi, Móricz – vagy éppen Weöres Sándor, Nagy László, Juhász Ferenc, Esterházy Péter – nyelve méltó az egykori nagyokéhoz.

Mit jelent ez? Azt, hogy a nyelvet művészi fokon használó lángelméknek mindegy, hogy mikor és mivel alkotnak. Ők képesek arra, hogy megteremtsek a maguk nyelvi világát – amelyet azonnal köztulajdonba adnak. Ha úgy tetszik, minden írószeni nyelvújító.

„A nyelv a nemzet” – vallotta Montesquieu, és így gondolták és gondolják ezt sokan Magyarországon is. Bessenyei György így fogalmazott: „Minden nemzet a maga nyelvről ismeretik meg leginkább; – hogy neveznék az olyan nemzetet, melynek anyanyelve nem volna? Sehogy, micsoda szomorú elvettett és gyalázatos sorsa lenne az egész nemzetnek anyanyelv nélkül...” Kölcsey szerint „nemzeti életet nemzeti nyelv nélkül gondolni nem lehet”. Kisfaludy Sándor pedig így írt: „a nyelv lelke a nemzetnek”. Májig érvényes gondolatok ezek.

A világ értékéhez hozzátartozik a sokszínűség: a nemzeti nyelvek léte önmagában véve is pótolhatatlan érték. A hódok vagy százötven éve kipusztultak a Kárpát-medencéből, de mára akadt egy szervezet, amely újratelepítette őket.

De ha egy nemzet és a nyelve tűnik el, a veszteség végleges. Egy elpusztult népet és kultúrát nem lehet visszatelepíteni egy elárvult vagy másnak juttatott hazába. Egyetlen esély, egyetlen remény, hogy nem hagyják, hanem megőrzik, eltlünni.

Az ember nem véletlenül születik valahová, hanem azért, mert éppen ott van feladata. Ránk, akik magyarnak születünk, a magyar nyelvet, a magyar kultúrát bízta a sorsunk.

Gróh Gáspár,
a Köztársasági Elnöki Hivatal igazgatója

Cselédszótár és heccszótár

Földszint és emelet

Két szótár egymás mellett: cselédszótár és sznobszótár. Földszint és emelet. Mindkettő páratlan és érthetetlen a maga nemében. Mi az, hogy cselédszótár? Mi az, hogy sznobszótár?

A cselédség 1945 után megszűnt. A volt cselédek szégyelltek egykori kiszolgáltatott helyzetüket, s nem beszéltek róla. Snobnak lenni: magatartásforma. Snobok mindig voltak és vannak, de nem ismerik el. Magát snobnak aligha tartja valaki. Vagyis két nagyon különböző világ, társadalmi helyzet, de egyben hasonló: a hallgatás miatt.

Cselédszótár

Eperjessy Ernő cselédszótára azoknak az uradalmi cselédeknek a világát idézi meg, akik közé Illyés Gyula is tartozott, akikről a Puszták népe szól. Illyés nyomán ma már talán nem keverik össze az emberek a nagyvárosi és az uradalmi cselédeket. Ez a szótár a zselicségi cselédek nyelvének gyűjteménye, a szerző célkitűzése szerint célja, hogy „az 1945-ben történelmileg véglegesen lezárult kapitalista nagybirtokrendszerrel együtt eltűnő uradalmi cselédség magyar szokincseit, bizonyos szempontból archaikus magyar nyelvjárását az utókornak átörökítse”. (Sajnos, aligha mondhatjuk ki, hogy „véglegesen”, de a szerző jó szándékát nem kérdőjelezzük meg.) A szerző érintett: 15 éves koráig maga is részese volt az uradalmi cselédvilágnak. 2006-ban megírta – a népi irodalom folyományaként – a Puszták népe Zselicben című monográfiáját, az ún. cselédmonográfiát. Ekkor merült föl, hogy az 1960-as években gyűjtött anyagából szótárt is készítsen. Lehetséges-e egyáltalán egy nyelvjárásnak tekinteni a somogyi cselédek nyelvváltozatát? Komoly módszertani probléma, hiszen a cselédeket évente „fogadták”, bár a szerző szerint „a szegődésre kapott napon a cseléd messzire nem juthatott el... Így aztán a migráció egy szűkebb körön belül, a szomszéd uraságnál, vagy két-három pusztával odább ... történhetett”. A korlátozott migrációból adódott a nyelvjárás viszonylagos állandósága. Ennek ellenére a volt uradalmi cselédek nyelvjárásai sajátosságai összetettebbek, változatosabbak, mint egy zárt parasztközösségé. „A cselédek nyelve nem egy adott, állandóan egy helyen lakó közösségen belül integrálódott és bizonyos irányban változott egységesen, hanem az évenként megújuló migráció folytán nyelvjárásai azonosossága egy nagyobb – adott esetünkben a Zselic – tájegységen belül érvényesült” – írja a szerző. A viszonylagos helyhez kötöttség, a gazdasági-társadalmi körülmények a cselédek nyelvét meglehetősen archaikus formában tartották, de el is különítették a falvak lakosai által használt nyelvtől. A szerző szerint az 1950-es évekig a somogyi nyelvjárásán belül külön zselici magyar cseléd nyelvjárásról is beszélhetünk. Megfigyelhető volt például, hogy a cselédek *ő-ző* nyelvjárását használták, a gazdatisztek viszont már a köznyelvi *e-zést*. Ha egy cseléd könyér helyett kenyeret mondott, megszólták: *Mit afektász? Neköd nem jó, ahogyan mi beszélünk? Neköd is ott mérnek, ahunn a többinek*. Az alapvető szakterminológiát minden cseléd használta: *cselédkönyv, béres, csirás, hónapszám, kalapálás, méretés, takarodás*. Szinte a máig élnek ilyen szavak, kifejezések, mint: *puszta, cselédség, béres, gazda, ökör, szakér, járom, fertály, időfelmondás, közös konyha*. De vannak kimondottan „helyi érdekű” szavak, kifejezések is. Pl. *aggságoskodik* (alkalmatlankodik, útban van), *baluska* (kanászbalta), *buger* (szlovákul beszélő ember), *csaptig* (szintültig tele), *heszít* (mérgecs), *kenyérmellévaló* (húsétel), *rétingesen* (csak ingben, kabát nélkül), *zsurmol* (morzsol) stb. Eperjessy Ernő saját élethelyzetéből fakadó gyűjtését állatnevek, szólások-közmondások és szöveges nyelvjárásai szemelvények egészítik ki. Ismerve

őt, tudhatjuk, hogy ugyanolyan szerénységgel, elkötelezettséggel fordult egy jogfosztott, voltaképpen társadalmilag alig ismert csoport felé, mint Illyés Gyula. (Eperjessy Ernő: *Regionális cselédszótár. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár, 2010. 333 oldal.*)

Sznobszótár

Ha a cselédszótár meglepő, akkor a sznobszótár még inkább az. Kik a sznobok? Egy élethelyzet, egy magatartásforma képviselői. Hogy sajátos nyelvezetük van, arra Benkő Loránd is felhívta a figyelmet a Sznobság a nyelvhasználatban című munkájában. A sznob fogalmát, s magát a szót is William Thackeray-nek az Anglia sznobjai és A sznobok könyve című munkái terjesztették el. Az angol szó eredetileg a mesterlegények (suszterinasok) csoportját jelölte, később a diákokra már pejoratív értelemben mondták. Az angol snob a latin *s.nob* rövidítésre megy vissza: *sine nobilitate* (nemesség nélküli); a cambridge-i közrendű hallgatók neve mellett bejegyzés az egyetem régi anyakönyveiben. Az ilyen hallgatók nyilván igyekeztek utánozni előkelőbb diáktársaikat, s ez a nem mindig sikerült utánzó magatartásforma lett a sznobok jellemzője. Benkő Loránd így jellemez: „A sznobság fogalmához kezdetől fogva olyan képzetek kapcsolódnak, mint érdekérvényesítés, presztízsszerzés, többnek látszás keltése céljából valóságos vagy vélt magasabb társadalmi szintek elérésének, utánzásának vágya és gyakorlata, az előkelőség, sikeresség, tekintély, műveltség képviselőit elvtelenül, szolgálai, hódolóan követés, és mindezzel együttjáróan divatjelenségek túlzó, magakellettő felkapása...” E meghatározás nyomán rögtön felidéződik bennünk a sznob nyelvhasználat egyik jellemzője: az idegen szavak, kifejezések hajtogatása, az idegenmajmolás egyik jelensége. Ebből indult ki a sznobszótár szerkesztője, Cserháthalápy Halápy Gábor – sejtethető, hogy nem valódi név. Ha kételkednénk, akkor olvassuk el az alcímet: „Nélkülözhetetlen segédkönyv mindazok számára, akik magyar szavaink helyett beszédjükben, írásukban idegen szókat kívánnak használni”. Aki most sem érti az iróniát, az menthetetlen. A sznobszótár ugyanis brahiszótár. Másként: heccszótár. Ahhoz kíván tanácsot adni, hogy hogyan lehet magyar szavakat „idegenül” mondani. Szakszerűen úgy írhatjuk le, hogy fordított idegen szavak szótára. Az idegen szavak szótára a nehezebben érthető idegen szavakat magyarázza. A sznobszótár a jól érthető magyar szavak nehezen érthető idegen változatait sorolja fel. Lássunk néhány példát! Felvonulás = *demonstráció, processzió, lusztráció*, játékpénz = *zseton*, kőkoporsó = *sarkofág*, mártogat = *tunkol*, oson = *slisszol*, pukkaszt = *szekál, heccel*... Akkor maradjunk is ennél: *heccel*. Ahogy már írtam: a sznobszótár = *heccszótár*. Provokálja, hecceli olvasóját. Természetesen nem szabad komolyan venni. Bár a fülszöveg komolyan tetszik, de ki ne értené az iróniát: „A kommunikáció során eddig mindenki precizitásra törekedett. De nem célravezetőbb-e, ha üzenetünk homályos és többértelmű? Így később nem kérhetik számon rajtunk korábbi mondanivalónkat, és kibújhatunk a felelősségre vonás alól is... (A) sznobszótár segítségével mindenki könnyedén helyettesítheti a régi és közismert magyar szavakat fellengzős idegen kifejezésekkel”.

Hogy a kiadó és a „szerző” milyen piaci résbe hasított bele, nem tudhatjuk. Aligha hinném, hogy az emberek fellengzőssé, azaz sznobbá kívánnának válni szótár segítségével. De talán szívesen nevetnek magukon és másokon. És ez a fordított, azaz inverz szótár arra is jó lehet, hogy tudatosítsa, lehet másként, nem magyarul is, de ez egy kicsit mulatságos, olykor nevetséges, és... és tökéletesen fölösleges. Ahogy a nyelvvédők nagyon régóta hangoztatják: mondjuk magyarul (ha lehet). És – úgy látszik – lehet... Bár a kiadónak drukkolunk, a fikciós „szerző” nevét nem jegyeznénk föl a magyar nyelvtudomány aranykönyvébe! (Cserháthalápy Halápy Gábor: *Első magyar sznobszótár. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2012. 228 oldal.*)

Balázs Géza

HÍREK – ESEMÉNYEK

Hírek

2012-ben közművelődés és oktatás kategóriában **Grétsy László** nyerte el a *Prima Primissima* díjat.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság 2012. évi *Kosztolányi-díját* **Kemény Gábor** kapta meg stilisztikai kutatásaiért. A legeredményesebb fiatal kutatónak járó *Gombocz Zoltán-díjban* **Szabó Tamás Péter** részesült.

*

A második *magyar nyelv napja* központi, állami rendezvényén 2012. november 13-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban előadást tartott **L. Simon László, Fekete György, Kiss Jenő, Péntek János, Grétsy László, Balázs Géza, Duray Miklós, Vári Fábián László, Szakonyi Károly**. Közreműködött **Császár Angela, Lukács Sándor és Pölcz Ádám**.

*

A muzeális intézményekről szóló 1997. évi törvény módosításának eredményeként (a 2012. CLII. 30.§ alapján) 2013. január 1-től a sátoraljaújhelyi *Magyar Nyelv Múzeuma* Budapest települési önkormányzat fenntartásába kerül, muzeális feladatait a Magyar Állam (Petőfi Irodalmi Múzeum) látja el. Ebből az alkalomból december 7-én az érintett múzeumok munkatársai megbeszélést tartottak a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

*

Az *Ómagyar Mária-siralom* felfedezésének 90., valamint a *Königsbergi töredék* megtalálásának 150. évfordulója alkalmából emlékkonferenciát rendezett a Magyar Nyelvtudományi Társaság, valamint az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke 2012. december 18-án az ELTE bölcsészkarán.

*

2012. november 16-án rendezték meg az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán a *katolikus középiskolák V. országos helyesírási versenyét*, amelyen tíz középiskola 2-2 diákja vett részt. Az I. helyezettnek járó vándorserleget Punk Enikő (Szalézi Szent Ferenc Gimnázium, Kazincbarcika) vehette át, II. helyezett lett Malits Tamás (Ciszterci Szent István Gimnázium, Székesfehérvár), míg Juhász Petra (Szalézi Szent Ferenc Gimnázium, Kazincbarcika) III. helyezést ért el. (GGy)

Tudósítások

Tizedik tisztújító közgyűlését tartotta december 15-én az Anyanyelvpolók Szövetsége. A résztvevők nagy tapssal köszöntötték Grétsy Lászlót *Prima Primissima* díja alkalmából. Lőrincze-díjat kapott Fekete László nyelvész (Baja-Szeremle), Kerekes Barnabás tanár (Budapest), a Beszél-ni nehéz! mozgalom mentora. A Magyar Nyelv Múzeumának a Petőfi Irodalmi Múzeumhoz való kapcsolódásáról számolt be Kovács Dániel (Sárospatak-Budapest), a húszéves Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége nevében Péntek János mondott köszöntőt. Grétsy László tiszteletbeli elnök lett, Juhász Judit elnök, Balázs Géza ügyvezető elnök. A társelnökök: Bencédy József és Kerekes Barnabás, a „motor”, a főtktár: Maróti István, titkárok: Orosz Ta-

más és Terjéki Tamás. A hozzászólásokból vegyes kép bontakozott ki. Jakab István (Rév-Komárom) a tudományos eredmények tankönyvekbe való leszűrődését hiányolta. A legtöbben a média nyelvéhez szóltak hozzá. Wacha Imre (Budapest) beszámolt a Montágh Imréről elnevezett új tévés-rádiós nyelvi bizottság működéséről, amelynek sikerességét a jelenlévők egyetlen példával sem tudták megerősíteni. Kiáltó ellenpéldákat viszont bőven soroltak, sőt akadt, aki magyar nyelvvizsgát követelne a rádiós és tévés szereplőktől. Juhász Judit nem volt jelen, levélben köszönte meg a megválasztást. (ASZ–Manyszi-infó)

Portugál divatszavak

A portói szótárkiadó 2012-ben negyedszer is meghirdette világhálós pályázatát a tíz legszebb vagy leggyakrabban használt portugál szóról. 2009-ben a „részletesen megmagyaráz” nyert, két éve a „vuvuzela”, 2011-ben a 78 milliárd eurós mentő-öv miatt a „megszorítások” vitte el a pálmát a „remény” előtt. A tíz új jelölt túlnyomó többsége is a megszorítások következményeivel kapcsolatos, és csak az „együttérzés” meg a (Higgs-)bozon lóg ki a sorból. (Sobieski Tamás)

Erzsébetvárosban óvodások is ünnepeltek

Rendhagyó módon emlékezett meg a magyar nyelvet hivatalossá tevő törvény, a magyar nyelv és nemzetiségről szóló 1844. évi II. törvénycikk elfogadásának napjáról 2012. november 13-án Budapest VII. kerületének több mint ezer óvodása. A szervezők fő célja az volt, hogy a hagyományteremtő megmozdulás követendő példaként kerüljön be a köztudatba. Az Erzsébetvárosi Összevont Művelődési Központban Vattamány Zsolt, Erzsébetváros polgármesterének köszöntője után nyolc óvoda tíz-tíz nagycsoportosa és az intézményekben maradt óvodások egyszerre, azonos sorrendben mondtak el öt verset. Az Erzsébetvárosi óvodák küldöttjei ezután megajándékozták egymást a versekről készült rajzaikkal, majd az őket kísérő óvónők ajándék mesekönyveket vettek át Hammerstein Judit kultúrpolitikáért felelős helyettes államtitkártól, Juhász Judittól, a Magyar Művészeti Akadémia sajtófőnökétől, az Anyanyelvpolók Szövetségének társelnökétől és Mosányi Emőkéktől, a Fővárosi Beszédjavító Intézet igazgatójától, valamint a kerület vezetőitől és Rónaszékiné Keresztes Monika országgyűlési képviselőtől. Minden óvoda minden egyes csoportja kapott ajándékcsoportot. A szervezők célja az együtt ünnepléssel többek között az volt, hogy a magyar nyelv napjáról szóló 66/2011. (IX. 29.) ÖGY határozat szellemében minél előbb hozzászoktassák a gyermekeket a magyar nyelv tiszteletéhez, emellett a részvételtől dokumentált (fényképes, filmes) emlékeik legyenek. Ezért olyan DVD-ken örökítették meg a közös versmondás pillanatait, amelyeken a központi helyen és az egyes óvodákban elhangzott versek: Tamkó Sirató Károly: Csigabiga; Kiss Dénes: Labdajáték; Bella István: Mondóka; Fecske Csaba: Tündér; Darázs Endre: Csupa sár, egymás után szerepelnek.

A magyar nyelv a digitális korszakban

A magyar nyelv napjához kapcsolódva a Nyelvtudományi Intézetben 2012. november 15-én kerekasztal-beszélgetést szerveztek A magyar nyelv jövője a digitális korszakban címmel. A fő témák: Mi a magyar nyelv esélye a digitális túlélésre? Megoldják-e valaha is a globális óriás cégek (Google, IBM, Microsoft) a magyar nyelv ügyét? Milyen technológiai támogatás szükséges a nyelvi akadálymentesítésre? Hol tart a hazai nyelvtudomány a nemzetközi mezőnyben? A beszélgetés házigazdája Váradi Tamás (Nyelvtudományi Intézet), beszélgetőtársai: Kornai András (SZTAKI, BME), Németh Géza (BME) és Prószték Gábor (MorphoLogic, BME). A rendezvényen bemutatták A magyar nyelv a digitális korban című kötetet, mely a Springer Kiadónál jelent meg. Részlet a könyvből: „Európa országai között nagyrészt megszűntek a határok. A politikai határok felszámolása után egyetlen komoly akadály maradt fenn az államok között: a nyelvi határok. A globalizálódó gazdaságban a nyelvtudományának kell lehetővé tennie az országhatárokon átnyúló tudásmegosztással, üzletkötéssel, társadalmi és politikai vitákban való részvétellel, tanulással kapcsolatos kommunikációt. A nyelvtudomány egyik központi feladata a nyelvi korlátok lebontásának támogatása, ami egyaránt jelenti a digitális tartalmak létrehozásának segítségét (pl. nyelvhelyesség-ellenőrzéssel), valamint a nyelvek közötti közvetítést (pl. gépi fordítás révén). Fontos tudatosítani, hogy a nyelvtudományának emellett kulcsszerep jut a nemzeti nyelvek korszerűvé tételében, a digitális társadalomba való beillesztésében is.” (Dede Éva)

Húszéves az sms

Húsz éve, 1992. december 3-án küldte az első sms-t Neil Papworth 22 éves brit mérnök. A mobiltelefon fejlesztői eleinte nem gondolták, hogy ez a mobiltelefonhoz képest primitív technológia ilyen sikert arat. Hamarosan az sms az ifjúsági kultúrában mindent elsöprő kommunikációs formává vált: nemcsak üzenetküldésre, hanem kapcsolattartásra, hírszolgáltatásra, politikai agitációra, sőt esztétikai információk küldésére, megosztására is alkalmazták. Az sms magyarországi társadalmi-kulturális-nyelvi vizsgálatát a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport kezdettől fogva fontosnak tartotta. A fontosabb publikációk: Sms-helyesírás (2002), Választási sms-ek folklorisztikai-szövegtani vizsgálata (2003, 2004), Az internetkorszak kommunikációja (2006), Emotikonok (2006), Sms-nyelv és -folklor (2011). A kutatócsoport sikerrel jósolta meg 2002-ben, hogy az akkori sms-választási hadjárat később aligha ismétlődhet meg. Legutóbbi kutatásai után azt jósolják, hogy az sms a következő években radikálisan visszaszorul, s alighanem meg is szűnik, átadva helyét a különféle (web 2-es) ingyenes szövegküldő szolgáltatásoknak. A Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodában még korlátozott számban kapható az Emotikon és az Sms-nyelv és -folklor című kötet. (Manyszi-infó)

Balassa Iván (1917–2002)

Nyelvészként indult, a debreceni címvis földművelés szak kifejezéseinek gyűjtőjeként, és a magyar nyelv- és néprajz tudomány meghatározó alakja lett. Pályájának főbb munkahelyei a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti

Múzeum, a Néprajzi Múzeum, a sárospataki Rákóczi Múzeum, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, az ELTE és a Magyar Néprajzi Társaság. Ortutay Gyula mellett máig a legnépszerűbb néprajzi összefoglaló szerzője (Magyar néprajz). Alapvető könyveket írt a magyar földművelésről (kukorica, eke, szántás, munkaszervezet), a temetőkről, s ő foglalta össze először a határon túli magyarok néprajzát is. Balassa Iván 95 éve született és 10 éve halt meg. A Bodroghközi Művelődési Egyesület, valamint szülőfaluja (ma város), Báránd híven őrzi emlékét. 2012. november 10-én Bárádon konferenciát rendeztek, és megnyílt a Balassa Iván állandó kiállítás, valamint megkoszorúzták sírját a bárándi temetőben. Monumentális életműve példás üzenet a még egységes magyarságtudomány időszakából. (BG)

Emlékezés Ligeti Lajosra

110 éve született és 25 éve halt meg Ligeti Lajos, a kínai mongol világ kutatója. Az 1920-as évek végén indult a kínai mongolokhoz Port Said, Szuec, Aden, Colombo, Hongkong érintésével. Hazai György így emlékezik: „Ő elsősorban nem a kínai, hanem a kínai mongol világ kérdései érdekelték, Dzsingisz kán utódainak nyelve, szokásai, buddhista-lámaista hitvilága vonzotta igazán”. Ligeti Lajos pedig így ír: „Nem vadászkalandok után vágytam, s nem is egzotikus élmények vonzottak erre az útra, hanem szigorúan tudományos problémák. Egyetlen szolgálattal utaztam Mongóliában, valósággal vándoroltam kolostorról kolostorra, mindenütt együtt éltem a kolostorok népével. Olyasvalamit láttam, amit nagy expedíciók nem láthatnak: zavartalan, mindennapi életüket”. Ligeti Lajos születésének 110. és halálának 25. évfordulója alkalmából az ELTE Konfuciusz Intézete 2012. november 9-én emlékülést rendezett, melyen részt vettek a tudós pályatársai és tanítványai is. (BG)

Nyelvészeti könyvek

„A magyar nyelv mint hungarikum”. A 46. magyar nyelv hete országos megnyitója és Vas megyei előadásai. (Czetter Ibolya, Balázs Géza, Kiss Gábor, Dede Éva, Kiss Márton írásai.) Vasi TIT, Szombathely, 2012.

Adamik Tamás szerk.: Cicero összes retorikaelméleti művei. Kalligram, Pozsony, 2012.

Bárdosi Vilmos: Francia-magyar tematikus szólásszótár. Szólásmagyarázatok és gyakorlatok megoldókulccsal. Tinta, Budapest, 2010.

Bíró Ferenc-Fekete Péter-Kornyané Szoboszlai Ágnes: Felsőnyáradi nyelvjárása a 20. század végén. EKF Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai, Eger, 2011.

Boda István Károly-Porkoláb Judit: A hipertext paradigma a szövegterületben és a stilsztikában. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

Dobi Edit szerk.: A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Debrecen, 2012.

Dóra Zoltán: Nyelvünkről, nyelvünkért. Vác, 2012.

Hegyessy Gábor: A széphalmi Kazinczy emlékkert. Abauj-Zemplén Értékeiért Közhasznú Egyesület, 2012.

Heltai Miklós szerk.: Modern nevelés – magyar nevelés. Karácsony Sándor pedagógiaija. Kairosz, 2012.

Hírlevél (48.). A Kazinczy Ferenc Társaság tájékoztatója, 2012.

Honti László: Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. Tények és vágyak. Tinta, Budapest, 2012.

Magyar Nyelvjárások XLVIII (Debrecen, 2010), XLIX (2011).

Murádin László: Babér és borostyán. Válogatott nyelvemlékválogatás. Europrint, Nagyváradi, 2012.

Ördög Ferenc szerk.: Emlékezés Pais Dezső születésének 125. évfordulóján. Magyar Nyelvtudományi Társaság–József Attila Városi Könyvtár, Budapest–Zalaegerszeg, 2012.

Szabó Tamás Péter: „Kiraktunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanárok metanyelvében. Gramma, Duna-szerdahely, 2012.

Veszelszki Ágnes szerk.: Netszótár. @-tól a zuckbergnedig. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012.

Világgyűvelő. Tanulmányok Hoppál Mihály születésnapjára. Czövek Judit, Dyekiss Virág, Szilágyi Zsolt szerk. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest, 2012.

Zilahi Lajos: Sárréti tájszótár. Argumentum, 2011.

2013. évi eseményekből

Február 20. A Kárpátaljai Anyanyelv-apolók Szövetségének megalakulása (Nagydobrony)

Február 21. Az anyanyelvek napja
Március 1–3. Implom József helyesírási verseny (Gyula)

Március 26–28. Nyelv – társadalom – kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák. XXIII. magyar alkalmazott nyelvészeti kongresszus (Budapest, ELTE)

Április 23. A magyar nyelv hete (A téma: Médianyelv 2013)

Április 12–14. Szép magyar beszéd verseny, középiskolai döntő (Győr, Kazinczy Gimnázium)

Május 25. Simonyi Zsigmond helyesírási verseny, általános iskolai döntő (Budapest, ELTE)

Június 21–23. III. anyanyelvi juniális (Széphalom)

Szeptember 6–8. A név szemiotikája. A nyitrai Konstantin Egyetem és a Magyar Szemiotikai Társaság konferenciája

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Nyelvészeti könyvek a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodában

A kínálat megtekinthető: www.e-nyelv.hu (kiadványaink). Megrendelés: iroda@e-nyelv.hu, telefon: 36-30-318-9666. Több kötet esetén Budapesten ingyenes házhozszállítás.

Új szavak, kifejezések (73.)

Nem szótározott szavak tárháza

3G nélkül tapodtat se – mondás; modern mobilkommunikációs hálózattal nem rendelkező helyre nem mozdul ki az illető

bababará – kisbabás családot is szívesen látó (pl. hotel). További baba-neologizmusok: *babatúra*, *babamenü* (Petőfi Népe, 2012. aug. 29.)

barista – kávészakértő

botlatókő – holokauszt-áldozatok emlékére állított, a járdából kissé kiemelkedő emlékkő. Másik neve: *emlékező macskakő*. Az ötletadó Günter Demnig Magyarországon 1997-től több helyen helyezte el ilyen emlékkövet. „A botlatókövek apró betonkockák, ezek tetejére rögzíttem az áldozatokkal kapcsolatos információkat közlő rézlapot”. (Metropol, 2012. okt. 6.)

cápázó – olyan vendég, aki a szórakozóhelyen az otthagytott italokat megissza

danka – Down-kóros; a Down-szindrómások kiejtés szerinti megnevezése (neologizmus). Pl. „A *Dankákat* Isten a nyolcadik napon teremtette, hogy szeretet is legyen a Földön” (Petőfi Népe, 2012. aug. 25.)

drón – pilóta nélküli repülőgép, az angol *drone* (katonai robotrepülőgép) szóból. „Magyar *drón* az égen” (Metropol, 2012. nov. 6.)

lefedettség – mobilkommunikációs hálózattal való ellátottság

mozaikcsalád – válás utáni családi helyzet. Pl. „Gimesi Dóra Csomótündér című meséje ezúttal a válás, a *mozaikcsaládok* problémáját járja körül” (Petőfi Népe, 2012. nov. 15.)

netceleb – az interneten gyakran felbukkanó híresség

olajozott villám – nagyon gyors (szleng)

pattkuk – pattogatott kukorica (rövidítés)

pohártartóbarát – a gépkocsi pohártartójába könnyen helyezhető sültkrumplis csomag jelzője. (A Burger King étterem újítása.)

szálkásít – erősít, izmait növeli. Változata: *szálkásodik* 'izmosodik'.

újságos – új termék. Pl. felirat egy bevásárlóközpontban: *Újságos* termék.

A mostani közlésben Holczer József volt a segítségünkre. A rovat 1998–2010. közötti anyagát tartalmazza a Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések (szerk.: Balázs Géza) című kötet. Új magyar szavakat, illetve szómagyarításokat javasolhat/közétehet itt is: www.szomagyarito.hu.

B. G.
balazsge@due.hu

Mindenekelőtt a múlt évi 4. számbeli rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Kakukktojás. Az I. sz. költő Tóth Árpád, a II. sz. Radnóti Miklós. Az első csoportban a kakukktojás a Parton című vers, amely Radnótié, a másodikban pedig az Erdő, amely Tóth Árpád költeménye. Köszöntő című verse mindkét költőnek van, de ez nem nehezítette meg a megfejtést.

II. Betűcserebere. 1. Móra – Róma. 2. Évad – Déva. 3. Rábagyarmat – magyarbarát. 4. Tisza – szita. 5. Arad – dara. 6. Nóra – róna. 7. Iduna – dunai. 8. Sikló – kilós. 9. Ottó – totó. 10. Rege – Eger. A szópárok első szavaiból összeolvasható kifejezés: mértani sor.

III. Középen a lényeg! A függőleges sorok megfejtése: 1. Strauss. 2. Korzika. 3. Palotás. 4. Hadbíró. 5. Öbester. 6. Monitor. 7. Kartács. 8. Toborzó. 9. Kossuth. A középső vízszintes sorban összeolvasható verscím: Az obsitos. Az elbeszélő költemény szerzője a 200 éve, 1812. október 10-én született Garay János.

IV. Szójátékos csattanó. ... egyszerre több gyereket horodott ki.

Azok közül a megfejtőink közül, akik elérték a sorsolásban való részvételhez szükséges 60 pontot, ezúttal a következők részesültek könyvjutalomban, azaz kapják meg a Tinta Könyvkiadó jóvoltából a Kiss Gábor és Bató Margit által összeállított „Tájsszavak – A magyar nyelvjárások atlaszának szavai, szóalakjai” című könyvet: Almássy Lászlóné, Nyíregyháza, Rákóczy út 18–20. II. 1. (4400); Belső Péter, Debrecen, Áchim András u. 53. (4030); Engelberth Katalin, Balassagyarmat, Madách liget 13. (2660); Gergely Gyuláné, Kemece, Rákóczi u. 57. (4501); Lakatos család, Lakitelek, Kodály Zoltán u. 9. (6065); Mersitz Ilona, Vecsés, Bethlen u. 24. (2220); Oravecz Lászlóné, Bányaterenyé, Piac út 1. (3078); Pozsár Mária, Budapest, Görgy Artúr u. 26. (1041); Szikora Klaudia Betti, Csorvás, Hunyadi János u. 34. (5920); Turjánsszkyne Tapodi Katalin, Kecskemét-Hetényegyháza, Százszorszép u. 16. (6044). Gratulálunk a nyerteseknek!

A Pontozó új feladatai

I. Balatoni halak. Intarziarejtvényünkben tíz mondatot közlünk. Olvasóink, ha elég ügyesek, mindegyikből egy balatoni halat „foghatnak ki”. Halanként 2 pont jár érte, a telitalálatos megfejtés tehát 20 pontot ér.

1. A padláson járva az arcom pókhálós lett.
2. Ez a föld rossz ugar; dajkamese, hogy bármit teremhetne.
3. Ő aztán igazán otromba, link alak!
4. Megmondta, hogy nősül; lőttek a legényéletének.
5. Amikor a szakember hangol, nagyon figyelnie kell.
6. Ez a tubus anilinfesték már bezáradt.
7. A vihar csak néhány fát kímélt meg.
8. Ez az író nagyra tartja magát.
9. Azt mondták, ma korán csuk a bolt.
10. Ő a Hamupipőke – szegény, igen sokat dolgozik.

II. Borúra derű. Olvasóink feladata a vízszintes sorok megfejtése. Pontos megfejtés esetén a függőleges sorok közül az első egy 225 éve született író, költő elégiájának, az utolsó pedig sikeres vígjátékának címét árulja el. Mi ez a két cím, és ki az alkotó? A megfejtőnek mindegyik helyes válaszáért 6, összesen tehát 18 pont jár.

1. Módszertan
2. Csúcsban végződő emlékoszlop
3. Halétel
4. Bunda lehet belőle
5. Kisbaba
6. Percent

III. Lehet egy betűvel több? Nyelvünk csodálatosan gazdag kincstárában jó néhány olyan szó is van, amely két változatban is él, de két olyanban, amelynek jelentése lényegében ugyanaz, formailag pedig csak annyiban különbözik, hogy a szópár tagjainak egyikében egy többletbetű is van. Mindegyik szópár mindkét tagja megtalálható a Magyar értelmező kéziszótárban is. Azzal, hogy a tagok jelentése „lényegében ugyanaz”, arra utalunk, hogy a dublett valamelyik tagja stílusosan, árnyalatilag eltérhet a párjától, pl. kisebb vagy nagyobb mértékben bizalmas, népies, régies, választékos stb. Mint a feladvány címéből is kiderül, elengedhetetlen követelmény, hogy a szókétfősök egyik tagja egy betűvel bővebb legyen a párjánál. Az olyan szópárok, amelyekben nincs betűtöbblet, hanem pusztán egy betű cserélődik (pl. tejfel – tejföl, uborka – ugorka) nem számítanak jó megfejtésnek. Könnyítésül úgy állítottuk össze a szópárok sorrendjét, hogy a betoldandó betűk ábécérendben kövessék egymást. Mindegyik megtalált szókétfős 2 pontot ér, a hiánytalan megfejtés tehát 20 pontot jelent a megfejtőnek.

1. Fiatal növény: .....
2. Egykori háztartási eszköz: .....
3. Hajadon: .....
4. Enged: .....
5. Harkályféle: .....
6. Apró rovar: .....
7. Vértelen: .....
8. Fogadó: .....
9. Maradék: .....
10. Tömlő: .....

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a Gyógymosoly című túlololdali rejtvény csattanóját kell beküldeni. A helyes megfejtésért 25 pont illeti meg a megfejtőket.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 83 pont, de már 70 pont is elég ahhoz, hogy a megfejtés beküldője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A feladványok megoldását **2013. április 1-jéig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó. Budapest, Károlyi Mihály u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu

Minden megfejtőnek jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a rejtvények szerzői:

Grétsy László (III.), Harmati Gizella (II.), Láng Miklós (I.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

GYÓGYMOSOLY

– A kollégáim szerint túl sok ironikus megjegyzést teszek rájuk. Azt tanácsolják, menjek el egy természetgyógyászhoz.

– Miért természetgyógyászhoz?

(A választ az ábra fő sorában rejtettük el.)

						TURBÉKOLÓ MADÁR GRAMM	A VICC CSATTANÓJA	TÁBOR, MÁSKÉPP	IDŐS BÁCSI	ÓSZTÓNÓZ	RIO DE JANEIRO LAKOSA
						HEVES ESŐ					
						JÓ IDEJE HÜRVEGI!					
						A -RA PÁRJA			KEZDETI IZGALOM! ÉGVE KORMOZÓ GÁZ		
PERZSA ÉS TÖRÖK URAKODÓ	EÖTVÖS JÓZSEF REGÉNYE	NAGYON FÁZIK	AZ ILONA EGYIK BECÉZETT ALAKJA	TÉSZTÁT NYÚJT		RÓMAI SZÓKÖKÜT					
PIANO						BAKU LAKOSA					
								KONYHAI EDÉNY A VAS VEGYJELE			
BÖLCSÉLKEDIK											AZ IDEGROSTOT ÖLELHETI KÖRÜL
VAGY, RÖVIDÍTVE										VANÁDIUM	
										NICARAGUA FŐVÁROSA	
TELJESEN ISMERETLEN			GRÓFJA; ROSSINI OPERÁJA					IDŐMÉRŐ ESZKÖZ	MESEKEZDETI!		
A PINCÉBE			MADÁRÉNEK						JÓ KIS MÓKA		
ÁBRAHÁM SZÜLVÁROSA			NYELVJÁRÁS, RÓV.	SZAPORÍTÁSRA SZÁNT HÜVELYES	DÁMA						
JAPÁN PÉNZEGYSÉG					ÓR ROVÁSÍRÁS						
MÁR NINCS ILYEN LES A FOCIBAN											
A ZENEI HANGSOR ÖTÖDIK HANGJA	BILÉTA							IGAZGATÓHELYETES, RÓV. NÉVELŐ			
	SZÁMSORSJÁTEK										
PULYKASZELET!			APÓKA!						KAPUÜGYELET KELLEKE!		
			CHILEI KÖLTŐ (PABLO)						ANTIMON		
KOMPOZISTA SZERZEMÉNYE								MARÓ VEGYÜLET			
								ASZTÁCIUM			
							LÓCSEMEGE!			MUTATÓSZÖCSKA	
							SVÉD AUTÓJEL			SZÓFAJ	
NITROGÉN FEMININUM ZÖMMEL									FILMRÉSZ!		
									EBBŐL AZ IRÁNYBÓL		
SPANYOL AUTÓK JELZÉSE	ÁLMO-SÍTÓNAK TART TEHÁT				FÉL ÓT!			KETTŐ FELE			
					MESE VEGE!			OLDALRA BILLENŐ			
JELES KÖLTŐNK, EGYIK VERSE A FEKETE ZONGORA CÍMERMADÁR											ATMOSZFERA, RÖVIDÍTVE
MÉRET ALAPJÁN OLLÓZ						CIPÓPARI ALAPANYAG				OSZTRÁK AUTÓK JELZÉSE	
						ÓSZVÉGI!				MAGAD	
AUSZTRIA HATÁRAI!			KORÁBAN								
			AZ OXIGÉN VEGYJELE								
PEST MEGYEI VÁROS											

KECSKERÍMEK

Tévelygő rézfúvós

Trombitát fújt tuba helyett,
Így most nem kap Huba tejet.

Ne sírjon hiába!

Hallgasd meg a jaját végre,
És tedd már a vaját jégre!

Mézeshetek után

Elmúlt néhány lázas hét,
S szelíd lett a házas lét.

Durva cimbor

Amiért a relém bűgött,
A barátom belém rűgött.

Cukrászdai elvárás

Talán nem oly kétes remény.
Hogy nem lesz a rétes kemény.

Jogos folyamodvány

Béérkezett Soma kérelme;
Érthető a koma sérelme.

Meghiúsult rendelés

Nem küldte a gyár a kereket,
Így érthette kár a gyereket.

Eljárt az idő Ózd felett

Ahhoz ma már fohász kell,
Hogy keljen a kohász fel.

Hát ez meg hogy lehet?

Noha békén hagyott a fagy ma,
Mért lett mégis fagyott a hagyma?

Intelem

Elérhető a szint ma már;
Inkább okos légy, mint számár!

Enni már nem jut

Nincs pénzem a borsóra, kérem!
Elköltöttem korsóra bérem.

A koldus csalódása

Engem, koma, méregetni kár,
Hiába fogsz kéregetni már.

Zábó Gyula

A címvédő Chelsea jó beosztást kapott, összecsap a Real és a Man. City

Nem kétlem, hogy a Nemzeti Sport 2012. augusztus 31-i számának címadó szerkesztője is tudja, hogy az *áldott állapotban van*, ez a vallási eredetű, választékos hangulatú kifejezés azt jelenti: gyermeket vár, terhes. Ezt egy futballcsapat kedvő sorsolásával kapcsolatban alkalmazni szerintem stílustalanság. (Az persze nem ennek a büntetése volt, hogy a Chelsea végül is kiesett...) (K. G.)

Köményes sertésgulyás

Hozzávalók 4 személy részére: 50 dkg sertéscomb, 11 liter húsleves, 1 evőkanál libazsír, 2 darab burgonya, 1 darab tv paprika, 2 darab paradicsom, 1 darab sárgarépa, 1 darab fehérrépa, 1 nagy fej vöröshagyma, 2 gerezd fokhagyma, 1 kisebb cikk zellergumó, 1 kávéskanál őrölt köménymag, 1 teáskanál fűszerpaprika, 1 teáskanál csemegepaprika-krém, 1 teáskanál só, petrezselyem- és zellerzöld a tálaláshoz

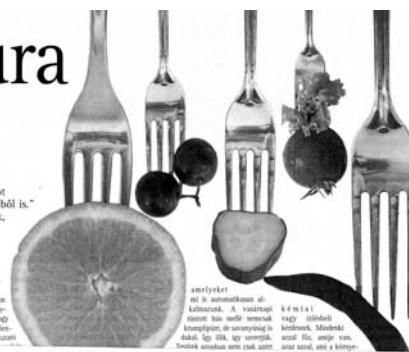
Elkészítési idő: 60 perc

Elkészítés: A sertéscombot nagyobb kockákra vágjuk, majd egy lábasban, a felforrósított libazsíron megpirítjuk. Miután a hús minden oldaláról egyenletesen megpirult, hozzáadjuk a finomra vágott vöröshagymát, a kis kockákra vágott tv paprikát, a sót, és a húsleves felét. Fedő alatt legalább 50 percig főzzük, az elpárolgó levet vízzel pótoljuk. Közben megtisztítjuk és felkarikázzuk a fehérrépat, a sárgarépát, a burgonyát, és kisebb darabokra vágjuk a zellergumót. Miután a hús már majdnem megpuhult – már el tudjuk rágni, de még nem érezzük teljesen puhának – hozzáadjuk a feldarabolt zöldségeket. Alaposan elkeverjük, majd meghintjük fűszerpaprikával és hozzáadjuk a csemegepaprika-krémet. Ezután jöhet a zúzott fokhagyma, a felkockázott paradicsom és az őrölt köménymag. A marharagut felöntjük annyi húslevesel, hogy az éppen ellepje. Fedő nélkül, közepes lángon főzzük addig, amíg minden zöldség megpuhul. Végül megszórjuk apróra vágott petrezselyem- és zellerzölddel. Forrón kínáljuk.

A kérdéssem csupán ez: hogyan lesz a sertéscombból marharagu? (Láng Miklós, Balatonalmádi)

Ízek fura elegye

„Kérek egy gombóc bazsalikomos citromot és még egyet ebből a tihanyi camambert-ből is.” Külön-külön remek gombóc fagyik voltak, ám a sokféle ízűben hamar közeli kapcsolatba keveredtek egymással, a szétválaszthatatlan ízkeverék pedig még egy sokat próbált nyelvűnek is komoly meglepetéseket okozott volna...

A *camambert* szóalak pedig a francia és a magyar írásmód „fura elegye” (Vasárnapi Hírek, 2012. július 22., 13). Helyesen vagy *camembert*, vagy *kamamber* (ez utóbbi azonban egyelőre még nem szabályos). (K. G.)

Hihetetlen...

11 éves a világ legifjabb lelkipásztora

TEMPLE HILLS – Tizenegy éves kora dacára hívók szá-
zai járulnak áldásért a világ talán legfiatalabb lelkipász-
tora elé. Ezekiel Stoddard még csak most megy hatodik elemibe, de marylandi szülővárosának evangélikus templomában már minden vasárnap tart **szentmisét, s cernavékony hangján intéz súlyos dörgelemeket helyenként eltévelygő nyájához. Ezekiel maga is lelkipásztorsaládból származik, anyja éveken át prédikált a helyi hitközösségben, ám most úgy tűnik, a fia lassan átveszi a stafétát.**

Evangélikus templomban nem szentmisét, hanem istentiszteletet szokás tartani! (Blikk, 2012. aug. 18. Beküldte Wagner Alfréd olvasónk.)

Vigyázat csuszás veszély!

Ezt a feliratot a Keleti pályaudvar pénztáránál „gyűjtöttem”. Sajátos magyar csúcsnak tekinthető, hogy a csupán három szóból álló szövegben éppen három hiba van. Úgy látszik, a helyesírás terén is könnyű eleszni. *Vigyázat, csuszásveszély!* (K. G.)

Hatékony parkolási konc

Egy parkolási rendszer akkor működik jól, ha a helyiek nem **egreciroztatásnak** érzik, hanem annak minden előnyét megtapasztalják nap mint nap. Újbuda Önkormányzata több mint másfél éve kezdte el a parkolási rendszer átalakítását, melynek bár még nem jár a végén, immár kirajzolódik a cél: a parkolási rendszer a helyiek életét komfortosabbá tévő, ésszerű forgalomszervezési eszközként szolgálja a lakosságot. Nem kis vállalkozás, és nem konfliktusmentes a folyamat.

Ennek a 'vezényszóra végzendő mozdulatokra tanít' jelentésű egykori katonai műszónak szótárainkban több változata is megtalálható, pl. *egreciroztat*, *egzerciroztat*, sőt még *egzeczéroztat* is, az *egreciroztat* azonban már legfeljebb tájnyelvi változatnak tekinthető! (Beküldte Sarkady László budapesti olvasónk.)

szülő-gyermek közötti konfliktus, kedélyállapot, de sok minden más is kiválthat a szülőből megmagyarázhatatlan agresszivitást a gyermekével szemben. Egy alkalommal egy kilencéves kislányt vizsgáltam, akinek a hátán, a karjain és az arcán (!) súlyos véraláfutások, sérülések voltak. Mint később kiderült, azért verte össze őt az anyja, mert lement utána a kocsmába, és nem hagyta nyugodtan inni...

A kislány volt megverve, de ki volt a kocsmában? (H. J.)

Édes Anyanyelvünk

Különszám
a Magyar Művészeti Akadémia
támogatásával

2013. FEBRUÁR

• A 2012. ÉVI MAGYAR NYELV NAPJA ELŐADÁSAI •

Mit jelent számunkra a magyar nyelv? címmel 2012. november 13-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartották meg a magyar nyelv napja központi ünnepségét az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Magyar Művészeti Akadémia és az Anyanyelvpolók Szövetsége közös rendezésében. L. Simon László kulturális államtitkár és Fekete György, a Magyar Művészeti Akadémia elnöke bevezetője után hét rövid előadás hangzott el. Az Édes Anyanyelvünk különszámában ezeket adjuk közre. A műsorban közreműködött Császár Angela, Lukács Sándor, valamint zongorán Pölcz Ádám, a műsorvezető Török Annamária volt.

L. Simon László

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A vidéki élet szépségei közé tartozik, hogy az ember, ha szép idő van, s ráér éppen, nem dolgozik, nem kell bejőnnie hétfőre is a minisztériumba, vagy valamilyen kötelességének eleget tennie, akkor összejön a barátaival, elmegy kirándulni, esetleg részt vesz egy közös fánahajtáson... Van egy férfitársaság, akikkel én évek óta, többé-kevésbé rendszeresen, eljárak. A legutóbbi hétfőn úgy alakult, hogy elvittem magammal a 10 éves lányomat is. Igazság szerint ez volt a „fedőakció”, hogy a feleségem ne mondja azt, hogy nem megyek el velük a templomba, és hogy megint egy vasárnap, amit nem töltök a családdal. Így aztán ezt úgy oldottam meg, hogy elvittem a lányomat. Nagyon jó kis délelőtt volt, viszont szembesültem egy problémával. Ahogy beszélgettünk, azt vettem észre, hogy mindenki káromkodik. Mindenki folyamatosan olyan „kötőszavakat” használ, amelyeket nem akarok idézni, de Önök pontosan tudják, melyekre gondolok. És arra jöttem rá, hogy ez eddig is így volt, csak nem figyeltem rá, mert nem volt velem a lányom. Korábban ezt nem éreztem kellemetlennek: a férfitársaságban, ahol mindenki kemény legény, és éppen a legújabb hőstettét meséli el, természetesnek tűnt bizonyos „kötőszavak” használata. Egyre jobban szégyelltem magam, és próbáltam jelezni, először kacsintani, aztán valahogy finoman szólni, egyiküknek odasúgtam: Te, itt a gyerek is! Nem kéne! De nem sikerült megértetnem velük. El is határoztam, hogy ha legközelebb ilyen lesz, előre felhívom a barátaimat, és megkérem őket, hogy ne káromkodjanak a lányom füle hallatára.

Amikor én kisgyerek voltam, ha azt a szót kiejtettem a számon odahaza, hogy *hülye*, akkor menekülnöm kellett apám elől, aki képes lett volna a lakásban körbekergetni emiatt.

Az ugyan természetes, hogy a nyelv változik, újabb és újabb szavak kerülnek be az alap szókészletbe, más szavak pedig kikerülnek belőle, és az is természetes, hogy bizonyos fogalmak átértelmeződnek, jelentéstartományuk változik, így amit korábban nem illett használni, azt most adott esetben illik. Ma már nem ütközik meg senki, ha a gyerek azt mondja, hogy *hülye* vagy *tök jó* – és egy

szor más kifejezést mondhatnék, ami miatt engem évtizedekkel ezelőtt körbekergettek volna a lakásban. Ezt azért említem, mert olyan jelenségek fordulnak tömegével elő, amelyekre nem figyelünk kellőképpen. E jelenségeknek arra kellene sarkallniuk bennünket, akik rendszeresen megszólalunk a nyilvánosság előtt, hogy szép beszéddel jó példát mutassunk. Hiszen a példamutatás a legfontosabb e területen, és a folyamatos munka, amely a széles nyilvánossággal is képes megértetni azt, hogy van értelme szépen beszélni, szabatosan fogalmazni, választékosan kifejezni gondolatunkat. Figyelemfelhívó munka nélkül jogszabályok tömkelege sem tudná megvédeni a magyar nyelvet.

A magyar Országgyűlés, amikor 2011. szeptember 26-án elfogadta a magyar nyelv napjáról szóló határozatát, akkor ehhez a figyelemfelhívó munkához kívánt a maga szerény eszközeivel hozzájárulni. A magyar nyelv ünnepével a nyelvhasználatra, a nyelvi tudatosság fontosságára kívántuk ráirányítani a figyelmet. Szeretnénk, ha minél többen tekintenék közös ügynek nyelvünk ápolását és óvását.

Egy konkrét problémára is rátérnék. Igazán nagy gondot a tudományos nyelvhasználatban látok. Mi Magyarországon még abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy valamennyi tudományterületet megfelelő színvonalon tudunk a saját nyelvünkön művelni. Ez nagyon nagy érték! Gondoljanak azokra a baltikumai országokra, amelyek a szovjet igtától való megszabadulás után az angol nyelvű felsőoktatás bevezetése mellett döntöttek, mert nem akarták tovább vinni az orosz nyelvet, de a saját nyelvükön nem tudtak oktatni, mert a tudományos nyelv néhány évtized alatt annyit változott egy-egy szakterületen, hogy az anyanyelvi oktatás hiánya miatt nem történt meg a megfelelő szóképzés, az új szavak megalkotása. Ezért nem volt alkalmas az anyanyelv bizonyos tudományágaknak, új tudományterületeknek a művelésére, oktatására sem. Mi most még abban a helyzetben vagyunk, hogy valamennyi tudományterületet tudjuk a saját nyelvünkön művelni, bár éppen a természettudományoknál azt is látjuk, hogy a publikációs igények, elvárások, amelyek például az Akadémia részéről is megfogalmazódnak, az idegen nyelvű publikálást részesítik előnyben. Ezért nagyon fontos a magunk szerény eszközeivel segíteni azt, hogy a saját nyelvünkön tudjunk művelni valamennyi fontos tudományterületet.

Emiatt döntöttünk úgy a szakmai szervezetekkel, hogy 2013-ban újraindítjuk a tudományos könyvkiadási programot egyelőre 100 millió forintos – szerény, de azért már eredményeket felmutatni képes – keretösszeggel, hogy az egyes tudományterületek képviselői támogatást kapjanak a saját nyelvünkön való publikálásához.

A nyelvhasználatot illetően az elmúlt két évben megtanultam rövidítésekben fogalmazni. Meg kell mondanom, nekem visszataszító, hogy mindenhol rövidítéseket használunk. Ennek ellenére meg kellett tanulnom, mi az az RKI (Rendkívüli Kormányzati Intézkedések Keret), hogy hétfő reggelente PÁT-ra megyek (ez a politikai államtitkári értekezlet), ha valamit a minisztériumon belül el akarok intézni, akkor a „KÁT” asszonnyal kell beszélnem (közigazgatási államtitkár asszony), a helyettesem pedig „HÁT” asszony (helyettes államtitkár asszony). A legkedvesebb kifejezésem a „pemcselünk”, ami a Pályázat Előkészítő Munkacsoportban való munkát jelenti. Ezt avantgárd hajlamom dacára nehezen tudom elfogadni, de azért elismerem, hogy van ebben a szóképzésben szépség, mert jelzi a magyar nyelv hihetetlen variálhatóságát, azt, hogy a legképtelenebb szavakból is tudunk új szót alkotni. Erre jó példa az is, hogy bár tíz magyar emberből kilenc nem tudja, mit rejt az *sms* angol betűszó, ettől függetlenül tud belőle olyan szót képezni, hogy *sms-ezni*.

Fekete György

A nyelvről és a nyelvekről

A Magyar Művészeti Akadémia nevében nagy tisztelettel köszöntöm mindazokat, akik itt ma a nyelvünk iránti hódolat jegyében vannak jelen. Köszöntöm a tudósokat, a feltöket, a felmutatókat, a közlőket, az alkotókat, szervezőket és házigazdákat. Annak az éppen egy életévét betöltő Akadémiának követeként teszem ezt, amelyik a magyar történelem első összművészeti köztestülete, így soraiiban a szellemi lét minden isteni adottságát megtestesíti. A nyelvét is, a nyelvekét is.

Így mi sem természetesebb, mint hogy az Akadémia a nyelv kiemeltetetlen gazdagságú trezorját kívánja őrizni, kincseit szaporítani, s aajtáját mindig nyitva tartani azok előtt, akik egyszerre kívánnak kérni és adni, amikor műveik születéséhez várnak belőle segítséget.

Tisztelet azoknak a nagyszerű szakembereknek, akik különösen az utóbbi esztendőben heroikus küzdelmet folytatnak a beszélt magyar nyelv eredetének, fejlődésének és változásának, sajtóságos szuverenitásának feltárására, megismerésére és elismerésére, s érveik, bizonyítékaik sokaságát sorakoztatják fel az egyre kétségtelenebb igazságok kimondására. Mi pedig, magyar kortársaik elbűvölve hallgatjuk verseinket, párbeszédeinket, meseinket, olvassuk könyveinket azon a nyelven, melyre testi és szellemi anyánk abban a reményben tanított meg bennünket, hogy családi és nemzeti létünk legfontosabbikát, anyanyelvünket sohasem fogjuk megtagadni, torzítani vagy felejtésre ítélni.

Ez így szép, így jó, de megvallom, nekem kevés. Az írott, beszélt nyelv ugyanis nem önmagáról, hanem valamiről, valamikről szól, vagyis minden másfajta művészi mondanivalónak is majd minden esetben egyetlen természetes tolmácsa, leírója, értékelője. Ez a tulajdonsága segítette alkotó társadalmi lényé avatni az embert, ismertté tenni az alkotást és az alkotót. A beszélt magyar nyelv kutatása, eredményeinek felmutatása és befogadása így nagyszerű példa a többi művészeti ág magyar sajtóságainak felismeréséhez, nyilvánvalóvá tételéhez és az egészbe integrálásához.

Sajnos, a többi művészeti ág hazai működésének leírásában az ilyen irányú törekvéseknek ugyanakkor kevés jele tapasztalható, mintha valamiféle félelem volna jelen, s következménye a közömbösségtől a tagadásig tart. Sőt, sejtethők ki nem mondott hazugságok is.

Tehát a nyelvünkkel nincs baj, az jó állapotban van.

Végezetül el szeretném Önöknek mondani, hogy néhány itt is jelen lévő, kiváló professzornak köszönhetően – közülük többen az egyetemen vagy a főiskolán tanárain voltak – jelentés készült a magyar nyelv állapotáról, amely az Országgyűlés elé fog kerülni. Én ezt az alkalmat is szeretném megragadni, hogy megköszönjem a munkájukat azoknak, akik ebben részt vettek. Egy nagyon izgalmas, inspiráló és értékes dokumentum született, amely reményeim szerint fontos vitáknak lesz a generálójá.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Azért vagyunk ma itt, mert mindannyiunk számára fontos a nyelvünk, hiszen mindenki anyanyelvén tudja leginkább kifejezni magát, és nekünk, akik a nyelvet úgy is használjuk, hogy leírjuk a gondolatainkat, különleges, szerelmetes viszonyunk van saját nyelvünkhez. Bízom benne, hogy ez a nemzeti közösség még sokáig fogja tudni ezt a nyelvet használni, mert mindaddig, amíg a nyelvünket használjuk, van értelme ebben a hazában élni, és azon túl is magyarnak lenni.

A mai napra jó tanácskozást kívánok, és köszönöm szépen a figyelmüket!

Tapasztalatok szerint az építészetnek is van sajátos magyar nyelve az ismeretlen jurtaépítő mester törvényeiből fakadó módon az organikus Makovecz Imre templomaiig, van múltba fogant ősi tánckultúránk napjaink Novák tatájáig, a magyar film száz esztendeje összetéveszhetetlen karaktervilágot teremtett, Csontváry képei, Kodály kórusremekei magyar zenei nyelvbravúrok, Kornis Péter fotói senkiével nem téveszthetőek össze a világon, Schrammel Imre kerámiaalakjai csak magyar módon formázhatók ki a földből, Lugossy Mária üvegtesteit a magyar mártíromság fényei világítják át. Mindannyian rólunk szólnak, saját formanyelveinken, mondhatnám: Kárpát-medencei módon.

A kérdés természetesen nem az, hogy a különféle művészeti műfajoknak van-e a világon saját nyelve, hiszen ez természetes, tudott és nem is vitatott, hanem az, hogy ezeknek van-e érzékelhető és kimutatható ránk, magyarokra jellemző karaktere, szelleme, egyedisége. Nem kis szomorúsággal mondom, hogy ennek a sajtörténeti vizsgálata jobbára abban merül ki, hogy miben hasonlítunk másokra, mikor kit követtünk, kikkel azonosultunk, s nem arra irányul, hogy mi miként tükröződünk vissza a műveinkben. Pedig ez a művészetek igazi hozzáadott értéke. Ez az egyoldalú irányultság manipulációktól sem mentes.

Ma ebből a jelenségből egy fontosnak érzett megállapítást és egy sokáig nem halasztható elképzelést kell kiemelnem.

A megállapítás a következő: a beszélt nyelv kutatásának nyomvonalát szélesíteni kell avval a bátorító gesztussal, amelynek segítségével az egyetemes magyar művészeti nyelv léte bizonyosságot nyerhet. Lehetetlen állapot az, hogy valami úgy tűnjön nemlétezőnek, hogy közben van, él és még így is hatni képes. Az pedig egészen biztos, hogy leírásukra a magyar nyelv példátlan gazdagsága, vizuális természete minden más nyelvnél alkalmasabb. Elhivatottabbat is mondhatnánk.

Az elképzelés pedig a következő: a Magyar Művészeti Akadémiának – kellő időben – Művészetelméleti Kutatóintézetet kell létrehoznia azért, hogy falai között a nyelvi kutatások mentén a legfontosabb művészeti területek eredményei is úgy rögződjenek, hogy azokban legbensőbb adottságaink és karakterünk alapjaikban és összefüggéseikben is láthatóvá váljanak, bizonyosságaik pedig járuljanak hozzá botladozó nemzet tudatunk megszilárdulásához. Előre tudom, hogy belőle fakadó büszkeségünk indokolt lesz.

Itt is kérlek Benneteket, hogy segítsetek tervünk megvalósításában, hogy az egyetemes magyar művészet közös beszéde hallható legyen akár az egész világon.

Mit jelent számunkra az anyanyelv?

A kérdés fölvetése többnyire ünnepi alkalmakhoz kötődik – mert egyébként miért is beszélünk arról, ami létezésünknek majdnem olyan elemi feltétele, mint a levegő? Nyilván ezért érint meg bennünket az ünnepélyesség hangulata, s már a pátosz sem idegen tőlünk. Legyen szabad most mégis a nyelvész szigorú szemével nézve megfogalmaznom néhány gondolatot. Az érzelmi kötődés tényét persze nem titkolom: én is azok közé tartozom, akik szeretik anyanyelvüket.

Az anyanyelvről szólva az elsőt, kisgyermekként elsajátított nyelvet jut eszünkbe, s ezzel összefüggésben az, hogy ez mindegyikünk számára adottság, ugyanis nem saját választásunk. Adottság akkor is, ha kettőt kapunk belőle, akkor is, ha később elfelejthetjük, még akkor is, ha később másikkal válthatjuk fel. Az anyanyelv az anyanyelv ember számára az emberi létezés kizárólagos nyelvi-mentális lehetősége. A többnyelvűek döntő többsége számára az anyanyelv jelenti más nyelvekkel szemben a föltétlen és teljes nyelvi birtoklás tényét. De mást is: a teljes nyelvi otthonosságot, biztonságérzetet. Ezer és ezer tudati és érzelmi szállal kötődünk hozzá. Talán mivel sorstársai vagyunk egymásnak (anyanyelvünk és mi), hajlamosak vagyunk azonosulni vele. Közösségként is. Nálunk a 18. század végén, a nemzetnépülés folyamatában kap az anyanyelv kitüntetett szerepkört. Ekkor találkozunk a magyar nyelv kultikus megközelítéseivel, például a következő sorban: „Istennóm, végzetem, mindenem, magyar nyelv!”

A kérdés (Mit jelent számunkra az anyanyelv?) a magyar anyanyelvűeket szólítja meg. Egy olyan nyelvközösség tagjait, amely anyanyelve szempontjából igen színes és változatos képet mutat, ahogy ezt a következő, a teljesség igénye nélkül összeállított felsorolás is mutatja: vannak közöttünk egynyelvűek, többnyelvűek, nyelvjárási, köznyelvi beszélők, és mindkettőt beszélők, vannak magyardomináns kétnyelvűek, kiegyensúlyozott kétnyelvűek, másikkal domináns kétnyelvűek, vannak a magyart töredékesen beszélők, s a nyelvvesztés utolsó stációját járó, ún. nyelvvesztő beszélők. Vannak, akik tudnak olvasni és írni, s vannak, akik nem.

Nos: az egymástól az említett (és nem említett) módokon különböző magyar anyanyelvűek a címbezi kérdésre nem feltétlenül ugyanazt a választ adják vagy adnák. A kétnyelvű magyaroknak a becslések szerint nem elhanyagolható része számára már nem az anyanyelv, hanem a másik nyelv jelenti a teljes és föltétlen nyelvi kommunikáció lehetőségét. A Halotti beszéd, az Ómagyar Mária-siralom, a Károli-Biblia, a Még nyílnak a völgyben a kerti virágok verssor a magyar nyelv alapos ismerete nélkül nem jelentheti ugyanazt, mint amit jelent a magyart anyanyelvi szinten tudóknak.

Nyelvében él a nemzet, szokták mondani. Ez a szólás a nemzetnépülés korszakában született. Ugyan nem jelent kivétel nélküli „szabály”-t, azt viszont jól jelzi, hogy anyanyelv és identitás Európának ezen a részén az esetek elsőprő többségében összetartozik. De figyelniük érdemes az újabb változásokra. Arra, hogy az anya-

nyelv mellett más identitásalkotó tényezők is nagyobb, bizonyos esetekben meghatározó szerephez jutnak (például bizonyos hagyományok, szokások). A vonatkozó szociológiai fölmérések szerint arra a kérdésre, hogy „Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?”, az erdélyi, szlovákiai, kárpátaljai és vajdasági összesített adatok alapján ugyan az anyanyelv áll az első helyen (24%), Magyarországon azonban az anyanyelv csak a 9. helyre került a maga 9%-ával. Érthető módon, tehetjük hozzá, mert „az anyanyelv és anyanyelvi kultúra kisebbségi helyzetben lényegesen nagyobb mértékben bizonyul a nemzeti identitás építőelemének, mint az anyaországban” (Gereben Ferenc). Nem feledkeztünk meg azonban arról, hogy a gyakori identitásalkotó tényezők (a vallás, az irodalom, a család, szülők, ősök, a szülőföld) az anyanyelvvél is szoros kapcsolatban vannak. Így természetes, hogy egy ezredvégi (1998–2000-es) fölmérés szerint arra a kérdésre, hogy „Véleménye szerint a következő tényezők mennyire fontosak a magyarsághoz tartozás szempontjából?”, mindegyik említett országban az anyanyelv került az első helyre.

Anyanyelv és identitás szorosan összefügg. Az egyik gyengülése a másik gyengülését hozza magával. A Kárpát-medencei magyarság olvasásszociológiai kutatásának 1999-es megindításakor a nemzettudat meglétét evidenciának, a kisebbségi lét kötelező tartozékának tekintették. S mit mutatnak az újabb, a 21. század eleji szlovákiai fölmérések például? Azt, hogy az ottani magyar anyanyelvűek majdnem 9%-a kettős identitású (2005), 7% nem jelölte be nemzetiségét (2011: nyilvánvalóan nem szlovákokról van szó), a homogén magyar házasságban élő gyermekek 22%-a nem magyar tannyelvű iskolába jár (2007). 2001-ben az összslavosság 9,4%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek, de csak

8,5%-a magyar nemzetiségűnek. Tehát növekszik a magyar anyanyelvű, nem magyar identitású személyek száma. Íme az asszimiláció ismert útja: megváltozik az identitás, s ezt kíséri-követi előbb-utóbb a nyelváltás is.

Az említett tények ismeretében érdemes emlékezetbe idézni a következőket. A magyarság Európának államilag és vallásfelekezeti legmegosztottabb államalkotó népe (ma csak a Kárpát-medencében 8 államban élnek magyarok), de értékelveit, szemléletmódját, politikai nézeteit stb. tekintve is erősen megosztott és differenciált közösség. Ebben a helyzetben az anyanyelv az egyetlen, ezért a legáltalánosabb közösség-egyesítő tényező, amelyet a magukat magyarnak vallók az összes számba jöhető identitásalkotó tényező közül minden fenntartás nélkül közös tulajdonuknak, örökségüknek tekintenek, s összetartozásuk legnyilvánvalóbb kifejezőjének tartanak. Ebből követ-

kezik, hogy a magyar nyelv a magyar nemzethez tartozás legfőbb kritériuma, a magyarság legnyilvánvalóbb, leginkább azonosító szerepű és erejű jele, ily módon pedig a magyar nemzeti lét folytonosságának is a legegységesebb jele. Azaz a magyarok mindenféle fenntartás nélkül leginkább nyelvükben lehetnek egymásra.

A címbezi kérdésre mintegy válaszolva mondom: nem adnak-e elegendő okot a felsoroltak arra, hogy megbecsüljük anyanyelvünket? S nem csak a magyar nyelv napján! Megtoldva azzal, amit Péntek János kolozsvári nyelvészprofesszor egyik, Sütő Andrásról írott tanulmányában olvastam: „Maradjon meg a nyelvi hűség, a nyelv szeretete, a nyelvhasználat méltósága”!

Szakonyi Károly

Mit jelent számomra az anyanyelv?

Az emberek, akik között élek, anyanyelvemen beszélnek, így közlekedünk mindennapjainkban, értjük egymást, mert nagyjából betartjuk nyelvünk szabályait, a mondat szerkezetet, az igeidőket, ismerjük a szavakat, még a szavak torzult formáit is, így beszélünk munkahelyen, köztereken, társaságban, ott-hon mindenütt.

Legtöbbször persze felületesen, szépen vagy haraggal, lusta nyugalommal vagy idegesen. Vagy alpárian. Vagy elharapott szóvégekkel, fülbántó, pestiesen elnyújtott hangsúllyal. Vagy öszvér szavakkal, internetes angolsággal. De értjük egymást még így is. Értjük az argót is, a fiatalok hebrencs beszédét, a diák-zsargont, hiszen nyelvünk mindent elbír, türelmes. Legfeljebb mi nem vagyunk azok, akik féltjük a romlástól.

Számomra tehát az anyanyelv azt jelenti, hogy beletartozom egy adott nyelv világába, amibe születtem, amit megtanultam viszonylag könnyedén, mondhatnám észrevétlenül, mert csak ismételtetni kellett, amit a környezetemtől hallottam: helyzetek, tárgyak, cselekvések megnevezéseit, elfogadni a beszédemet javító szándékú intelmeket, és máris birtokolhattam a világ egyik legszebb, leggazdagabb rendszerű, leghajlékonyabb, bár magányos nyelvét.

Eleinte én is úgy éltem vele, mint bárki más. Igyekeztem pallérozottan kifejezni magam, de ez nem volt több, mint az anyanyelv tisztelete, a jó modor tartozéka, a pontos kifejezésre való törekvés. Kerültem az idegen szavakat, erre még elemi iskolai tanítónóm is biztatott. Nem felejttem el a példázatát. Mesélte, hogy a takarítónője fitogtatni akarva műveltségét azt mondta, hogy már abszurdum kész a munkával. Persze tudjuk: ne beszéljen arabusul, aki nem tud arabusul. De az ember még

művelten is könnyen elkövethet ostobaságot. Jobb az anyanyelv biztos ösvényén haladni. Már csak azért is, mert nyelvünk kifejezési gazdagsága csodálatos.

Akkor tudtam meg igazán, amikor írni kezdtem. Akkor ismertem meg az én anyanyelvemet. Számomra a szavak, anyanyelvem szavai olyanok, mint festőnek a színek, mint zeneszerzőnek a kottafejek. A festő a zöldben, a barnában, a kékben, a fehérben, a vörösben nem csak a lombot, a fatörzset, az eget, a felhőket, a vért vagy az alkonyi napot látja, hanem mindegyikben a teremtés lehetőségét. A világ jelenik meg neki színekben, tájak, emberek, arcok, házak, utcák, mert a színek számára az átlényegítés eszközei. Ahogy a zeneszerző a hangokban ugyancsak a világ újratereztésének lehetőségét éli meg.

Anyanyelvemnek tehát van egy köznapi használata, ugyanolyan, mint másoké, ami, ne tagadjam, nem mindig a szép magyar beszéd mértéke szerint való, de van egy máslymen, amit a munkámhoz használok. Ez csupa szín és zene. Színekben látom, és zenei harmóniákban hallom. Amikor írásba kezdek, képzeletbeli hangvillát ütök meg, csendülése adja meg a kezdő hangot. És a kezdő hang teremti meg a mondatok harmóniáját.

Soha nem tudok úgy írni, hogy ne érezzem ezt a zenei ritmust, mert ha nincs szerencsém az első leütéssel, fakó, érzéketlen, üres lesz a szöveg. Pusztán olyan, mint a köznapi.

Hálás vagyok a sorsnak, hogy születésem révén magyar az anyanyelvem, hogy ezen írhatom novelláimat, drámáimat, mert a kifejezések, a szinonimák sokasága, a nyelvjárásokból meríthető bőség munkámat élvezetessé teszi. És hálás vagyok azért is, hogy Balassi Bálint vagy Arany János, Krúdy Gyula vagy Móricz Zsigmond, József Attila vagy Weöres Sándor és számos más költőnk, írónk művét eredetiben olvashatom, és csodálhatom azzal a csodálattal, amit más nép fia maradéktalanul sohasem érezhet, még akkor sem, ha ismeri nyelvünket.

Duray Miklós

Nyelvünk nem csupán kapcsolati eszköz

A hagyományosan számított két emberöltőnyi idővel ezelőtt, 1949 nyarán egy számbőgéshez hasonló hangot kiadó diesel-motoros vonatban utaztunk családotól Poprádról Késmárk felé, amikor egy idősebb férfi a fejem fölött áthajolva odaszólt a szüleimnek: örülök, hogy a fiukkal magyarul beszélnek.

Ezt a megjegyzést akkor értettem is, meg nem is. Értettem annyiban, hogy az otthonunkon kívül a szüleim csak suttogva beszéltek velem. Ezt én akkor úgy véltem, nem illik nyilvános helyen hangosan beszélni, ami igaz is. Az idős férfi megjegyzését viszont nem értettem azért, mert akkor még nem tudtam: mi a magyar.

Ugyanebben az évben temették szeretett anyai nagyapámat, akinek rossz fogai miatt a barna rozskenyérének lehántolt héját ebéd után mindig én rágszáltam el, darált kősót szórva rá. Ma is érzem ezt a kesernyést, savanykás ízt a számban. Nagyapám szlovák volt, de gyermekeit magyarnak nevelte. A szlovákságát igazán akkor érezte át – megrázkódtatásként –, amikor családjának tagjait magyarságuk miatt üldözték.

Latin nyelvű temetése volt, mert nem lehetett őt a római katolikus egyház magyar nyelvű liturgiája szerint örök nyugovóra helyezni. Nem vállalta a magyar nyelv használatát sem a pap, sem a család egy része. A pap azért nem vállalta, mert ott, ahol születtem, éveken át nem volt szabad magyar nyelven istentisztelet tartani, misézni és szentségeket szolgáltatni. A család egy része azért nem akarta a magyar nyelvű temetést, mert a szlovák származású nagyapámat, ha mégis magyar szavak kíséretében hantolták volna el, a nagycsalád széteséséhez vezetett volna. Ennek ellenére a rokonság magyar és szlovák része szétszóródott egymástól az ismeretlen messzeségbe. Ekkor, az elkapott szavakból már kezdett némi sejtésem lenni arról, milyen társadalmi gondokat hordoz a nyelv.

Az ilyen helyzeteket nehéz felfognia vagy értelmeznie annak, aki ilyet sohasem élt meg. A magyar nyelv napja alkalmából azon-

ban ez igencsak időszerű felvetés. A nyelv használatán túl, van-e további jelentése, jelentősége a nyelvnek? A magyar nyelv használatán túl, van-e további jelentése, jelentősége a magyar nyelvnek? Két kérdés tornyosul előttünk. Mindkettő megválaszolása során beleonyolódhatunk a gondolatainkba.

A fentiekben túl három meghatározó történelmi gyökerű élményem fűződik a magyar nyelvhez. Az egyik Juliánus küldetése, aki 1235-ben úgy döntött, hogy megéli a hétszáz évvel korábban, Etelközben leszakadt magyar törzseket. Megtalálta őket, valahol a Volga menti síkságon, és szót értett velük. De mit mondanánk akkor, ha Árpád magyarjai szót értettek volna a Kárpát-medencében élő avarokkal? Pedig valószínűleg szót értettek, egyébként aligha temetkeztek volna együtt.

A második belém vésődött történelmi élményem a reformáció, még ha engem római katolikusnak kereszteltek, de családom egyik ága hugenotta volt. A vallásüldözés miatt menekültek ide, ahol végül is római katolikus hitre tértek. Gondoltam magamban: ezzel az erővel francia földön is maradhattak volna. De még szerencse, hogy idáig menekültek, egyébként vagy nem lennének, de ha lennének is, nem magyarnak születtem volna. Az ideszármazott nagy család egy része magyarrá lett, egy része szlovákká, néhányan lengyellé.

A protestantizmus a magyar nemzet alakulásának egyik nagy állomása. Ezáltal vált nyelvében tudatos nemzeté a magyar. Ez nem felekezeti, nem hitfilozófiai, hanem módszertani kérdés. Az érthetetlen latin helyett a nép, az itt élő emberek, azaz az eredendő nemzet nyelve lett az istentisztelet nyelve. Ezt a nyelvet beszélte mindeddig a pór nép és a nemes, jószerevel maga a király is, de már évszázadok óta nem volt a nyelvükhöz kötődő közös lelki élményük. Az istentisztelet közösen érthető nyelve által élték meg újabb, igazi nagy közös lelki élményüket, Géza fejedelem óta ismét, amikor még a nagy családok és a nemzetségek alkották társadalmunk alapját. A protestantizmus, a prágai Husz Jánosnak köszönhetően tette lehetővé, hogy egy házban, mindenki számára érthető nyelven közvetítsék a biblia üzenetét, az apostolok cselekedeteit, magyarázták el a krisztusi szeretet lényegét. Ezt minden-

ki értette, emiatt vált a 16. században a magyarság nagy része protestánsá. Nem a hit ereje, hanem a nyelv ereje által.

A harmadik, történelmi fogantatású élményem Kollonich Lipót magyarországi tevékenységéhez kapcsolódik. Nem annyira a tűz-elvessel erőszakolt újrakatolizálásához, hiszen ezt Pázmány példája szerint emberségesen, a nemzet és az ország egyesítése érdekében is végre lehetett hajtani, hanem tevékenységének ördögi eszmeisége miatt – Kollonich Magyarországot először koldussá, majd katolikussá, végül németté akarta tenni. Emögött nem csak II. Rákóczi Ferenc szabadsághozzájárulásának tudatalatti okai fedezhetők fel, hanem a későbbi magyar nemzeti mozgalmak egyik mozgatórugója, a dacos nemzeti elv születésének magja is.

A magyar nyelv ünneplésének oka egy 168 évvel ezelőtti jelentős esemény: az Országgyűlés által meghozott törvényeknek, az Országgyűlésnek, a Helytartótanácsnak, a Kancellária magyarországi kiadványainak és a felsőbb bíróságok ítéleteinek a magyar nyelven való megjelentetését elrendelő törvénynek a császár és király általi ratifikálása. A törvény világra jötté ugyanacsak ebben a kollonichi, Habsburg-abszolutisztikus múltban keresendő.

Ezt az 1844. november 13-i napot sok minden megelőzte: Kölcsey Hymnusának sorai, hozzá Erkel zenéje, Vörösmarty Szózata. Ez a korszak volt évszázadokon át letarolt nemzetünk feltámadásának korszaka. Ezt a kort azonban nem csak mi éltük meg ilyen módon, hanem minden velünk együtt élő nemzet, nemzetét való nép.

Egy példa. A szlovákok katolikus papja, Anton Bernolák (Bmolák), Pázmány Péter százötven évvel korábbi szlovák nyelvű miscelvető könyvének üzenetét alapul véve, 1787-ben kodifikálni akarta a szlovák irodalmi nyelvet a magyar felvilágosodás és Kazinczy nyelvújításának idején. Ha ezt nem a saját nemzeti tö-

rekvéseinkkel való párhuzamosságként értelmezzük, nem értjük saját törekvéseinket sem. Akkoriban magyar elutasításba nem is ütközött. Később az 1820-as évek vége felé František Palacký, a nagy cseh dorongolta le Bernolákot, és vonta kétségbe a szlovák nemzet létezését is. Viszont 1844 tájékán a Ludovít Stúr evangélikus értelmiségi által kezdeményezett újabb szlovák irodalmi nyelvi kodifikációt már ellenségesen fogadták a magyar társadalom szószóloí. Az azonos érzelmek, azonos törekvések nem erősítették egymást, idő múltával inkább szembenállássá hevültek, és megalapozták a 20. századi nemzeti tragédiáinkat.

A nemzeti nyelv minden nemzet számára sajátos alkotóeleme a nemzeti létnek. A nemzetét szerveződs alapvető eszköze, annak nélkülözhetetlen része. Mi magyarok úgy gondoljuk, hogy a mi nyelvünk a világ legkülönlegesebb nyelve, ezért számunkra a magyar nyelv talán még fontosabb, mint maga a nemzet – magyar nemzet magyar nyelv nélkül nem is létezne. Úgy tartjuk, hogy nem elég magyarul beszélni, magyarul kell gondolkodni, ez pedig még a nyelvnl is többet jelent, mert úgy véljük, hogy aki csak beszél magyarul, de nem így gondolkodik, nem így érez, az idegen lelkületű.

Úgy érzem, úgy sejtem, hogy akik a nyelvet, az anyanyelvet a politika és a hatalom eszközének tartják, azok az idegen lelkűek, sőt ellenséges lelkűek. Emiatt megkapó számomra az egyik legnagyobb szlovák költő, Ország Pál története, aki később a Hviezdoslav nevet vette föl. Kezdetben magyarul írta verseit. Mikor édesanyjának felolvasta zsenyéit, az sírva fakadt, mert ugyan tudott magyarul, de a versek számára bonyolult nyelvezetét nem értette. Ettől kezdve vált költővé az édesanyja nyelvén. Talán ezért is az egyik legbensőségesebb szavunk az anyanyelv, az édesanya nyelve, ami magzat korunktól a miénk. Ūn ezt a magyar nyelvet ünneplem a magyar nyelv napján.

Vári Fábrián László

Az anyanyelv három ajtaja

A 80-as évek második felében, amikor a magyarországi újságírók előtt is megnyílt végre Kárpátalja kapuja, egy-két alkalommal feltették nekem, s bizonyára más pályatársamnak is a kérdést: milyen érzés a Szovjetunióban magyar költőnek lenni? Volt már a tarisznyámban jó pár, manapság is emlegetett versem, megizzasztott mégis, míg a kamera előtt néhány épkézláb, a szovjet hatalom érzékenységét sem sértő mondatot összekapartam. Hiszen ha lett volna bármily csekély összehasonlítási alapom, ha sejtettem volna, hogy mit éreznék másutt! De nem volt, s nem is lehetett.

Őn már nemzeti közösségem második kisebbségi állapotába születtem, s viszonylag korán, az általános iskolában belém verték, hogy „magyarkodni” mifelénk nem tanácsos. Meg tudom érteni a területszerzők türelmetlenségét, hiszen az ölükbe hullott országreszhez, az idegen javakhoz valami kényszerű árukapcsolás-ként megkapták annak makacs, hajlíthatatlan természetű lakosságát is, amellyel nem nagyon tudtak mit kezdeni. A szomszédban a beneši dekrétumokkal, nálunk a sztálini megtorló intézkedésekkel tettek ugyan egy-két kísérletet a népességi mutatók megváltoztatására, de számunkra megnyugtató megoldást ezek sem hozhattak. A nemzet kérgét nevelt a lelkére, és megmaradt annak, ami volt. Pedig lehettek volna tájékozottabbak valamivel a szovjet kommunizmus idején országgló vezérek! Egy furfangos francia állítólag már 1805-ben azt tanácsolta császárnak, hogy vegye el a magyarok múltját, és azt tehet velük, amit akar. Hát persze – gondolhatták tovább akár a Habsburgok is –, a történelmetől elidegenített közösség olyan, mint a hipnotizált médium: parancsszavaknak engedelmeskedik, utasítások szerint cselekszik, mert azt érzelki maga is, hogy nincs már akarata, nincs már gerince. Ehhez azonban tengernyi idő, rafinéria, türelem, esetleg néhány áruhársra hajlamos írástudó is kell. S ha mindez össze is állna egy csillagképbe, hátra van még a nyelv, amelynek eltüntetéséhez ugyancsak idő, idő, idő – hozzá stratégia, és az előbbinél sokkal hatásosabb mágia szükségeseltetik.

Visszaemlékszem: valamikor a családi szóbeszédben gyakran került terítékre az én beszélni tanulásom kezdete. Úgy mesélte Anyám, hogy nem utánoztam a felnőttektől hallott szavakat, önállóan törekedtem a dolgok megnevezésére. Vélhetően az önálló

megnyilatkozás kényszere alatt nyitottam ki a számat, és a vesszőbölcsőből kiszállva egy ajtó előtt találtam magam. Ez lehetett az anyanyelv titokházának első ajtaja. Kilincset ugyan még nem érttem el, de csekélyke súlyommal nekidölvé sikerült résnyire nyitnom, s azon belesnem.

A betűkkel az újságokból ismerkedtem, s hol nagyapámnak, hol a szomszédasszonynak álltam el az útját, hogy mondanák már meg: ez milyen betű? Amikor úgy gondoltam, hogy eleget csipegettem össze, a nagymama bibliáját vettem kézbe, és a család nagy ámulatára kiolvastam az első szót: MÓ-ZES. Ma sem feledhetem az örömet, a határtalan elégedettséget, amelyet a világ felfedezésének újabb lehetősége gyűjtött bennem.

Az első osztályos iskolapadban értelmes és rokonszenves fiúcska lett a padtársam. Jól megértettük egymást, szépen haladtunk a tanulásban, szabadidőnkben boldogan barátkoztunk. De amikor elmentek a gölyák, s szeptember lett újra, üres maradt mellettem a helye. Hideg zuhanyként ért a hír, hogy szülei átvitték az ukrán iskolába. Ez kissé megrettentett és elgondolkodtatott, képtelen voltam megérteni, hogy miért? Elégé tisztán emlékszem vissza azokra az iskolakezdetés előtti napokra. Apám az én sorsom felett is hosszasan töprekedett, anyám a kezét tördelte, s azt hiszem, tanácstalanságukban engem is megkérdeztek. De mit tudtam volna mondani nyolc évesen? Bámultam magam elé, hallgattam, így tőlem nem kaptak támogatást a változtatásra. Váratlanul és láthatatlanul egy angyal ereszkedett akkor az apám háta mögé, és súgott neki valamit. Kedves jó Apám, valahol a túlvilágon, köszönöm, hogy józan esze helyett inkább az angyalra hallgattam! Ha nem így történt volna, e pillanatban ki állna ezen a helyen?

Házunkban a Biblián kívül mindössze egyetlen könyv volt, egy kötet ronggyá szeretett Tolnay-féle világtörténelem. Átlapoztam – minőséges ábrái, metszetei miatt – tán tízszer is, de túlságosan elhasznált és hiányos volt, én már többre vágytam. Egyszer aztán elszántam magam, s elindultam arra, ahol az anyanyelv második ajtaját sejtettem. A könyvtárban, a sok olvasnivaló láttán gyökereket vertek lábaim, s attól kezdve hármával hordtam haza a könyveket. Eleinte, amit az öntudatos, éber dolgozók ajánlottak: Borisz Polevojt, Wanda Wasilewskát, aztán Kiplinget, majd Móra Ferencet és továbbra is Móra Ferencet, amíg csak tartott belőle. És ráakadtam egyszer, de nem a könyvtárban, hanem az apám éjjeli-szekerényében az ő néhai olvasókönyvére, s abban Ábrányi Emil magyar nyelvről írott, feledhetetlenül szép költeményére. Ez a

vers a magyar nyelv kifejező erejének állít ma is érvényes emlékművet, s hála legyen mondva Grétsy tanár úrnak, mert az ő nagy-szerű gyűjteményéből rengetegen ismerik. De lépünk előre úgy tíz évet.

1972 hideg őszén – ennek most éppen negyven éve – érkeztem meg porosz földre, az Elba folyó völgyébe. Nem turistaként, hisz milyen üzenete lenne ma annak? Szovjet katonai egyenruhában! Előző állomáshelyemen még volt kivel magyarul beszélnem, de itt a legtotálisabb nyelvi nyomor fogadott. Latin betűs leveleimet értetlenül forgatták, ezért németnek, franciának néztek és neveztek, s bármilyen képtelenül hangzik, legközelebbi nyelv- és lelki rokonnaim az örmények lettek. Belső inségem enyhítésére rendre érkeztek a karácsonyok, húsvétek, s hogy szert tegyek egy lélegzetnyi ünnepi hangulatra, a Születés estéjén kiálltam az éghajlati viszonyoknak megfelelően mérsékelten kivilágított ég alá. De hiába: a betlehemi csillag nem akart feljönni. Tudhattam volna: az ünnepek csak ott érzik jól magukat, ahol közösség van.

Más alkalommal arra eszméltem, hogy keresek valamit: egy ismerős tájat, egy otthoni kutyaugatást, egy varázsszót, s ezzel a hangulattal feküdtem-keltem napokon át, míg rá nem eszméltem, hogy nincs nekem más bajom, csak az anyanyelv szeretetében szűkölködöm. Meg kell találnom a következő ajtót – határoztam el konokul, mert már álmaimban is oroszul osztozodom, örjítően hatnak rám a sorakozók, pokolba kívánom a vezényszavakat, menekülök mindennemű csoportosulástól. Majd egy ösztönös elhatározással a zuhanyzók hűvös csendjébe vetem be magam, s fennhan-

Grétsy László

„A magyar nyelv a magyar vér igaz tükrözője”

Azt a kérdést, hogy mit jelent számunkra a magyar nyelv, sokan föltették már. Föltették jeles elődeink: íróink, költőink, művészeink, tudásaink, és föltették már mi, ma élők is. Én magam is föltettem három évvel ezelőtt, amikor két nyelvi vonatkozású körkérdéssel fordultam jeles kortársainkhoz, s az egyik kérdés így hangzott: „Hogyan fogalmazná meg egyetlen mondatban anyanyelvünkhöz fűződő érzelmi kapcsolatát?” Gyönyörű, szívbe markoló, megrendítő válaszokat kaptam számos kiválóságunktól. Ilyen volt a mai ünnepségen fellépő jeles színművésziünk, Lukács Sándor is, de hadd idézzek még két példát! A Nagy-Britanniában élő költő és irodalomtörténész, Gömöri György ezt írta: „a világ nyelvi tengerébe való merüléskor a magyar az én létfontosságú oxigénpalackom”. Az író Kornis Mihály pedig ezt: „A magyar nyelv anyám és kenyerem. Egyetlen hazám.” Mivel arra a kérdésre, hogy mit jelent számunkra a magyar nyelv, nekem jeles pályatársaimmal együtt ma, november 13-án, az Országgyűlés tavalyi határozata alapján immár A magyar nyelv napján kell válaszolnom, egy belső sugallatra úgy döntöttem, előadásomban azt vizsgálom meg, hogy ez a fennkölt téma kötődik-e valamiképpen ahhoz a naphoz is, amelytől csupán két hét választ el bennünket, azaz kötődik-e november 27-hez, a Véradók Napjához.

Nem ok nélkül teszem ezt. Mint olvasó ember azt tapasztalom, hogy költőink, íróink, amikor az anyanyelvről írnak, nagyon gyakran azt érzékeltetik, hogy valamilyen nagyon szoros, mondhatnám, vérségi kapcsolat is van vérünk és anyanyelvünk között. Ábrányi Emilről Wass Albertig költőink, íróink egész sora utal valamilyen formában az életet adó vér és az anyanyelv összefüggésére, pl. Csoóri Sándor, Füst Milán, Képes Géza, Kiss Dénes, Szabó Lőrinc, Váci Mihály, de az idő szorításában legyen szabad a szerzők nevének abcérendjében csupán néhány példát felidézni. Az élet elemi örömeinek egyik jeles megszólaltatója, Berda József Óda című nagy versét így kezdi: „Nyelv, sugárzó anyanyelvem, / szavak mélyen csendülő hangversenye, / te húsosan gömbölyű, már-már tapintható anyag: / olyan vagy, mint a zsírral és fűszerrel teli étel, / mint a legnemesebb ital, – szellemünket s vérünk / ritmussát életrehívó!”

Az Ady vonzáskörébe tartozó Dutka Ákos „Magyar szavunk siratója” című lélekemelő versét a következő versszakkal zárja: „Vérünkben rejtett muzsika dalol: / Napos Keletnek szent, idegen kincse, / S amíg egy cseppig él az ősi vér, / Napos Kelet szent rit-

gon kezdtem mondani a Toldit. De a hangom, mintha nem az enyém lenne, Arany veretes igéi furcsán visszhangzanak, szavaim gellert kapnak a csempefalakon. Feltúrom később, csak úgy, a háztizsákomat, s a Nagyvilág egy számának maradványaiából dupla füzetlap hull a kezembe: Illyés Koszorúja. No, ennek meg kell adni a módját, hát leülök hozzá, ám megnyugvás helyett még inkább felrázna a kíméletlen kezdőmondatok. Nagyon fájhatott Gyula bátyánk lelke, amikor eredendő optimizmusa ellenére leírta, hogy mi, magyarok, nem bírhatunk már fölmagasodni. „Újra a fű közt, a gazban, az aljban. Mint évszázadokon át...” Istenem, micsoda múlt áll mögöttünk, mégis itt vagyunk! Zaklatott szívem azonnal átvált a gyors kopogású vers ritmusára, de nem is vers ez már, hanem a vádlottak padjára állított magyarság szaporán érvelő védőbeszéde, a régóta keresett varázsige. Együtt mormoljuk tovább, s eközben a tudat mélyén nyílni kezd anyanyelvem harmadik ajtaja. A kassai zugárus, a bucaresti eselédlny, a bejrúti prostituált lépnek ki rajta, s köszöntenek mint régi ismerőst: „tanár-kigúnyolta diákot, szerzsán-legyalázta bakát”. Összemosolygunk, ha már egyszer miénk az „összemosolygás nyelve”, s úgy gondoljuk, egyik maradunk ezen túl a múlt, a jelenvaló és a jövő szentháromságában.

De a költő még szaval. Hajoljunk a szavakhoz közelebb, s jegezzük meg örök tanulságul: emberi nagyság, dicsőség, érdemrend mit sem ér, ha nincs kinek felajánlani. Legyünk – gondolatban – szemtanúi és részesei a feltámadás-üzenetű pillanatnak, amint a Koszorú legméltóbb helyére – nyelv-édesanyánk lába elé kerül.

musa zenél; / Nincs oly erő, mely szavunk elveszítse.” Kónya Lajos „Szerelmes ének” című versében ezt olvashatjuk: „Anyanyelvem, olyan volnék / nélküled, mint egy idegen / alkatrészzel csatogó gép... / s mint illatok nélküli kert, / mint naptalan s holdtalan ég, / mint paradicsomból kivert / lángpallossal izzott teremtmény, / akinek nyelve bedagadt / szívéből lefutott a vér / s feje kiürült hirtelen / miként rajzás után a kas / mint szív nélküli szerető / mint szerelem nélküli a kedves.” Kosztolányi Dezső „Ábécé a nyelvről és lélekről” című remekében – ezúttal prózában – így ír: „Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Nem külsőséges valami, mint a kabátom, még olyan sem, mint a testem. Fontosabb annál is, hogy magas vagyok-e vagy alacsony, erős-e vagy gyöngye. Mélyen bennem van, a vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként.” Az erdélyi magyar irodalom egyik legjelesebbje, a kolozsvári Reményik Sándor „Köszönt egy ember...” című megragadó költeménye, amely egyébként arról szól, hogy két egymást nem is ismerő magyar – ott, Kolozsváron – anyanyelvén köszöntötte egymást, ezzel a versszakkal zárul: „A szemünk összevillant hirtelen, / A szívünk dobbant, megzajlott a vérünk, / Pedig nem történt semmi, semmi sem, / Csak jölesett, hogy magyarul beszéljünk.” Végül következék az egy versszak a 19. század második felének érzékeny lelkű, hűsznál több kötetet is jegyző költőjétől, Rudnyánszky Gyulától. „A magyar nyelv” című szép versének második szakaszát idézem: „A magyar nyelv a magyar vér / Igaz tükrözője: / Ezer évnek tüze, könnye / Mind bele van szöve. / Űdv ha ringat, vagy szívünket / Rózsatuske szúrja: / Magyar sírva vigadásnak / Ez a nyelv a húrja.”

Még sokáig idézhetném, sorolhatnám a példákat, de az, hogy a vér és az anyanyelv – a magyar nyelv és a magyar emberek vére – valamiképpen összetartozik, már az eddigiekből is jól érzékelhető. De milyen összetartozás, miféle összekötő kapocs ez? Vérségi köteléknek nem nevezném, mert ilyenről csak egymásnak közeli rokonai, vérrokonai esetében szoktunk beszélni. Csakhogy a vér, amely egyik ősi, finnugor eredetű szavunk – finn *veri*, zürjén *vir*; mordvin *veř*; votják *vur*; sorolhatnám még – korántsem csupán az ember, állat testében ereken keringő, a sejtek táplálását és anyagcseréjét végző piros nedvet jelenti, hanem átvitt értelemben is él, többféle használatban is! Jelent tetterőt, életerőt is, gondoljunk csak az ismert szólásra: valakiben *vérré válik* a finom étel és ital, azaz olyan jölesik neki, hogy szinte megújul tőle. Jelent(het) vérmérsékletet, lelki alkatot, szenvedélyt, erős indulatot: *véreben van* a munka, az örökös iparkodás, azaz családi vagy társadalmi megszokás folytán ösztönszerűen teszi, amit tesz. Vagy: *felforr a vére*,

azaz hirtelen elfogja a fékezhetetlen indulat, főleg düh. És még több más jelentésben is élünk, élhetünk vele. Pl. *bizsereg a vére* annak, akiben valami – vagy valaki! – jóleső, kellemes, sőt izgató érzést kelt. Aki *vérig sértődik* valamin, az úgy megsértődik, hogy szinte öltre menne az igaza védelmében. Ami pedig a már említett *vérokonságot* illeti, a vér nemcsak családon belüli vérokonságot, vérségi köteléket jelent, hanem nemzeti, nemzeti, honfitársi rokonságot, összetartozást is. A gyönyörű verses példák, amelyeket felolvastam, többnyire ilyen rokonságot, nemzeti összetartozást, egymáshoz tartozást érzékeltetnek. „*Véreim; Parasztjaim*” – ilyen címmel vonta egybe s egyesítette két korábbi kötetét Móra Ferenc. „*Véreim, magyar proletárok*” – írta Csák Máté földjén című versének záró sorában Ady Endre. Gondolom, szövelezésüket nem szükséges magyaráznom.

S ezzel máris eljutottam az általam elmondottakból következő, azokból szinte tálcán kínálkozó záró gondolat, tanulság megfogalmazásához. November 13-az az elmúlt év óta A magyar nyelv napja, november 27-e pedig 1986, tehát már több mint negyedszázad óta a Véndók Napja. Az egyik az illetékes minisztériumnak és az Anyanyelvápolók Szövetségének, a másik pedig az illetékes

kormányzati szerveknek és a Magyar Vöröskeresztnek égisze alá tartozik. Mindkettő a magyarságot, népiünket szolgálja, a maga eszközeivel, lehetőségeivel. Azt ajánlom, hogy a szóban forgó intézmények segítségével a jövőben hozzuk közelebb egymáshoz a magyar nyelv ápolását és a véradást, mert mindkettő a magyar emberek testi-lelki egészségét, gyarapodását, boldogulását szolgálja. A Magyar Vöröskereszt a közeljövőben, minden elismerést megérdemlő módon véradást szervezett a szeptember 11-i amerikai terrortámadások évfordulója alkalmából, ezzel emlékezve a támadások áldozataira. Azt javaslom, a jövőben találjuk meg annak útját-módját, hogy a Véndók Napján, amely, gondolom, egyúttal véradói nap is, emlékeztessük a véradókat arra, hogy cselekedetük ugyanúgy nemzetmentés, nemzetboldogítás, mint a magyar nyelv ápolása, gondozása, s egyszer-egyszer, akár már a közeljövőben tartsanak véradó napot november 13-án, a magyar nyelv napján is, hiszen anyanyelvünk a legfőbb nemzetösszetartó erő. Mivel ezt sokan tudják, érzik is, mint például azok a költők, akiknek néhány sorát idéztem, még az is elképzelhető, hogy a magyar nyelv napján jóval többen jelentkeznek véradásra, mint az év egyéb napjain. Ha így lenne, számomra ez lenne a magyar nyelv napjának legméltebb megünneplése!

Péntek János

Mit jelent számunkra a magyar nyelv?

Mielőtt a témát megjelölő kérdésre néhány, bizonyára elfogult gondolattal hozakodnám elő, jeleznem kell, hogy az én elfogultságom az életemből, a helyemből és a helyzetemből ered. Abból, hogy a „számunkra” szóalakat nem elsősorban magamra értem, noha erre is bőven volna okom, hanem közösségeinkre: a moldvai magyarokra, a székelyekre, a mezőségiekre, a dél-erdélyiekre, a kalotaszegiekre, a keleti és általában a „külső” magyarokra. A nyelvben kifejeződő közös hazára gondolok, de a nyelvi tájakra s e tájakban élő közösségekre is. Azokra, akik a nyelvi kapcsolatok és a nyelvi ütközések sávjában élnek, ezek előnyeivel és hátrányaival együtt. Vannak, akik úgy gondolják, és ez szinte közösségi szindrómává vált, hogy az anyanyelv már csak a múlt, csak a hagyomány. Vannak, akik csak muzeális értéknek tekintik. Pedig szerves része a jelennek, és biztató ígérete a jövőnek. Nem tudunk megenni nélküle.

A mai nap történelmi évfordulóként lett a magyar nyelv napja 2011-ben az Országgyűlés szeptember 29-i határozatával. A hivatkozási alap pedig az 1844. évi II. törvénycikk, amely sokak rosszállásától kisérvé Magyarországon hivatalossá tette a magyar nyelvet. Némelyek szerint minden későbbi bajunknak ez lett a forrása, noha egészen nyilvánvaló, hogy ez az aktus csak nyelvünk évszázadok óta tartó alárendeltségét szüntette meg. Fontos eseménye volt az előző század végén elindult és a következő század elejéig tartó kedvező nyelvi (és társadalmi) folyamatoknak.

A folyamatokban mindig vannak meghatározó előzmények és sorsdöntő következmények. Az előzményekben pedig távolabbiaként és közelebbieként egyaránt jelen van Erdély, erdélyi vagy Erdélyből származó személyiségek. Nemcsak az akkor még nem annyira távoli 17. és 18. századra gondolok, amikor a magyar nyelv és kultúra túlélését éppen Erdély biztosította, hanem a 19. századi fontos történésekre is. Ismeretes, de talán ritkán mérjük fel annak jelentőségét, hogy az Akadémia, sőt már a Tudós Társaság első elnöke, szabályzatának megfogalmazója is nyelvész volt, nyelvész és történész, nem műkedvelői szinten, nem lebecsülendő munkássággal, nyelvész volt és erdélyi kötődésű arisztokrata, gróf Teleki József. Haláláig, 1855-ig volt elnöke az Akadémiának. 1842 és 1848 között pedig Erdély kormányzója. Az alapító és alelnök Széchenyitől eltérően, aki az Akadémiának elsősorban nyelv-művelő, nyelvgazdagító, nyelvőrző szerepet szánt, Teleki József végig azt az álláspontot képviselte, amelyet leghatározottabban az Akadémia 1843. október 8-i közgyűlésén így fogalmazott meg: „A nyelv, nemzetiség és a tudományok kitűzött célj gyanánt karöltve lebegnek előttünk, ezen három elénkbe szabott tárgynak szerencsés öszvesítése dicső feladatunk.” Neki bizonyára közvetlen szerepe volt az 1844. évi törvény elfogadtatásában is, amely az általa egy évvel korábban célként megjelölt „öszvesítést” kodifikálta. Innen pedig egyenes út vezetett 1848. 12. pontjához.

Az „öszvesítés” megtörtént, hét évtizeddel később pedig elkövetkezett az újabb „szétesés” és eltávolodás. Most nemzetpolitikának, Akadémiának, mindnyájunknak újra az „öszvesítés” a feladatunk, a változatosságban mindig jelenlevő közös elfogadása, és legalább annak megtartása, ami értékékként megvan, pl. a tudományok magyar nyelvűségében. Újra Teleki József említett akadémiai közgyűlési beszédének egyik erre vonatkozó passzusát idézve: „... a nyelvnek csak a használat ad életet; [...] a nyelvet csak a gyakorlat művelheti sikeresen és annak a nemzet műveltségéhez, különösen tudományos kiképzéséhez kell alkalmaztatnia.” Ehhez Wesselényi ma is aktuális szavával közértelmességre volna szükség.

A mai, közelítésnek nevezhető „öszvesítés” több szinten történik, többek között a határtalanítás programjában. Ezen a Termini néven ismert, elsősorban a külső régiókban működő nyelvészeket összefogó kutatóhálózat dolgozik annak tudatában, hogy tevékenysége erősíti a magyar nyelv és kultúra végvárait, azt a védőöveget, amely Magyarországot körülveszi. Ezt jelentős mértékben segíthetné a tudományon, azaz a nyelvészeten belüli közelítés a szemléletben, a nagyobb fokú empátia a jelenségek megítélésében.

A nyelvi közelítés, az akár eredményes határtalanítás önmagában megtévesztő is lehet, azt sugallhatja, hogy nemcsak értjük, hanem meg is értjük egymást. A megértés jóval többet jelent, többet feltételez. A gondolkodásbeli határtalanítás, a kölcsönös megértésre való törekvés nélkül továbbra is érvényes maradhat az Erdélyből áttelepült író, Vári Attila keserű tapasztalata: „Akkor még nem tudtam, amit most, harminc év után biztosan tudok: minket, erdélyieket az anyaországtól éppen a közös nyelv választ el.”

Az alapkérdésre visszatérve: mit jelent számunkra a magyar nyelv?

A kisebbségi régiókban mindenekelőtt az azonosságtudat alapját jelenti, a közösségek számára az egyetlen közös elemet az állami tekintetben, felekezetiileg és politikailag megosztott magyar világunkban. A nyelv az, amely azonosít és megkülönböztet, összeköt és elválaszt, amely bezárhat és befogadhat, de amelyből ki is zárhatjuk magunkat. Ebből következik az anyanyelv szimbolikus fölértékelődése, fölmagasztosulása, amellyel egyáltalán nincs összhangban a pragmatikus viszonyulás: a mindennapi nyelvválasztás, ebből is a legfontosabb, a tannyelv-választás. És ez közvetlenül érinti a fiatalokat, a gyermekeket, akiket ez a döntés legfontosabb szemlelmei érzékszervüktől, a megismerés, az ismeretszerzés legközvetlenebb eszközétől távolíthat el, foszthat meg.

Mit nem jelenthet ilyen körülmények között az anyanyelv?

Nem lehet teher, csak szárny lehet, amely fölemeli az embert. Nem jelenthet sem szégyent, sem megfélemlítettséget, sem hivalkodást, csak méltóságot.

Gábor Dénes mondta egy vele készült interjúban: „az anyanyelv nem kabát, amelyet levethet az ember.” Az idegen nyelvi környezetben élő magyar tudósok a legjobb példái annak, milyen különleges, nagy érték a két- és többnyelvűség, és igazolása annak

is, hogy ennek nem elkerülhetetlen következménye a nyelvvesztés, a nyelvcsere. Magas szinten igenis megtartható, gyümölcsözöthető a kétnyelvűség, és benne külön értéként az első nyelv, az anyanyelv.

A nyelv mindenki számára a szabadságot és a lehetőséget jelenti a gondolkodásban, a közlésben, az emberi kapcsolatokban, a

Balázs Géza

Mit jelent számunkra a magyar nyelv?

Úristen, ez érvényes kérdés? Megkérdezném: Mit jelent Önök számára a levegő? A fény? A napsütés? A boldogság? A kiegyensúlyozottság? Az élet?

Egyáltalán miért kell ilyen kérdést föltenni? Netalán azért, mert erősíteni kell magunkban, másokban az anyanyelv iránti szeretetet? Odaadást? Megbecsülést? Ma már a természet, az anyanyelv szeretetét is tanítani kell? Nem jön magától? Fordítsuk meg a kérdést: Van, akinek nem jelent semmit? Van, aki nem szereti az anyanyelvet? S ha így van, miért kellene vele foglalkozni? Esetleg nem orvoshoz kellene az ilyet vinni? S mivel minden lehet tudományos kérdés, nem kellene egy konferenciának anyanyelv-betegségek nevet adni?

Mit jelent számunkra a magyar nyelv? Tekintsük érvényes kérdésnek? Vagy csak költői-retorikainak? S inkább arra figyelmezzünk: vannak-e anyanyelvünkkel kapcsolatban teendőink? Vagy hallgassunk a gúnyolódókra, akik azt mondják, Szent István korában sem volt nyelvész, nyelvművelő pedig kiváltképpen nem, mégis megmaradt a nyelv, most mi a probléma?

Ünnepeljük a magyar nyelvet, avagy okos emberek gyülekezetében gondolkozni kívánunk a magyar nyelvről? Esetleg arról, hogy vannak itt új nyelvi-nyelvhasználati jelenségek? És hogy miként vélekedünk róluk? Hogy mi újság azzal a bizonyos szeretett-üldözött szlenggel meg nyelvi infantilizálódással és persze a köznyelvvél? Beszéljünk korunk technokulturális fordulatáról, annak a nyelvre gyakorolt hatásáról? Az sms- vagy netnyelvről, esetleg digilektusról? Arról, hogy a gyerekek ezt az írásmódot azonnal elsajátítják, az akadémiai helyesírást pedig már nem? Vagy ez is fölösleges a gúnyolódók szerint, hiszen Gutenberg korában sem rendeztek a nyelvművelők konferenciát?

Arról kellene beszélni, hogy sokak szerint az anyanyelvekben metafizikai erő van? Idézzük Mezzofantit? Hogy a magyar nyelv különösen alkalmas a természettudományos gondolkodásra? Idézzük Tellert? Hivatkozzunk Czuczor Gergelyre és Fogarasi Jánosra, éppen 150 éve megjelent szótárakra? A magyar nyelv természeti rendjére? Az ebből kiinduló „szerves” magyar nyelvészeti kutatásokra? Vagy inkább a Czuczor-Fogarasi „naivnak” nevezőkre?

Beszéljünk arról, hogy filozófusok-írók mondják ki: nő a világban a kommunikációképtelenség? S hogy a kommunikációképtelenségből fakad az idegenségerzés, s a gyűlölet apró tégláiból falak emelkednek, s hogy kommunikációképtelenség vezet az agresszióhoz?

Maradjunk házuk táján? Mondjuk el, hogy a mai magyar nyelv fejlett és változatokban gazdag nyelv? Esetleg említsük meg, hogy a határokon kívül persze már más a helyzet? Hozzuk szóba, hogy a magyar nyelv helyzetéről, jövőjéről Magyarország köteles gondoskodni? Hogy erre valószínűleg a világ másik 200 állama nem fog különösen odafigyelni?

Hogy a gondoskodás szükséges? Mert például a magyar nyelv és irodalom szakosok, tanárok képzése olyan alacsony szintre került, hogy a jövő évtől a határon túl több magyar szakost képeznek, mint idehaza? Hozzuk szóba, hogy a TIT korábban milyen áldásos tevékenységet folytatott a magyar nyelv hete megrendezésével? S most, 45 év után az a helyzet, hogy ma már csak egy nap a magyar nyelv hete? S azon az egy napon egyetlen fiatal sem látni? Vagy

múlthoz, a hagyományainkhoz való kötődésünkben, az irodalom élvezetében. Ezért alapvető a nyelvhasználat szabadsága és vele együtt minden egyes beszélő és író ember tudatossága és felelőssége a nyelvhasználatban. És mint egyebekben is a joghoz, a nyelvi joghoz is mindenkor társulnia kell a kötelességnek, a kötelességtudatnak.

térjünk át a médiára, persze a közszolgálatra? Hogy az 1976-ban megalakult rádiós nyelvi bizottság 2011-ben megszűnt? És erről még csak nem is értesítették őket? S azóta nyilván sokkal jobb a közszolgálati média nyelvi állapota? Hozzuk szóba, hogy talán közszolgálati feladat lenne a nyelvművelés?

Beszéljünk arról, hogy a közösségek építik fel a társadalmat? S a közösségek alapja a zavartalan kommunikáció, a beszélgetés? Hogy mennyire fontosak a színjátszók, a versmondók, a mese- és népdalénekesek, a disputások (vitakörösök), a slamerek és talán a rapperek is (ha nem káromkodnának), s hogy az oktatás-nevelés kiterjesztésében milyen nagy szerepe van a szépkiejtésben, szövegértésben, retorikában, helyesírásban és grammatikában vetélkedő fiataloknak? Kell ezt bizonyítani? Bizonyítsuk úgy, hogy egyetlen negyedórára bekapcsoljuk bármelyik televízió bármelyik híradóját, és egy előadásra elegendő kommunikációs-nyelvi hibát gyűjthetünk?

Beszéljünk a magyartanárokról? A nyelvtanórákról? A bolognai folyamat által megvert félészakosokról? Akik akár két évnyi tanulmánnyal a hátuk mögött állhatnak most katedrára magyar nyelvtant és irodalmat tanítani? A becsapott szülőkről, hallgatókról, egyetemi oktatókról? Vagy inkább azokról beszéljünk, akik már semmit se akarnak? Hiába lettek közfeladatot ellátó személyek, már csak a hátralévő éveket számlálják?

Beszéljünk inkább a megszállottakról? Akik akkor is tenni és cselekedni fognak, ha ezért nem jutalom, hanem büntetés jár? Akik a saját maguk pénzén viszik a gyerekeket a győri és sátorlajai-új helyi anyanyelvi versenyekre, mert az iskolák már nem tudják fizetni az útiköltséget?

Esetleg ecseteljük azt a pillanatot, amikor Kazinczy Ferenc emléksarnoka előtt, a kissé hideg októberi szélben középiskolások átveszik a jutalmakat és a jelenlévők szíve megtelik melegséggel? Hogy 20 éve egy olyan hölgy vette át a jutalmat, aki ma Magyarország 30. leggazdagabb embere? S ma középiskolások százait utaztatja saját alapítványával Széphalomba?

Beszéljünk a nem csüggedőkről? Akik bíznak abban, hogy van értelme cselekvésüknek? Akadémiai elnökökről, miniszterekről, államtitkárokról, minisztériumi osztályvezetőkről, tanfelügyelők-ről, pedagógiai központok munkatársairól, akik azt mondják, ez fontos?

Esetleg említsük meg, hogy mindezt talán érdemes lenne egy nagy közös cselekvési programba szervezni? Hogy nem cselekedni mulasztás, de cselekvési terv, stratégia nélkül cselekedni botor-ság? Hogy lenne még mit tanulnunk racionalitásból: szervezetek ökonomikus működtetéséből?

Mit jelent számunkra a magyar nyelv? Nem tudhatom..., nem tudhatom, hogy Önöknek mit jelent, csak a tekintetükből olvasok. Nekem a szüleimet, testvéreimet jelenti, a szülőházamat, a tájakat, amelyeket főként gyalogosan-kerékpáron és csónakon jártam be, a történelmünket, a barátaimat, a szerelmeket, a szűkebb és tágabb családomat, a munkatársaimat, a tanítványaimat... Tegnap este a Bárka Színházban voltam egy egyetemista társasággal. Egy ifjú hölgy, huszonéves, odafordult hozzám, azt mondta, hogy az édesanyját is én tanítottam. Elmondta, négyen vannak testvérek, s édesanyja azt mondta neki, hogy ha én fogom tanítani, akkor az jó lesz...

Nos, ezt jelenti nekem a magyar nyelv! Tanulni, művelni, együttműködni, feszültségeket tompítani, megszüntetni – átadni, és szeretetben megmerítkezni... Tudom, hogy erre alkalmas a magyar nyelv. A nyelv.

Mit jelent számunkra a magyar nyelv? Az Édes Anyanyelvünk különszáma, 2013. február. Szerkesztette: Balázs Géza. Grafika: Kunt Anna. A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16. E-mail: ea@anyanyelvapolo.hu.